

IV. Парична политика

1. Обща характеристика

На фона на недостатъчно рестриктивната фискална политика и дълбоката финансова криза паричната политика на БНБ през 1996 г. беше със силно ограничена ефективност. Причините за това следва да се търсят не само в действията на централната банка през текущата година, но и в тенденциите и условията, очертали се през втората половина на 1995 г., когато се зароди бъдещата банкова и валутна криза в резултат на фундаментални фактори, свързани със закъснелото реструктуриране на реалния и банковия сектор. Тогава за пореден път е забавено предприемането на радикални мерки за елиминиране загубите в държавните предприятия и прекратяване на финансирането на тези квазифискални дефицити за сметка на декапитализирането на банките.

През есента на 1995 г. с изчезването на значителния лихвен диференциал между вложенията в местна и чуждестранна валута част от населението започна бързо да губи доверие не само в лева, но и в способността на правителството да обслужва задълженията си по външния дълг през 1996 г. При продължаващата липса на достъп до световните кредитни пазари поради отсъствието на споразумение с МВФ у мнозина резиденти възникна съмнение, че по един или друг начин принудително могат да се използват банковите им депозити за гарантиране на плащанията на страната по външния дълг. Това наред с възникнали опасения относно стабилността на някои банки в резултат на обявени незадоволителни резултати от тяхната дейност доведе до първите изтегляния на средства. Тогава се прояви и нарушената ликвидност на атакуваните банки, което стана причина тегленето да се разпространи върху почти цялата система и да продължи с променлива интензивност през цялата 1996 г.

При липсата на структурни промени, насочени към решаване на фундаменталните проблеми в реалния сектор, истинска и трайна финансова стабилност не може да се постигне. Така след период на временно стабилизиране през 1995 г. България навлезе през 1996 г. в дълбока финансова и валутна криза, която имаше тежки негативни последствия както за банковата система, така и за реалния сектор. Събитията през 1996 г. ясно доказват, че при недостатъчна подкрепа от фискалната политика централната банка не е в състояние само чрез своята парична политика да предотврати или дори да смекчи настъпващата криза. Опитите на БНБ за значително затягане на паричната политика и решителните действия за изолиране на нежизнеспособните банки не бяха подкрепени нито от правителството чрез бързи и ефективни мерки за реструктуриране и приватизация в реалния сектор, нито от законодателната власт чрез създаване на адекватна законова база за принудително събиране на вземанията, обявяване във фалит на предприятия и банки и налагане по този начин на финансова дисциплина върху всички икономически агенти.

В тези условия повишаването на номиналните левови лихви не съдействаше за възвръщане на доверието в националната валута, като на практика допълнително натоварваше реалния и правителствения сектор. При наблюдаваното през 1996 г. намаляване на кредитните ресурси в банковата система поради масовото теглене на депозити нарастващите нужди за кредитиране на бюджетния дефицит водеха не само до изместване на реалния от правителствения сектор на кредитния пазар, но и до засилване натиска за разхлабване на паричната политика. За да не допусне мораториум на правителството по вътрешния или външния дълг, което би имало непоправим ефект върху финансовите пазари в страната и би откъснало България трайно от световните

финансови пазари, БНБ в отделни моменти бе принудена значително да намалява паричната рестрикция. Това допълнително дестабилизираше реалното търсене на пари и най-често чрез ускоряване обезценяването на лева задълбочаваше финансовата криза.

Отсъствието на твърди бюджетни ограничения за държавните предприятия и слабата финансова дисциплина на значителна част от частните фирми непрекъснато им позволяваше да прехвърлят загубите си в банковия сектор. Това водеше до по-нататъшно ускорено декапитализиране на банковата система и увеличаване броя на банките, изпитващи ликвидни затруднения, като първи сигнали на тяхната неплатежоспособност. Мерките на БНБ да постави около една трета от действащите банки под особен надзор, а след това да поиска от съда да ги обяви в несъстоятелност имаше само временно стабилизиращо и дисциплиниращо влияние, но в крайна сметка не постигна желаните траен оздравителен за банковата система ефект. Главните причини за това са както забавянето на предприемането на тези мерки поради отсъствието на необходимата законова основа за затварянето на банки, така и прекомерната продължителност на съдебните процедури.

Възможността за вземане на надзорни мерки от страна на БНБ при опасност от неплатежоспособност или несъстоятелност на търговските банки бе включена в ЗБКД едва през май 1996 г. Липсата на законова възможност за обявяване на банки в неплатежоспособност в период на динамично развитие и експанзия на банковата система означаваше, че ръководствата и акционерите в крайна сметка не се чувстват отговорни за резултатите от взетите от тях решения по управлението и дейността на търговските банки, а по-скоро приемаха за зададена подкрепата на БНБ и правителството в случай на трудности. След приемането на съответната законова база БНБ поиска от съда да обяви в несъстоятелност 14 банки. До края на 1996 г. нито една съдебна процедура не приключи, в резултат на което не бе генериран ясен дисциплиниращ сигнал нито за ръководителите на оставащите банки, нито за техните клиенти – депозитори и кредитополучатели. Забавянето в обявяването на банките в несъстоятелност бе на фона на липсата на бързи и ефективни механизми за събиране на вземанията, вкл. и чрез обявяване на длъжниците в несъстоятелност. Така се задълбочи икономическият и финансовият парадокс – БНБ да иска от съда фалит на дадена банка, преди тя да е поискала и да се е удовлетворила от обявяването в несъстоятелност на главните ѝ неплатежоспособни длъжници.

През първите четири месеца на 1996 г. централната банка се опита да съчетава, доколкото е възможно, определените ѝ от Закона за БНБ две принципно различни цели: „да въздейства за поддържане на вътрешната и външната стабилност на националната парична единица“ (основна цел според чл. 2, ал. 1) и „да регулира и контролира дейността на другите банки в страната с оглед поддържане на стабилността на банковата система“ (допълнителна цел, посочена в чл. 2, ал. 3). При засилващото се теглене на депозити БНБ увеличи необезпеченото рефинансиране на търговските банки с нарушена ликвидност, за да съхрани целостността на разплащателната система. Същевременно, за да изтегли отпусканата като кредитор от последна инстанция ликвидност, БНБ активизира операциите на открития пазар, което естествено доведе до нарастване на лихвените проценти. При спадащото доверие както в лева, така и в банковата система, изразяващо се в бързо съкращаване на реалното търсене на пари, увеличаването на основния лихвен процент от 34% в края на 1995 г. до 67% през март 1996 г. нямаше желаните стабилизиращ ефект. За да подкрепи лева на валутния пазар, където традиционното повишено сезонно търсене на валута за посрещане на плащанията за внос на енергийни ресурси и за обслужване на външния дълг се мултиплицираше от спекулативно търсене както от търговски банки, така и от техните клиенти, БНБ бе принудена да продава валута. При отсъствието на други ефективни парични инструменти на практика централната банка с цената на валутния резерв изтегляше отпуснатата ликвидност като кредитор от последна инстанция. Тази комбинация от парични инструменти бе явно неудържима за по-

вече от няколко месеца, но закупеното, макар и на толкова висока цена, време бе необходимо за разработване на нужната законодателна основа за изолиране на нежизнеспособните банки. За съжаление то не бе най-рационално използвано и за намаляване на загубите в реалния сектор чрез ускорено реструктуриране и приватизация. Нарастващите загуби в националното стопанство, както и скъпото рефинансиране от БНБ, заместило по-евтините депозитни ресурси, сравнително бързо превърнаха временните ликвидни затруднения на няколко големи частни и държавни банки в трайни проблеми, разкриващи тяхната неплатежоспособност.

През май 1996 г., когато валутният резерв на страната слезе до критично равнище, застрашаващо обслужването на външния дълг до края на годината, БНБ прекрати подкрепата си за лева на валутния пазар. Чрез шоково увеличаване на основния лихвен процент до 108 на сто и затягане по другите левови парични инструменти тя се опита да „купи“ поредно временно финансово стабилизиране, по време на което най-после да се постигне договореност с МВФ за ново стенд-бай споразумение. След въвеждането на необходимата законова база и в рамките на водените преговори с МВФ БНБ постави под особен надзор няколко частни и една държавна банка, а впоследствие поиска от съда обявяването им в несъстоятелност. Тези мерки отново нямаха траен ефект, защото страната вече бе навлязла в дълбока финансова криза, започваща да парализира и реалния сектор. Допълнително дестабилизиращо влияние оказва предвидената (в приетия по това време закон за гарантиране на депозитите) възможност за достъп на вложителите до техните депозити в банките, поставени под особен надзор, практически веднага след искане от БНБ от съда да ги обяви в несъстоятелност. Ограничението за разсрочено теглене на валутните депозити се оказва неефективно, защото голяма част от депозитите в левове бяха изтеглени, а валутните депозити бяха преоформени в левови и впоследствие също изтеглени. Средствата бяха насочени към покупка на валута от обменните бюра, което ускори обезценяването на лева. Посоченият дестабилизиращ ефект бе отчетен по-късно с промяната на закона, даваща достъп на вложителите до депозитите им едва след решението на съда относно състоянието на съответната банка. В създалите се условия несъстоятелността на основните макроикономически параметри бе твърде висока, за да се състави надеждна прогноза за тяхното изменение, дори и при възстановяване достъпа на страната до международните финансови пазари. Така спешно подготвеното, но след повече от една година забавяне, четвърто стенд-бай споразумение с МВФ не можа да стъпи на достатъчно реалистична основа по отношение състоянието и краткосрочната перспектива за развитие на българската икономика. Доверието в лева и банковата система не се възвърна дори след постъпването на първия транш и само дни след подписването на споразумението параметрите на някои от финансовите показатели бяха вече далеч от зададените им целеви стойности, създавайки твърде голям риск за изпълнението на поетите ангажменти. Последвалите политически колебания, довели до неизпълнение на поети ангажменти по структурната реформа от страна на правителството, допълнително ускори влошаването на договорените критерии за поведение. В резултат на това външното финансиране се забави още след първия транш, а впоследствие се стигна неминуемо и до прекъсване на споразумението.

Липсата на политическа воля за решителни действия в областта на ликвидирането и изолирането на най-губещите държавни предприятия затрудни и преговорите със Световната банка. Отсъствието на предвиденото в споразумението с МВФ финансиране от тази международна институция трябваше да се компенсира от БНБ чрез принудително разхлабване на паричната политика. Това се изрази в засилено кредитиране на правителството чрез участие на централната банка на първичния пазар за ДЦК и последващото им препродаване на търговските банки. През септември, когато отсъствието на външно финансиране от официални източници се оказа не временно, а постоянно, БНБ вече не бе в състояние да реализира изцяло закупените от пър-

вичния пазар ДЦК, дори и чрез обратни репооперации на открития пазар. Това естествено започна да оказва все по-силен инфлационен и дестабилизиращ за банковата система и финансовите пазари ефект.

В края на септември БНБ направи пореден (на практика последен за 1996 г.) опит да възстанови финансовата стабилност чрез пакет от рестриктивни мерки. За да се постигне успех, централната банка разчиташе на подкрепа от страна на правителството чрез ускоряване на приватизацията и на структурните промени, заложи в стенд-бай споразумението с МВФ, както и на постигане на договореност със Световната банка и възстановяване на външното финансиране от официални източници. Пакетът от мерки на БНБ включваше изолиране от банковата система на други девет търговски банки чрез поставянето им под особен надзор, увеличаване на лихвите до реално положително равнище, подкрепа за оставащите жизнеспособни банки чрез различни инструменти на паричната политика. Затягането на паричната политика имаше временен положителен ефект, изразяващ се в поскъпване на лева през първата половина на октомври, което позволи по-късно през същия месец двукратното намаляване на основния лихвен процент. Поради липсата на бързи действия от страна на правителството в областта на приватизацията и структурната реформа потокът от външно финансиране не бе възстановен и започналата стабилизация отново се оказа нетрайна. БНБ нееднократно търсеше координация с правителството, като го информираше, че изпълнението на показателите по критериите за поведение по подписаното стенд-бай споразумение е невъзможно без политическа воля за решителни реформи в реалния сектор, но на практика не получи реална подкрепа за своя пакет от мерки. Поради тази причина четвъртото стенд-бай споразумение бе прекъснато и в началото на ноември последва предложение от МВФ за въвеждане на паричен съвет в страната като единствена възможност за сключване на ново стенд-бай споразумение. В писмо до председателя на Народното събрание, президента на Република България и председателя на Министерския съвет БНБ изрази своето становище относно рисковете от въвеждането на паричен съвет и предложи да се потърсят спешни консултации с независими международни експерти по този въпрос.

Кризата още повече се задълбочи през втората половина на ноември и декември, когато БНБ остави лева без подкрепа на валутния пазар и чрез пълно освобождаване на лихвите по обратните репооперации се стремеше да предотврати ускоряването на инфлацията. През декември след оставката на правителството страната навлезе и в политическа криза, която бе последният тласък за преминаване границата на хиперинфлацията. За това съдейства и решението на Народното събрание в края на декември БНБ да отпусне пряк кредит на правителството в размер на 115 млрд. лв. (над 6% от БВП) за покриване на всички финансови нужди по приключването на държавния бюджет в края на фискалната година. В писмо до министъра на финансите и председателя на Бюджетната комисия при Народното събрание БНБ изрази своето принципино несъгласие с този инфлационен начин за кредитиране на бюджетния дефицит. За да съхрани финансовите пазари от пълно разпадане обаче, тя бе принудена да изпълни решението на парламента.

2. Парично предлагане

През 1996 г. паричното предлагане, измерено чрез широките пари, включващи парите извън банките и всички видове депозити, се увеличи със 726.6 млрд. лв. и достигна 1310.3 млрд. лв. Номиналният ръст е с над 560 млрд. лв. повече, отколкото през 1995 г., но след дефлиране с индекса на потребителските цени е налице реално съкращаване с около 45%. Главната причина за този рязък реален спад наред с усилията на БНБ в течение на голямата част от 1996 г. да провежда рестриктивна парична политика е и слабото реално търсене на пари както поради загубата на доверие в банковата система, така и поради ускоряващата се инфлация.

НАРАСТВАНЕ НА ПАРИЧНИТЕ АГРЕГАТИ

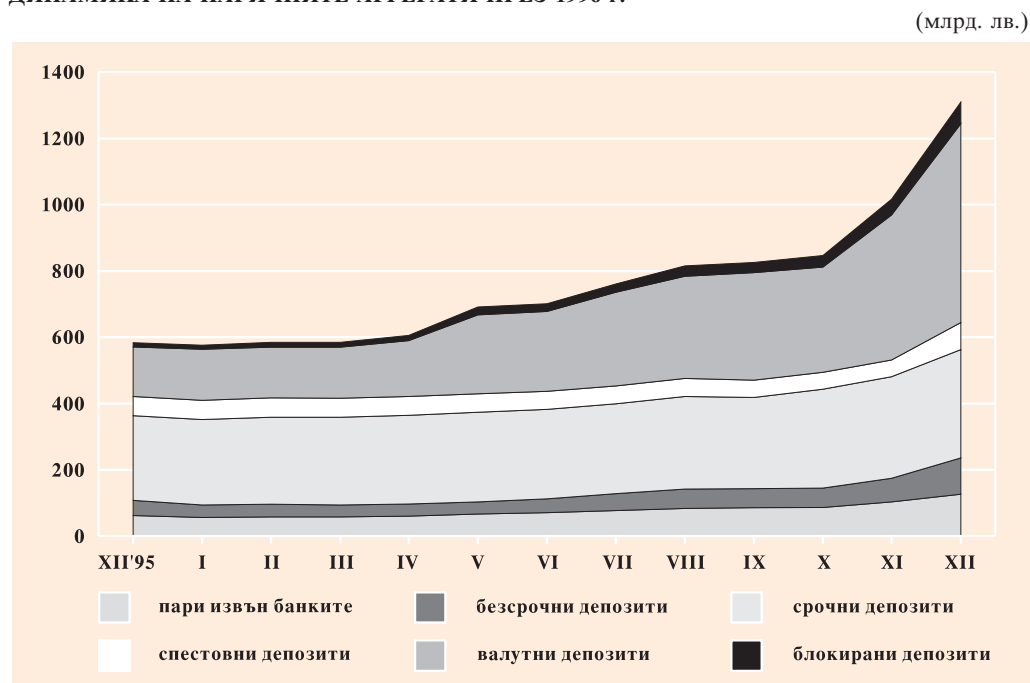
Парични агрегати	1995 г. ХІІ'94=100, %		1996 г. ХІІ'95=100, %	
	номинално	реално	номинално	реално
Широки пари	39.6		124.5	
левове	50.9	13.5	52.7	-62.8
валута	16.4	8.7	316.5	-39.6
Паричен агрегат М1	43.6	8.1	119.3	-46.6
Пари извън банките	60.0	20.4	105.2	-50.0
Безсрочни депозити	26.3	-5.0	138.1	-42.0
Квaziпари	38.8		117.5	
в т.ч.				
срочни депозити в левове	54.9	16.6	27.6	-68.9
депозити в чуждестранна валута	17.1	9.3	300.0	-42.0

Източник: БНБ.

Само около 30% от нарастването на широките пари е по левовия компонент, а останалата му част произтича от обезценяването на лева. В резултат на това делът на левовия компонент в общата маса на паричното предлагане се съкращава от 72.8% в края на 1995 г. до 49.5% една година по-късно. Това е най-неблагоприятната структура след либерализацията на цените през февруари 1991 г., което съществено ограничава възможностите на БНБ да поддържа контрол върху паричното предлагане чрез инструментите на паричната политика.

През 1996 г. нарастването на паричния агрегат М1, включващ най-бързо-ликвидните средства (парите извън банките и безсрочните депозити), не се отличава съществено от общия ръст на паричното предлагане. В номинално изражение увеличението е със 128.7 млрд. лв., но в реално изражение има спад с над 46%. По-голямо е реалното съкращаване на парите извън банките – с около 50%, срещу 42% при безсрочните депозити. Може да се предполага, че сравнително малка част от този спад се дължи на реалното съкращаване в реалния сектор, докато основната част е отражение на ниската степен на доверие в банковата система и в лева и нарастващата доларизация на националната икономика.

ДИНАМИКА НА ПАРИЧНИТЕ АГРЕГАТИ ПРЕЗ 1996 г.

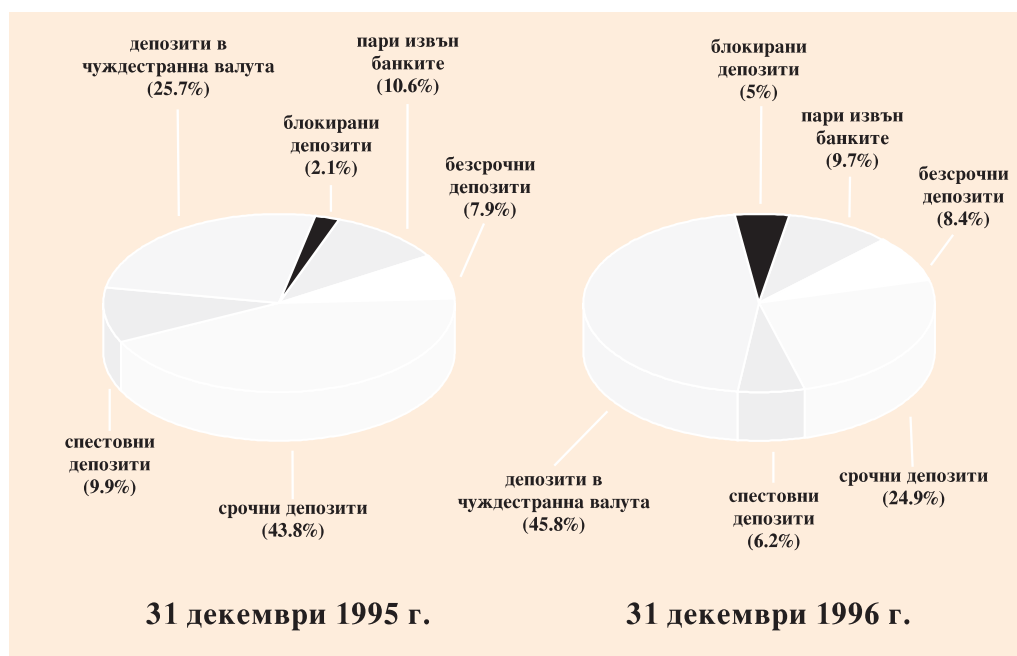
Източник: БНБ.

В края на 1996 г. не се наблюдават съществени промени в структурата на паричния агрегат М1 в сравнение с края на 1994 г. и 1995 г. Запазването на

относителния дял на парите извън банките в общата маса на широките пари на около 10% дава основание да се приеме, че вече са се формирали предпочитанията на икономическите агенти относно ползването на налични средства и те не се влияят силно от ускоряването на инфлацията. В този смисъл, макар и номинално високи, силно отрицателните лихви по депозитите не са в състояние да изменят съществено търсенето на налични пари за реализиране на трансакции. При повишаването на инфлацията, а също и на недоверието между отделните контрагенти относително нарастващата цена на използването на налични средства се компенсира от повишените изисквания за ликвидност при осъществяване на сделките и вероятно от запазващия се интерес към непълна финансова прозрачност, позволяваща скриване на икономическа дейност и избягване на данъчното облагане.

Въпреки начисляването на по-високи лихви и силния номинален ефект от обезценяването на лева през 1996 г. ръстът на квазипарите (включващи по-слабо ликвидните средства: левови срочни и спестовни депозити и депозити в чуждестранна валута) изостава с около 2 пункта от темпа на увеличаване на паричния агрегат М1. Това ясно разкрива изключително ниската степен на доверие в банковата система, при която ръстът на търсенето на пари за трансакционни цели превишава, макар и минимално, ръста на номиналното търсене на пари като форма на спестяване. За това допринася и загубата на доверие в лева, като може да се твърди, че за разлика от 1994 г. и 1995 г. предпочитанията през 1996 г. на по-голяма част от икономическите контрагенти и преди всичко на населението са да съхраняват своите спестявания в налични средства в чуждестранна валута.

СТРУКТУРА НА ПАРИЧНИТЕ АГРЕГАТИ

Източник: БНБ.

За цялата 1996 г. номиналното увеличаване на срочните депозити в левове е само 27.6%, което дефлирано с индекса на потребителските цени е реално намаление с 68.9%. Прирастът на тези депозити е 70.6 млрд. лв., което обаче е със 195 млрд. лв. по-малко от размера на начислените лихви. Тези данни ясно сочат изтегляне на значителни средства не само за покриване на текущи нужди, но и главно в резултат на трайно спадащото доверие както в националната парична единица, така и в банковата система.

В общото нарастване на квазипарите (545 млрд. лв.) основна част (над 450 млрд. лв.) се пада на депозитите в чуждестранна валута. Това номинално увеличение изцяло се дължи на обезценяването на лева, като в доларово из-

ражение се наблюдава намаляване с 890 млн. щ. д., или 42%. Размерът на изтеглените депозити в чуждестранна валута от граждани и фирми е само с около 100 млн. щ. д. по-малко от средствата, платени за обслужването на външния дълг на страната през 1996 г. Така на практика съществено се съкрати кредитният ресурс в банковата система, което имаше тежки отрицателни последици както за правителствения, така и за неправителствения сектор.

Загубата на доверие в лева и в банковата система не позволи на БНБ да провежда ефективна парична политика. Усилията ѝ чрез различни монетарни инструменти да стабилизира реалното търсене на пари и така да възстанови финансовата стабилност в страната и банковата система не бяха подкрепени от правителството с бързи и решителни действия за оздравяване на реалния сектор по пътя на реструктурирането и ускорената касова приватизация. Затова периодите на затягане на паричната политика се редуваха с периоди на принудително разхлабване, а постигнатите положителни резултати се оказваха временни, последвани от по-нататъшно задълбочаване на финансовата и валутната криза, а оттам и на засилване на икономическия спад.

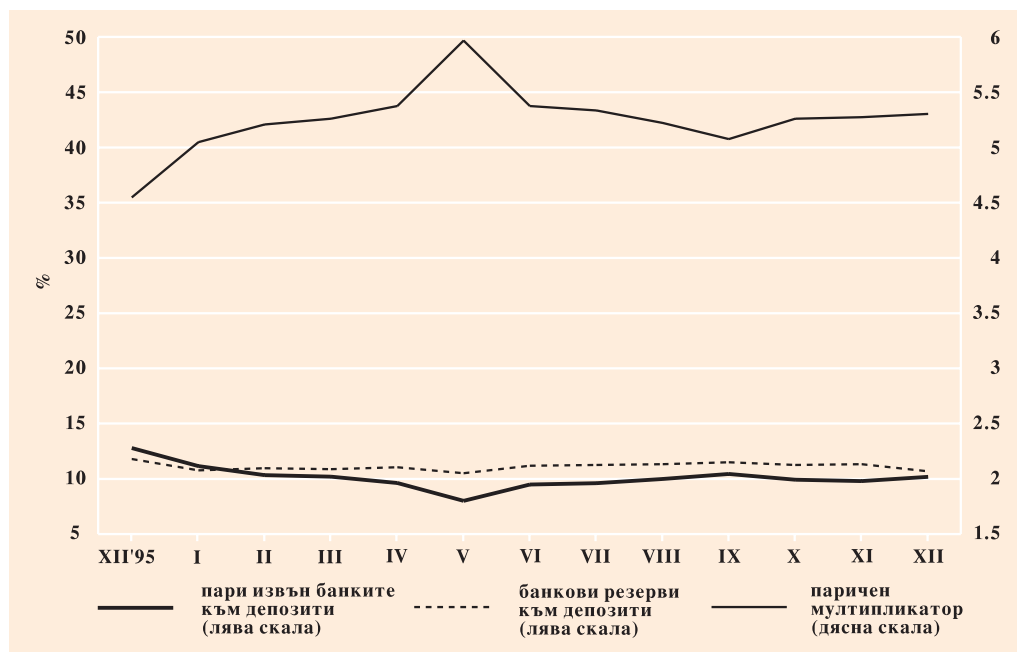
3. Резервни пари и паричен мултипликатор

През 1996 г. БНБ продължи да регулира размера на паричното предлагане (измерено чрез най-широкия паричен агрегат) чрез управлението на резервните пари. На фона на резкия спад в реалното търсене на пари поради загубата на доверие в лева и банковата система паричният мултипликатор не претърпя сериозни изменения и хипотезата за неговата относителна постоянност и прогнозируемост в течение на годината може да се счита, че е останала в сила. Затрудненията в регулирането на паричното предлагане чрез управлението на резервните пари произтичаха не от непредвидени изменения в скоростта на паричното обращение, а от сътресенията в търсенето на пари в резултат от дълбоката криза, обхванала банковата система.

За първи път в рамките на четвъртото стенд-бай споразумение резервните пари бяха включени като индикативна цел, силно влияеща на нетните вътрешни активи на БНБ – един от критериите за поведение на страната. Така през втората половина на 1996 г. ежедневното управление на резервните пари се превърна в механизъм за следене на изпълнението по този критерий, но възможностите за неговото ефективно използване бяха силно ограничени от фундаментални икономически фактори: нарастваща нужда от финансиране от страна на бюджета и хронични ликвидни затруднения на банките. С тези проблеми БНБ не е в състояние да се справи сама с инструментите на паричната си политика без подкрепата на правителството чрез реструктуриране и приватизация в реалния сектор. Затова управлението на резервните пари бе силно затруднено и не бе достатъчно ефективно.

През 1996 г. ръстът на резервните пари изостана с над 30 пункта от увеличението на широките пари. Сред компонентите на резервните пари по-слабо е нарастването на банковите резерви. Причините са както в намаляването равнището на минималните задължителни резерви средногодишно с около 1 пункт, така и в съкращаването на свръхрезервите в резултат от намалената ликвидност в банковата система поради масовите тегления на средства от тях и рестриктивната парична политика на БНБ. В същото време ръстът на парите извън банките надхвърли с близо 13 пункта увеличението на резервните пари. За това съдейства главно загубата на доверие в банковата система, която подтикваше икономическите агенти към повече трансакции в брой. Не бива да се подценява и влиянието на реално отрицателните лихви по депозитите, които при високата инфлация съществено намалиха загубата от неполучени лихви на държателите на налични пари.

ПАРИЧЕН МУЛТИПЛИКАТОР ПРЕЗ 1996 г.

Източник: БНБ.

РЕЗЕРВНИ ПАРИ И ПАРИЧЕН МУЛТИПЛИКАТОР

Показатели	XII'95	III'96	VI'96	IX'96	XII'96
Широки пари (млрд. лв.)	583.7	584.2	697.9	826.5	1310.3
Резервни пари (млрд. лв.)	128.4	111.1	129.9	162.8	247.0
Паричен мултипликатор	4.55	5.26	5.40	5.08	5.30
Пари извън банките/депозити (%)	11.8	10.9	11.2	11.5	10.7
Банкови резерви/депозити (%)	12.8	10.2	9.5	10.4	10.2
Изменение на широките пари (млрд. лв.), идващо от:		0.5	113.8	128.5	483.8
- мултипликатора		91.4	12.6	-38.4	37.0
- резервните пари		-78.6	99.0	176.7	427.7
- двата фактора		-12.3	2.1	-9.7	19.1

Източник: БНБ.

През по-голямата част от 1996 г. отношението на парите извън банките към депозитите бе по-високо с около 1 пункт в сравнение с това от 1995 г., което при равни други обстоятелства съдейства за намаляване на паричния мултипликатор. По-силно обаче, и в обратната посока, бе влиянието върху паричния мултипликатор на отношението на банковите резерви към депозитите, което в сравнение с 1995 г. бе с около 2 пункта по-ниско. В резултат на съвместното влияние на двата фактора през 1996 г. паричният мултипликатор бе по-голям средно с около 0.5, отколкото през предходната година.

Основен фактор за ръста на паричното предлагане бе увеличаването на резервните пари. Само през първото тримесечие, главно по сезонни причини, както и поради намаляването на минималните задължителни резерви се наблюдава тяхното съкращаване, което при постоянен мултипликатор би довело до съкращаване на паричното предлагане със 78.6 млрд. лв. Спадът на резервните пари обаче се неутрализира напълно от ръста на мултипликатора и съвместното влияние на двата фактора, в резултат на което нарастването на паричното предлагане през първото тримесечие е само 0.5 млрд. лв. През останалите три тримесечия влиянието на ръста на резервните пари върху този на паричното предлагане се засилва, като средногодишно за периода е около 90%. През второто и четвъртото тримесечие то допълнително се подкрепя, макар и незначително, както от ръста на мултипликатора, така и от съвмес-

тното действие на двата фактора. През третото тримесечие, както и през първото, влиянието на резервните пари е противоположно на това на мултипликатора, но за разлика от началото на годината е много по-силно от него. Обобщавайки данните за цялата 1996 г., може да се каже, че номиналното нарастване на паричното предлагане е било главно под влиянието на резервните пари, които са останали под контрола на БНБ. Тяхното номинално нарастване е най-вече в резултат на обезценяването на лева и ръста на парите извън банките, а не поради разхлабване на паричната политика на БНБ.

Анализът на източниците на резервните пари разкрива напреженията, на които е била изложена паричната политика на БНБ в течение на годината, и комбинацията от парични инструменти, използвана за нейното провеждане. През първото тримесечие нарастването на резервните пари се дължи на ръста на вземанията от правителството и от търговските банки. Това влияние обаче е много по-слабо от обратното въздействие на нетните чуждестранни активи, които чрез съкращаването си водят в крайна сметка до общо съкращаване и на резервните пари. През първото тримесечие БНБ бе подложена на традиционно силния сезонен натиск за финансиране на правителството чрез временни преки кредити, който не може да се компенсира с изтегляне на ликвидността чрез операции на открития пазар въпреки значителното повишаване на лихвените проценти. Същевременно БНБ разшири рефинансирането за търговските банки, встъпвайки все по-често във функцията на кредитор от последна инстанция. В условията на нарастващо недоверие в банковата система и лева тя бе принудена да изтегля отпуснатата вече ликвидност чрез продажба на валута в подкрепа на лева. Така се получи противоречие между основната цел на паричната политика и допълнителната цел за поддържане стабилността на банковата система, чието разрешаване през първото тримесечие на 1996 г. се извърши с цената на валутния резерв, което явно не можеше да продължи дълго.

ИЗМЕНЕНИЕ НА ПАРИЧНОТО ПРЕДЛАГАНЕ ПО ИЗТОЧНИЦИ НА РЕЗЕРВНИТЕ ПАРИ

Показатели	III'96	VI'96	IX'96	XII'96
(млрд. лв.)				
Изменение на паричното предлагане от резервните пари	-78.6	99.0	176.7	427.7
Източници за изменение на резервните пари:				
вземания от правителството	32.0	-94.0	235.9	120.6
в т. ч.				
пряк кредит	53.4	-40.7	59.0	492.6
ДЦК	-8.4	44.1	215.1	-53.4
вземания от търговски банки	78.3	264.5	163.8	546.3
в т. ч.				
ломбардни кредити	9.3	4.8	12.2	-0.4
сконтови кредити	-3.8	-4.5	-0.2	-2.0
необезпечени кредити	64.9	125.0	7.7	-276.0
валутно рефинансиране	9.8	91.0	79.3	122.0
нетни чуждестранни активи	-156.1	-38.1	74.8	306.9
други позиции, нето	-32.9	-33.4	-297.8	-546.1

Източник: БНБ

През второто тримесечие натискът за финансиране на бюджета бе по-слаб и изтеглянето на ликвидност чрез операциите на открития пазар при неограничения ръст на лихвените проценти бе по-успешно. Това доведе до намаляване вземанията на централната банка от правителството и при равни други условия до съкращаване на резервните пари. Значително по-силно обаче и в обратната посока бе влиянието на вземанията на БНБ от търговските банки. Със задълбочаването на кризата кредитирането от последна инстанция се увеличи, а растящото обезценяване на лева увеличи левовата равностойност на валутното рефинансиране въпреки неговия спад в доларово изражение. След средата на април подкрепата на лева чрез продажба на валута се

прекрати поради застрашителното намаляване на валутния резерв. Това доведе до по-слабо, отколкото преди, съкращаване на нетните чуждестранни активи на БНБ, а оттам и на резервните пари. Все пак ръстът на резервните пари изостана от обезценяването на лева, така че в доларово изражение те намаляват.

През третото и четвъртото тримесечие се наблюдават съществени промени в паричните инструменти на БНБ и във влиянието на отделните източници за изменение на резервните пари. Рефинансирането на търговските банки бе напълно преустановено и увеличаването на вземанията на БНБ от търговските банки е изцяло за сметка на продължаващото обезценяване на лева. Възможностите за намаляване на рефинансирането обаче бяха съвсем ограничени, тъй като БНБ постави под особен надзор пет от подкрепяните през първите месеци на годината търговски банки и по-късно отправи иск за обявяването им в несъстоятелност, а в края на септември същата процедура започна за още 10 банки, някои от които рефинансирани също от централната банка.

Същевременно натискът за финансиране на растящия бюджетен дефицит се засили както поради покачването на лихвените проценти, така и поради липсата на очакваното външно финансиране в резултат от забавянето на структурната реформа и приватизацията. Освен това през третото тримесечие по решение на правителството ДСК пренасочи част от своя ресурс за кредитиране на селското стопанство и за да не допусне дестабилизиране на финансовите пазари, БНБ бе принудена да заеме нейното място на първичните аукциони за ДЦК. През същия период, отново по искане на правителството, БНБ се опита да спаси една държавна търговска банка чрез изкупуване на облигации, емитирани по ЗУНК. Операцията се оказа неуспешна, а портфейлът на БНБ чувствително нарасна, което доведе до по-нататъшно увеличаване на вземанията на БНБ от правителството, а оттам и на резервните пари. През четвъртото тримесечие най-силно влияние в същата посока имаше решението на парламента за отпускането на 115 млрд. лв. пряк кредит за покриване на всички нужди на държавния бюджет в края на календарната година.

Анализът на източниците за увеличаването на резервните пари ясно показва, че през 1996 г. централната банка не можа да съвмести основната си цел да поддържа стабилността на лева с допълнителната – да поддържа стабилността на банковата система. За това съдейства и натискът за финансиране на бързорастящия бюджетен дефицит, което направи резервните пари слабоуправляеми, а паричната политика – неефективна. В подобни условия централната банка не бе в състояние сама чрез затягане на паричната политика да предотврати разширяването на финансовата и банковата криза и периодите на временна стабилизация обикновено се следваха от още по-голямо задълбочаване на кризата.

4. Вътрешен кредит

През 1996 г. вътрешният кредит, включващ кредита за правителствения и неправителствения сектор, се увеличи с 1366 млрд. лв., или 217.3%. Нарастването на този показател изпревари значително ръста на широките пари за сметка на по-нататъшното влошаване на нетните чуждестранни активи на страната, характеризиращи позицията на България към останалия свят.

Номиналният ръст на вътрешния кредит е под регистрираната за периода инфлация, като е налице съкращаване в реално изражение с 22.8%. Посоченото изменение не отразява никаква съществена промяна, изразяваща се в ускорено и засилено издължаване на кредити, а е главно в резултат на значителното съкращаване на кредитния ресурс в банковата система след масовото теглене на депозити и ограничените възможности на страната да ком-

пенсиря вътрешния недостиг на кредитен ресурс с ресурси от външни източници.

НАРАСТВАНЕ НА КРЕДИТНИТЕ АГРЕГАТИ

(%)

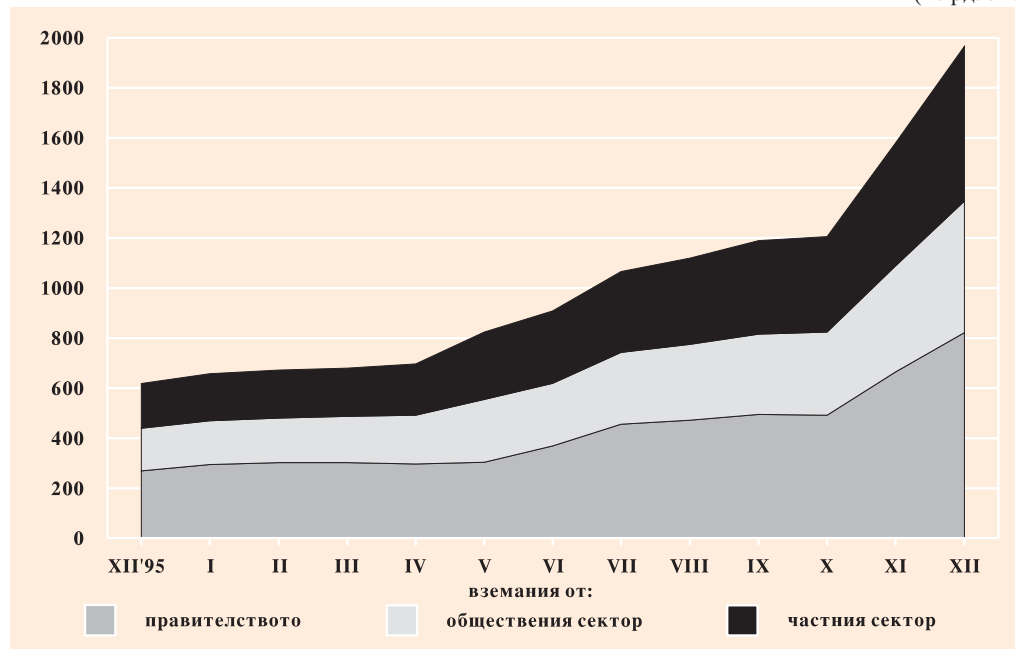
Показатели	1995 г. ХИГ'94=100%		1996 г. ХИГ'95=100%	
	номинално	реално	номинално	реално
Вътрешен кредит	15.7		217.3	-22.8
в т. ч.:				
Правителствен сектор				
в левове	72.6	29.9	101.3	-51.0
Неправителствен сектор	34.8		226.3	
в левове	36.7		15.3	-71.9
във валута	32.3		503.8	-12.4
Държавни предприятия	-11.0		211.0	
в левове	-12.7	-34.3	-1.7	-76.1
във валута	-8.6	-14.6	501.4	-12.7
Частни предприятия	148.1		240.0	
в левове	183.5	113.4	31.0	-68.1
във валута	114.1	99.91	505.8	-12.1

Източник: БНБ.

Преобладаващата част от нарастването на вътрешния кредит се дължи на обезценяването на лева. Докато номиналният прираст е почти 1125 млрд. лв., в доларово изражение се наблюдава съкращаване с 321 млн. щ. д., или над 10%. Тези данни показват чувствителен спад в търсенето на валутни кредити поради рязкото повишаване на реалната лихва по тях след голямото обезценяване на лева особено в края на 1996 г. Това съществено промени и структурата на вътрешния кредит: относителният дял на левовия компонент се намали от над 65% до под 33%, а на валутния компонент се увеличи съответно от 35% на 67%.

ДИНАМИКА НА ВЪТРЕШНИЯ КРЕДИТ ПРЕЗ 1996 г.

(млрд. лв.)

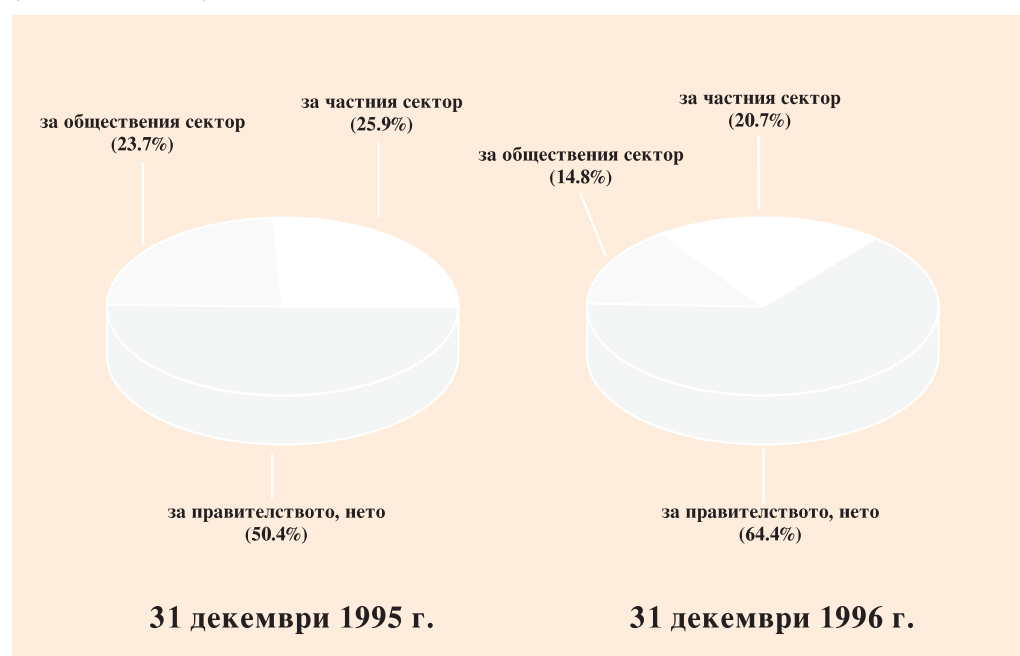
Източник: БНБ.

Обезценяването на лева и засиленото кредитиране на правителствения сектор водят до съществени промени в структурата на вътрешния левов кредит по сектори. В края на 1995 г. относителният дял на кредита за правител-

ствения сектор едва надхвърля 50%, докато в края на 1996 г. той е почти 64%. Въпреки това делът на кредита за частния сектор продължава да расте – от 30.2% до 32.4% при общия кредит и значително по-бързо само по валутния му компонент – от 13.3% на 25.4%.

През 1996 г. левовият кредит за правителствения сектор се увеличи с почти 210 млрд. лв., като в сравнение с края на 1995 г. той практически се е удвоил. За разлика от предходната година, когато прирастът на кредита за правителствения сектор е малко над 60% от общото увеличение, през 1996 г. неговият дял надхвърля 85%. В условията на значително ограничаване на кредитния ресурс в банковата система това води до силно изместване на реалния сектор от правителствения на кредитния пазар и потиска икономическата активност. Същевременно паричната политика е поставена под нарастващ натиск за разхлабване, което затруднява както нейното провеждане, така и ефективността ѝ за постигане на финансова и валутна стабилност.

СТРУКТУРА НА ВЪТРЕШНИЯ КРЕДИТ (левов компонент)

Източник: БНБ.

Номиналното увеличаване на левовия кредит за неправителствения сектор, реализирано главно на остатъчен принцип, е само с 31.2 млрд. лв., или 15.3%. В реално изражение левовият кредит за реалната икономика се е съкратил с около 72%, което съществено е намалило дълговете ѝ към банковата система, но също така и възможностите ѝ за ускорено развитие при липсата на достатъчен кредитен ресурс за оборотни средства и инвестиции.

В края на 1996 г. левовият кредит за нефинансовите държавни предприятия намалява близо с 2 млрд. лв., или 1.7% в сравнение с края на 1995 г. За същия период прирастът на левовия кредит за частните предприятия се увеличава съответно с 33 млрд. лв., или 31%. Тези данни убедително показват, че преобладаващата част от кредитния ресурс за неправителствения сектор достига до частния сектор въпреки неговия по-малък относителен дял в националното стопанство. В този смисъл няма основание да се твърди, че липсата на кредити и тяхната висока цена задържат развитието на частния сектор. По-скоро главната причина е в общата икономическа и финансова несигурност, обхванала страната, която не позволява да се провежда нормално печеливша икономическа дейност, отговаряща на вътрешното и външното търсене на стоки и услуги.

Наблюдаваните тенденции в изменението на кредитните агрегати през

1996 г. са обезпокоителни и изискват съществено коригиране, за да се укрепи банковата и кредитната система. Значителното увеличаване дела на кредитите във валута формира неблагоприятна структура, която силно се влияе от обезценяването на лева. Наред с това прекомерното увеличаване на кредита за правителствения сектор не дава възможност за най-рационално използване на този ресурс в банковата система. Доколкото липсват данни, че твърде много кредитни ресурси отиват за поддържане на губещи държавни предприятия, в редица случаи поведението на частните предприятия не се различава принципно от това на държавните. В този смисъл има основание да се очаква, че съществено подобрене в използването на кредитните ресурси с благоприятен икономически ефект ще настъпи не само при значителното им увеличаване в резултат от възвръщане на доверието в банковата система, но и в усъвършенстване на тяхното разпределяне по кредитополучатели на парна основа.

5. Парични инструменти и паричен пазар

Основен лихвен процент

През 1996 г. БНБ продължи да използва лихвената политика като важен паричен инструмент. За разлика от предходната година обаче тя бе по-слабо ефективна, тъй като задълбочаващата се валутна и банкова криза се дължеше на фундаментални фактори, свързани със закъснялото реструктуриране на реалния и банковия сектор. Поради тази причина шоковото увеличаване на лихвите през май и септември имаше само временен стабилизиращ ефект.

През първите четири месеца на годината с цел затягане на паричната политика в подкрепа на лева БНБ три пъти последователно увеличи основния лихвен процент от 34 на сто (в края на 1995 г.) до 67 на сто. Тази мярка не доведе до укрепване на доверието в лева и банковата система, защото не бе подкрепена от решителни действия за изолиране на нежизнеспособните банки поради липсата на адекватна законова база, както и от действия от страна на правителството по реструктуриране на реалния сектор.

През май БНБ шоково вдигна основния лихвен процент до най-високото дотогава равнище от 108 на сто, за да компенсира оттеглянето си от валутния пазар при подкрепата на лева. Чрез силното затягане на паричната политика и изолиране на 5 нежизнеспособни банки по току-що приетото законодателство БНБ „спечели“ време за финализиране на преговорите по четвъртото стендбай споразумение с МВФ и стартиране на всеобхватна реформа за решаване на фундаменталните проблеми в реалния и банковия сектор. Мерките на БНБ отново имаха краткосрочен ефект както поради факта, че финансовата криза вече бе засегнала твърде силно националното стопанство, така и поради непосредственост и забавяне в реструктурирането на реалния сектор.

През септември като елемент от пакет рестриктивни мерки за финансово оздравяване на банковата система и възвръщане на доверието в нея, включващ и изолирането на втора група от 9 нежизнеспособни банки, БНБ за втори път шоково увеличи основния лихвен процент до 25 на сто месечно (300% годишна проста лихва). Оттогава централната банка започна да определя основния лихвен процент на месечна основа, акцентирайки върху относителната краткосрочност на неговото действие поради изключително високото му номинално равнище. Временното укрепване на лева в резултат от силно рестриктивните мерки позволиха на БНБ през октомври да намали два пъти основния лихвен процент съответно до 20 на сто и 15 на сто месечно. Действията на централната банка обаче не бяха подкрепени от ускоряване на структурната реформа, в резултат на което външното финансиране бе прекъснато и кризата се задълбочи. През ноември бяха напълно изчерпани възможностите чрез лихвите да се оказва реално въздействие върху протичащите неблагоприятни процеси. Затова до края на годината БНБ остави без изменение основния лихвен процент, въпреки че поради ускоряващата се инфлация лихвите по депозитите и кредитите отново станаха силно отрицателни.

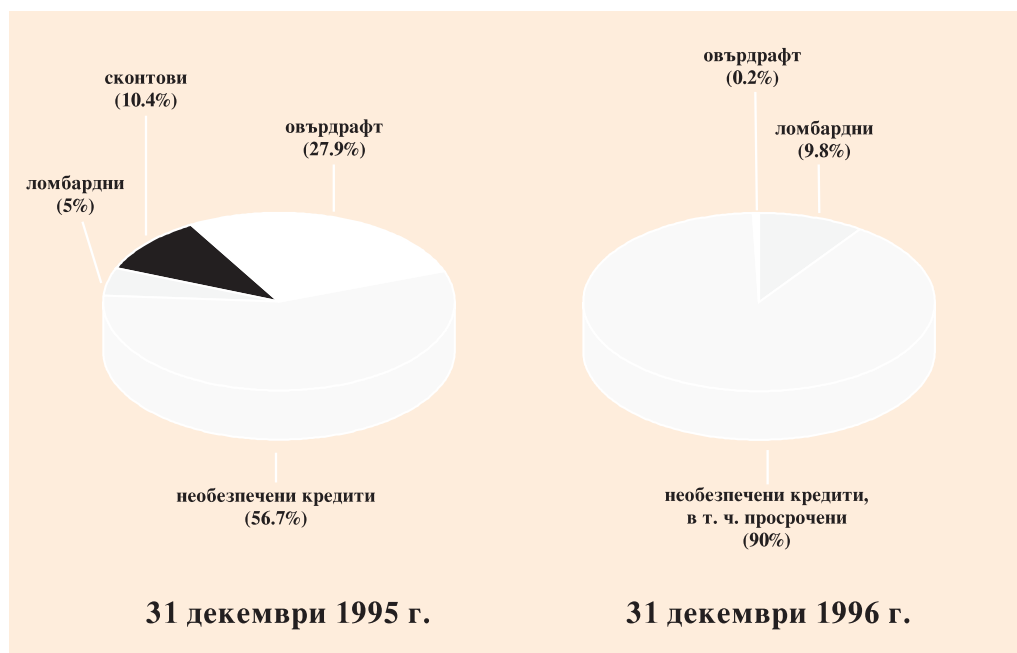
Рефинансиране в левове

Предоставените от БНБ средства за рефинансиране на търговските банки в края на 1996 г. са в размер на 62 336 млн. лв., което е 3.24 пъти повече в сравнение с 1995 г., когато то бе 20 171 млн. лв. Рефинансирането в края на първите шест месеца на годината възлезе на 57 570 млн. лв., или 92.4% от остатъците в края на годината.

БНБ е рефинансирала в левове 13 търговски банки (от всичко 48 банки в страната). За 11 от рефинансираните банки тя е установила неплатежоспособност и е поискала от съда да се открие процедура по обявяване в несъстоятелност. Тези банки БНБ е рефинансирала в размер на 56 186 млн. лв., което е над 90% от общото рефинансиране на търговските банки.

В структурно отношение най-голям е дялът на необезпеченото рефинансиране – 90%, следвано от ломбардните кредити – 9.8%, а най-малко на ползвания овърдрафт – 0.2%. Като относителен дял от банковите пасиви обаче рефинансирането в края на 1996 г. е намаляло значително – от 2.2% в края на 1995 г. до 1.9% през 1996 г.

СТРУКТУРА НА ФАКТИЧЕСКИТЕ ОСТАТЪЦИ ПО ДЕПОЗИТИТЕ И ЗАЕМИТЕ, ПРЕДОСТАВЕНИ НА ТЪРГОВСКИТЕ БАНКИ

Източник: БНБ.

Необезпечено рефинансиране

През 1996 г. ликвидната криза в банковата система се задълбочи. В стремежа си да облекчи функционирането на платежната система и укрепи силно разклатеното доверие в банките БНБ активно използваше дадената ѝ възможност с чл. 30, ал. 3 от Закона за БНБ да предоставя на банките с ликвидни затруднения необезпечено рефинансиране, достигнало в края на третото тримесечие 54 106 млн. лв., след което бе прекратено. Подкрепата обаче се оказа недостатъчна и всичките 9 търговски банки, ползвали необезпечено рефинансиране, изпаднаха в трайна неплатежоспособност. След като поиска от съда да се открие процедура по обявяването им в несъстоятелност, БНБ отнесе задълженията им в просрочие.

Ломбардни заеми

През 1996 г. размерът на предоставените ломбардни заеми варираше значително през отделните месеци, като от 999 млн. лв. към 31 декември 1995 г. достигна 3994 млн. лв. в края на първото полугодие и 6150 млн. лв. към 31 декември 1996 г.

През 1996 г. ломбардни заеми са ползвали 8 търговски банки с времен-

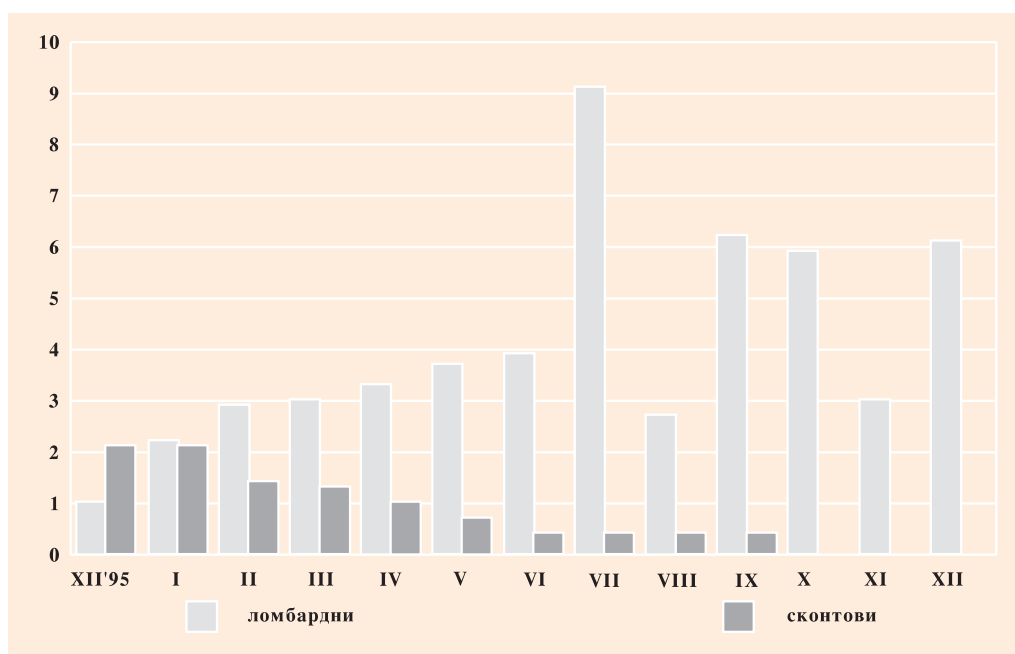
но нарушена ликвидност, както и банки с по-сериозни ликвидни затруднения. На 23 септември 1996 г. БНБ постави някои от тях под особен надзор, а месец по-късно поиска от съда обявяването им в несъстоятелност като част от предоставените им ломбардни заеми в размер на 1584 млн. лв. бяха отнесени в просрочие и не са включени във фактическия размер на остатъците на ломбардните заеми към 31 декември 1996 г.

През 1996 г. са предоставени 87 ломбардни заема за 32 661 млн. лв., а са издължени 76 заема за 25 926 млн. лв. Към 31 декември 1996 г. предоставените заеми са изцяло срещу залог на дългосрочни държавни облигации.

От началото на 1997 г. бе издължена основната част от предоставените ломбардни кредити, включително и някои от отнесените в просрочие, като общият остатък към края на февруари възлиза на 1 млрд. лв.

ДИНАМИКА НА ЛОМБАРДНИТЕ И СКОНТОВИТЕ КРЕДИТИ ПРЕЗ 1996 г.

(млрд. лв.)

Източник: БНБ.

Сконтови заеми

През 1996 г. са сконтирани 30 записа на заповед за 2602 млн. лв. за финансиране на сеитбата, 51 записа за 4266 млн. лв. за изкупуване и съхранение на хлебното зърно, произведено през 1995 г. Издължени са 42 кредита в размер на 4374 млн. лв. за хлебно зърно. Спрямо 1995 г. са разрешени по-малко 50 сконтови заема за 5250 млн. лв. Към 31 декември 1996 г. дългът по сконтовите заеми е 389 млн. лв., като цялата сума е неиздължена на падежа и е отнесена в просрочие. Спрямо 31 декември 1995 г. дългът по сконтовите заеми е намалял с 1745 млн. лв.

Операции на открития пазар

Състоянието на междубанковия паричен пазар през 1996 г. се свежда до незначителни по обем операции по предоставяне на депозити, осъществявани само от няколко финансови институции. Данните за отчетния период показват среднодневен обем от 885.5 млн. лв. Същевременно БНБ е предоставяла чрез инструментите за рефинансиране средно на ден 2931 млн. лв. ликвидност. От друга страна, чрез репосделки продава-купува от системата среднодневно са изтегляни 32 200 млн. лв. В условията на рестриктивна политика БНБ постепенно централизира междубанковия паричен пазар. Главните фактори, които оказаха влияние за свиването на междубанковия пазар и превръщането на централната банка в основен участник са както влошаването на

общата макроикономическа обстановка вследствие забавяне темповете на структурната реформа, така и на загубата на доверие между участниците на паричния пазар. В резултат на това през 1996 г. операциите на БНБ на открития паричен пазар нараснаха и в края на отчетния период обемите възлизат на 2 065 161 млн. лв. покупки с уговорка за обратна продажба и 2 112 197 млн. лв. продажби с уговорка за обратна покупка. Абсолютният размер на портфейла на БНБ в държавни ценни книжа, деноминирани в национална валута, в края на отчетния период възлиза на 82 594 млн. лв. по номинална стойност. От първични аукциони и покупки на вторичния пазар бяха придобити държавни ценни книжа в размер на 169 464 млн. лв. За отчетния период са сключени сделки за окончателни продажби в размер на 89 870 млн. лв. по номинал.

В съответствие с паричната политика през 1996 г. основният тип операции, които БНБ провеждаше на открития пазар, бяха обратните репооперации. Диференциацията на репооперациите „продава с уговорка за обратна покупка“ на три лихвени равнища за срок до 6 дни и въвеждането на търгове за операции със срочност над 6 дни разшири възможностите за по-ефективно прилагане на този инструмент на паричната политика за регулиране ликвидността в банковата система. От друга страна, сделките за покупка с уговорка за обратна продажба до средата на април се осъществяваха основно чрез провеждане на регулярни търгове със срочност 14 дни. В края на април търговете за покупка с уговорка за обратна продажба бяха прекратени, като операциите за покриване на ликвидните потребности се прецизираха в съответствие с текущото състояние на банките.

Лихвите по репооперациите на БНБ на открития пазар се определяха от целите на БНБ да регулира ликвидността в банковата система. В условията на засилено изтегляне на ликвидност за достигане критериите за поведение по четвъртото стенд-бай споразумение лихвите по обратните репооперации се запазиха високи и трайно отклоняваха банковите ресурси от първичните аукциони на ДЦК. Въпреки че по препоръка на МВФ те бяха оставени напълно свободни, тяхното стремително нарастване не съдействаше за възстановяване на равновесието на открития пазар, а допълнително натоварваше държавния бюджет.

Рефинансиране на търговските банки в чуждестранна валута

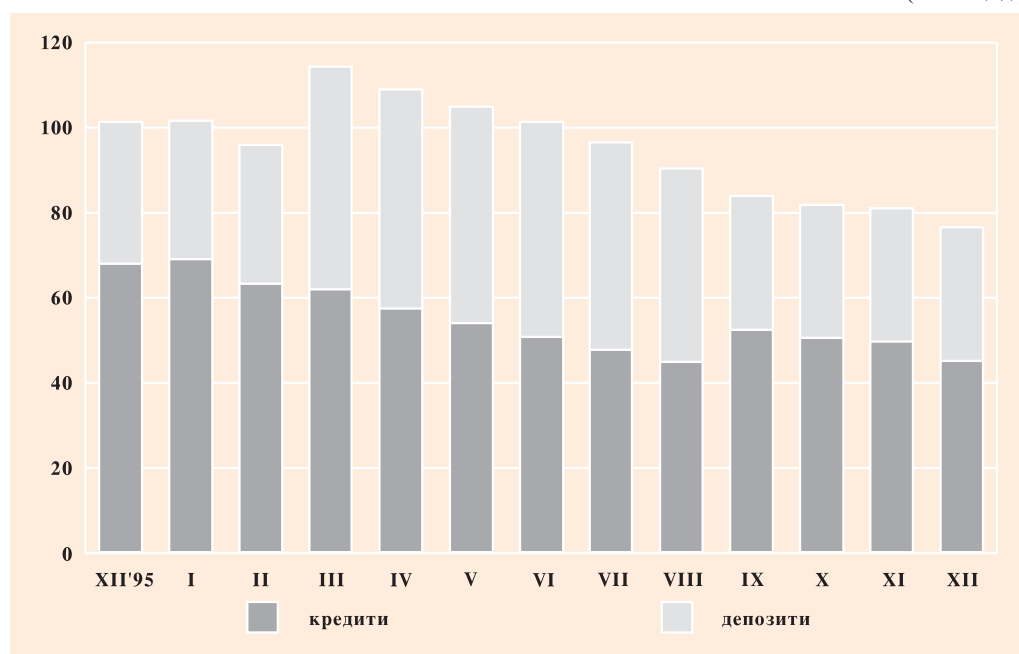
През първата половина на 1996 г. БНБ продължи да рефинансира търговските банки във валута, като използваше традиционните си инструменти – скontoви кредити и депозити. Но отчитайки състоянието на финансовите пазари и неблагоприятните тенденции в развитието на реалната икономика, БНБ се стремеше да ограничава използването на този инструмент. През второто полугодие не беше предоставено ново рефинансиране във валута и централната банка стриктно се придържаше към набелязаната политика за съкращаване на валутното рефинансиране. В края на годината преобладаващата част от неиздължените валутни кредити и депозити останаха в банки, за които БНБ е поискала от съда обявяването им в несъстоятелност.

Кредити в чуждестранна валута

Размерът на непогасените валутни кредити на търговските банки към БНБ бе намален до 50.5 млн. щ. д. в края на първото полугодие и 45.3 млн. щ. д. в края на 1996 г. срещу 68.2 млн. щ. д. в края на миналата година. През второто полугодие депозити за 10.3 млн. герм. м. и 1 млн. щ. д. бяха преоформени в обезпечени кредити. БНБ отпускаше скontoви кредити във валута на търговските банки срещу залог на търговски ценни книжа (записи на заповед) за срок от три месеца. Използвани валути по заемите останаха щатският долар и германската марка. Прилаганите лихвени проценти по заемите в долари и марки се запазиха същите, както и през предходните години – 9% годишно.

РЕФИНАНСИРАНЕ НА ТЪРГОВСКИТЕ БАНКИ ВЪВ ВАЛУТА ПРЕЗ 1996 г.

(млн. щ. д.)

Източник: БНБ.

Депозити в чуждестранна валута

Обемът на валутните депозити на БНБ в търговските банки беше увеличен през първото полугодие, с цел да се съдейства за нормалното осъществяване на външнотърговския стокообмен на страната в периода на изостряне проблемите в банковата система. През втората половина на 1996 г. не бе предоставяно ново рефинансиране на търговските банки чрез този инструмент, но някои от вече предоставените депозити бяха разсрочвани за кратки периоди предвид финансовите трудности на банките. Част от необезпечените депозити бяха преоформени в обезпечени кредити. В края на 1996 г. обемът на депозитите във валута на БНБ в търговските банки възлезе на 31.2 млн. щ. д., което е с 26.8 млн. щ. д. по-малко в сравнение с края на първото полугодие. Валутните депозити също бяха предоставяни в щатски долари и германски марки. Лихвените проценти по тях се запазиха на равнищата си от предходните години – при доларовите депозити между 6.5 и 8% годишно, а при депозитите в марки – 7% годишно.

Минимални задължителни резерви

И през 1996 г. БНБ използваше минималните задължителни резерви като инструмент на паричната политика при регулирането на банковата ликвидност. Считано от регулацията за януари, с 1 пункт бе намален (от 9.5% на 8.5%) нормативът за минималните задължителни резерви, които банките (без ДСК) държат в централната банка, при условие че освободените средства се използват изцяло за превеждане на дължимите от тях вноски във Фонда за гарантиране на влоговете в банките съгласно Наредба № 1 на БНБ, както и за окончателното закупуване от централната банка на държавни ценни книжа с остатъка след извършването на вноските.

БНБ на 15 март 1996 г. въведе нова система за регулиране на минималните задължителни резерви, чиято цел е по-ефективното им използване като инструмент за регулиране на банковата ликвидност, както и неговото динамизиране, т. е. създаване на по-гъвкава система за регулиране. Основно изискване е средствата, представляващи минималния задължителен резерв в левове, да се съхраняват по разплащателната сметка на съответната търговска банка в БНБ, като се поддържа среднодневен размер, който да бъде равен на изисквания се за месеца минимален задължителен резерв, изчислен на база

балансовите данни за предшестващия регулацията месец. По този начин се даде възможност на търговските банки и ДСК да ползват ежедневно при разплащанията си и част от средствата по минималния задължителен резерв. Друг съществен момент в новата система бе разрешението, дадено на търговските банки, считано от регулацията за март, да държат във валута до 25% от резервите върху привлечените средства във валута.

За да противодейства на обезценяването на лева, БНБ увеличи минималните задължителни резерви до 10%, считано от регулацията за юни. В края на август с оглед изтегляне на ликвидност и намаляване напрежението на валутния пазар централната банка ограничи достъпната сума по минималния задължителен резерв от 50% на 20%, а в началото на септември – на 10%. В края на септември след укрепването на лева достъпът до минималните задължителни резерви бе възстановен на 50%.

На търговските банки бе разрешено, считано от регулацията за август, да внасят в чуждестранна валута до 100% от изискуемите минимални задължителни резерви върху привлечените от тях средства във валута, като за левовата равностойност на внесените във валута минимални резерви БНБ им продаде ДЦК със срок над една година. Освен това средствата на търговските банки и ДСК по разплащателните им сметки в БНБ в размер до изискуемите минимални задължителни резерви в левове, считано от регулацията за август, започнаха да се олихвяват с лихва, равна на 2/3 от основния лихвен процент, без да се начислява лихва върху минималните задължителни резерви, внесени от банките в чуждестранна валута. Настъпиха промени и в лихвите по минималните задължителни резерви на търговските банки и ДСК при неизпълнение на изискуемия минимален задължителен резерв за периода на регулация: от основен лихвен процент плюс 18% годишна лихва на основен лихвен процент за месеца плюс 3 пункта.

Поради ново задълбочаване на кризата в края на декември БНБ намали достъпния за ползване размер на минималните задължителни резерви от търговските банки и ДСК на 40%, а в началото на януари 1997 г. – на 30% от изискуемия за периода минимален задължителен резерв. От регулацията за февруари 1997 г. той е определен на 15%.

Във връзка със задълбочаването на неблагоприятните тенденции, свързани със значителното обезценяване на лева, БНБ определи размера на минималните задължителни резерви, които търговските банки държат в централната банка, като увеличи с един пункт (от 10% на 11%) норматива върху привлечените средства в левове и валута, считано от регулацията на минималните задължителни резерви за декември 1996 г. на база годишната оборотна ведомост. Така общият размер на изискуемите минимални задължителни резерви (при норматив 11%) на функциониращите търговски банки и ДСК е 111 044 960 хил. лв., или с около 101% повече в сравнение със същия период на 1995 г. Причините за това увеличение имат комплексен характер, но съществено значение оказва обезценяването на лева за отчетния период (близо 7 пъти).

Междубанков пазар

Обем на междубанковия пазар

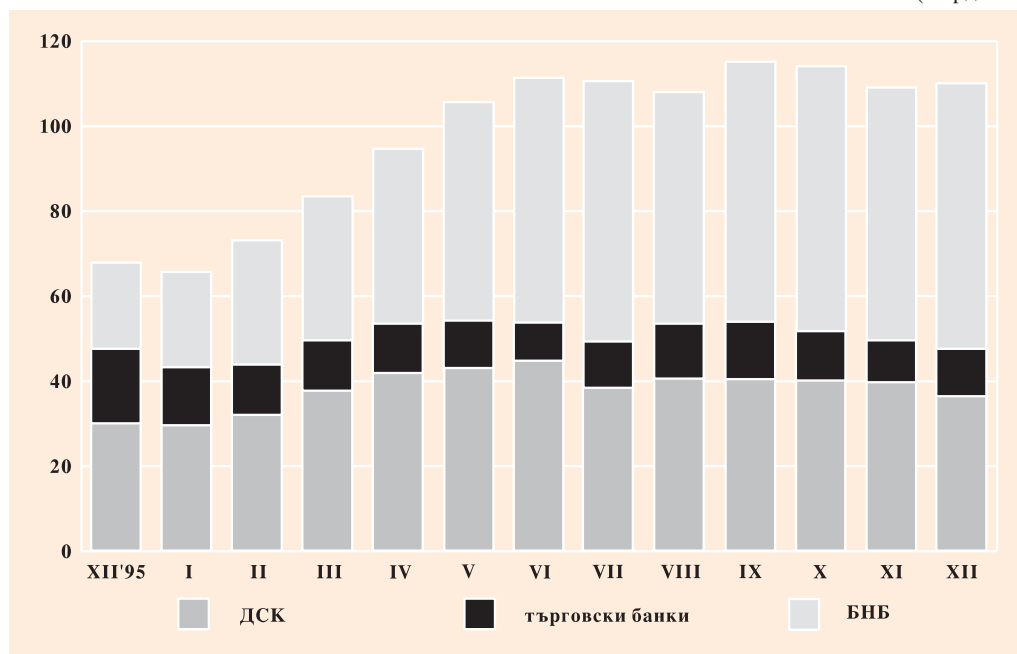
В края на 1996 г. дългът по предоставените левови ресурси на междубанковия пазар е 46 929 млн. лв. и в сравнение с края на 1995 г. (47 529 млн. лв.) се отчита намаление от 600 млн. лв. Въпреки незначителното на пръв поглед намаление развитието на междубанковия пазар през 1996 г. определено показва наличието на спад и ограничаване като естествена последица от сериозната ликвидна криза в редица банки и силно нарушеното доверие между кредитните институции. След като УС на БНБ установи неплатежоспособност на 14 търговски банки и поиска от съда да открие процедура по обявяването им в несъстоятелност, в тях останаха трайно „замразени“ повече от половината ресурси на междубанковия пазар и банките се задоволиха главно с предоговаряне и удължаване на вече сключени договори и пренасочиха свободните си средства към гарантираните от БНБ репооперации с държавни ценни книжа.

Лихвен процент

Общото ниво на лихвите през годината следва многократните промени на основния лихвен процент. Средният лихвен процент на предоставените през 1996 г. кредитни ресурси на междубанковия пазар е 108.93 на сто, което е 6.68 пункта под средния основен лихвен процент – 115.61 на сто. Анализът на лихвения процент на междубанковия пазар обаче показва, че през отделни месеци надбавката над основния лихвен процент се е движела в рамките от 2 до 5 пункта. Само през последните месеци на годината ресурсите са договаряни при лихва, малко под основния лихвен процент.

ОБЕМ НА ПАРИЧНИЯ ПАЗАР ПРЕЗ 1996 г.

(млрд. лв.)

Източник: БНБ.

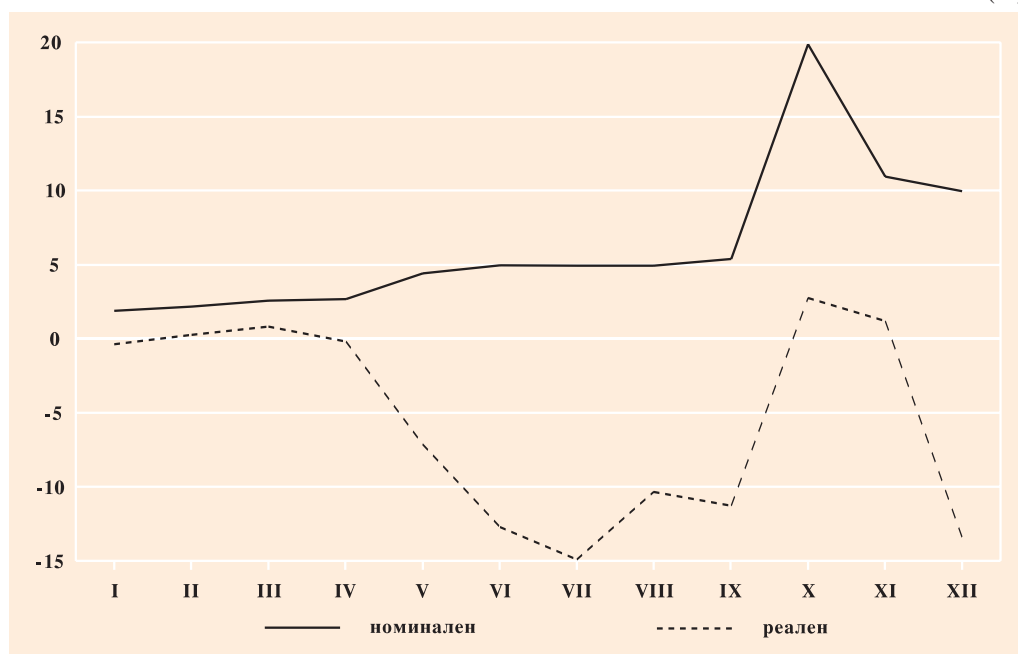
6. Лихви по операции на търговските банки

През 1996 г. лихвите по депозитите и кредитите на търговските банки продължиха тенденцията да следват измененията на основния лихвен процент, но в условията на повишена финансова нестабилност и спад на доверието в банковата система започнаха по-точно да отразяват състоянието и възможностите на отделните търговски банки. В създалата се сложна обстановка в резултат от дълбоката финансова криза лихвената политика се превърна не само в предизвикателство за депозиторите и кредитополучателите, но и в стратегия за оцеляване на търговските банки.

През първите четири месеца на 1996 г. лихвите по едномесечните срочни депозити в левове следваха общото повишаване на основния лихвен процент и се увеличиха от 1.88% през януари до 2.7% през април. През този период те останаха слабо положителни, като за времето януари – април натрупаният реален лихвен процент бе около 0.5 на сто. Това равнище естествено бе твърде ниско, за да привлече депозиторите, въпреки че практически съхраняваше реалната стойност на техните спестявания. Поради нарастващата обща загуба на доверие в банковата система и в лева през първите четири месеца на годината тегленето на депозити продължи с неотслабваща сила независимо от сравнително благоприятните в сравнение със следващите месеци реални лихви.

МЕСЕЧНИ ЛИХВЕНИ ПРОЦЕНТИ ПО ЕДНОМЕСЕЧНИ ДЕПОЗИТИ ПРЕЗ 1996 г.

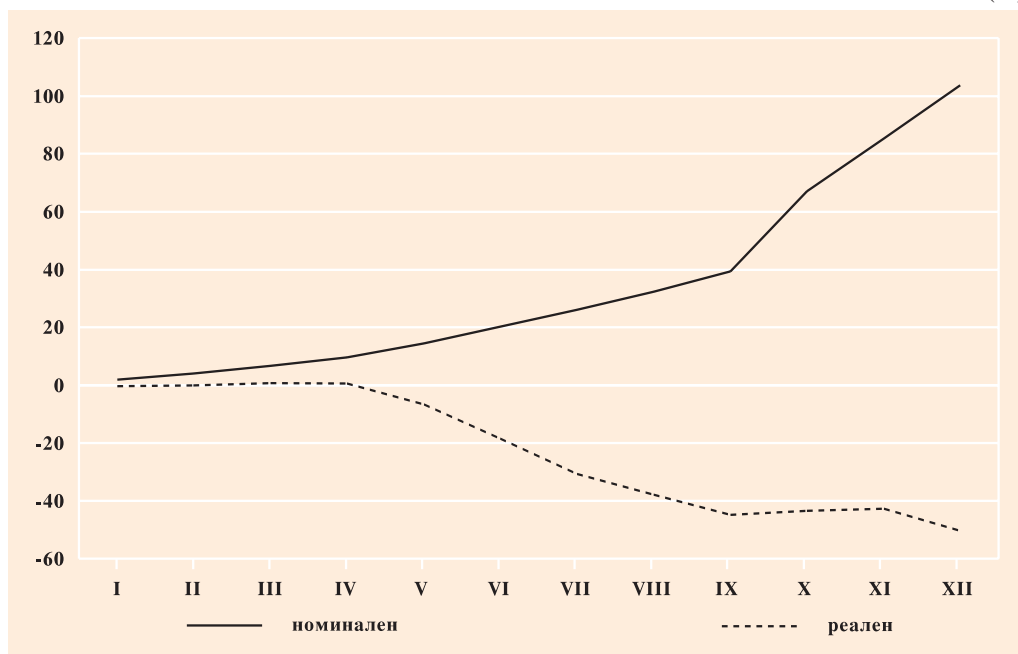
(%)

Източник: БНБ

ЛИХВЕНИ ПРОЦЕНТИ ПО ЕДНОМЕСЕЧНИ ДЕПОЗИТИ ПРЕЗ 1996 г. (с натрупване от началото на годината)

(%)

Източник: БНБ.

От май започна период на силно отрицателни реални лихви по депозитите, който продължи пет месеца. Въпреки номиналното увеличаване на лихвите от 4.41% през май до 5.37% през септември поради ускорената инфлация реалните лихви станаха силно отрицателни, като през юли най-ниската им стойност бе почти -15%. За този период вложителите загубиха над 45% от своите спестявания и това допълнително съдейства за нарастване на тегленето на средства от банките, като скоростта на съкращаването на депозитите в тях започна да зависи единствено от ликвидността им.

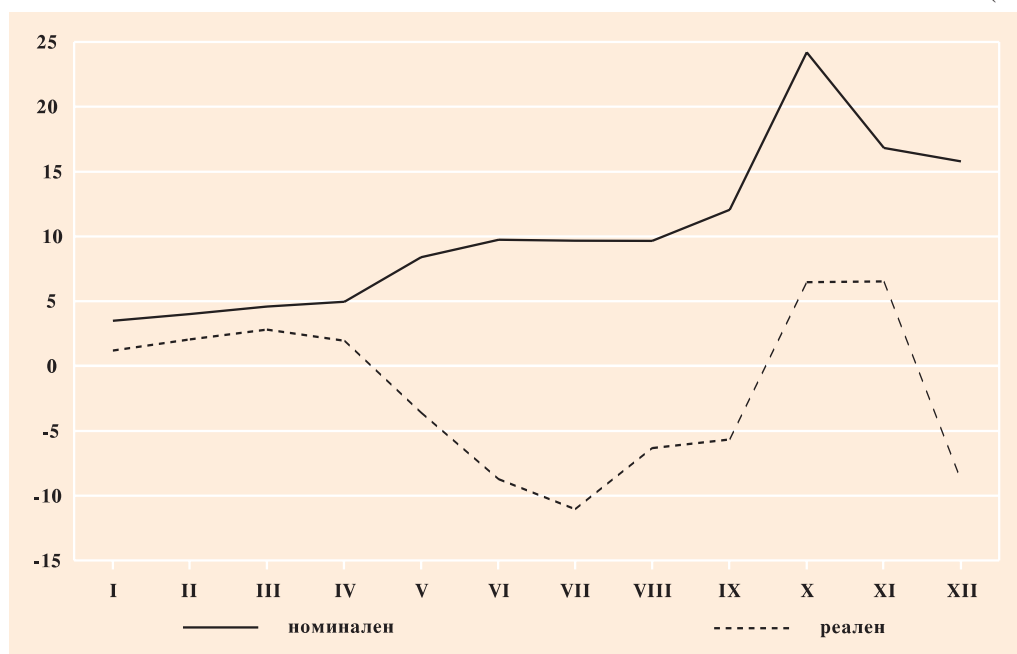
След рязкото увеличаване на основния лихвен процент до рекордните

25% месечно в края на септември номиналните лихви по депозитите на търговските банки го последваха, макар и не напълно. Причината бе в скока на лихвите и по кредитите. Въпреки повишената инфлация номиналният им ръст ги правеше все по-трудно обслужваеми, а оттам и все по-трудно бе да се осигурят необходимите средства за изплащане на лихвите по депозитите. За октомври и ноември реалните лихви по депозитите станаха положителни, но депозиторите можаха да спечелят само 4%. Това съвсем слабо ограничи загубата им от началото на годината до 43%.

През декември въпреки новото ускоряване на инфлацията и запазването без изменение на основния лихвен процент търговските банки намалиха лихвите по едномесечните депозити с около 1 пункт, защото не можеха повече да издържат на високите номинални равнища. През последния месец на годината реалните лихви станаха отново силно отрицателни и загубите на вложителите за цялата 1996 г. надхвърлиха 50%. Това бе пореден сигнал за по-нататъшно съкращаване на депозитната база. Наред с недоверието в лева и банките и разочарованието от лихвите тегленето на депозити сега започна все повече да се определя от значителния спад в доходите, който не позволяваше на все повече хора да осигурят жизнения си минимум, без да посягат на останалите им съвсем оскъдни спестявания.

МЕСЕЧНИ ЛИХВЕНИ ПРОЦЕНТИ ПО КРАТКОСРОЧНИ КРЕДИТИ ПРЕЗ 1996 г.

(%)

Източник: БНБ.

Лихвите по краткосрочните кредити номинално също следваха общото изменение на основния лихвен процент, като реалната им стойност през отделните месеци се определяше от равнището на регистрираната инфлация. Макар че останаха реално отрицателни през по-голямата част от годината, те бяха твърде динамични и така допълнително затрудниха икономическите агенти при формирането на техните бизнеспланове и ценова политика.

С постепенното повишаване на основния лихвен процент през първите четири месеца номиналните лихви по кредитите нараснаха от 3.49% през януари до 4.96% през април. В реално изражение те бяха положителни и варираха в интервала 1.2 – 2.84%. С натрупване за четирите месеца те надхвърлиха 8%, което може да се определи като значителна тежест за реалния сектор. Няма основание обаче да се счита, че това е главната причина за започналия нов спад в стопанската активност, тъй като лихвите бяха реално високи и през по-голямата част на 1995 г., но тогава доверието в банковата система и лева бе значително по-голямо, което осигури на реалния сектор достатъчен

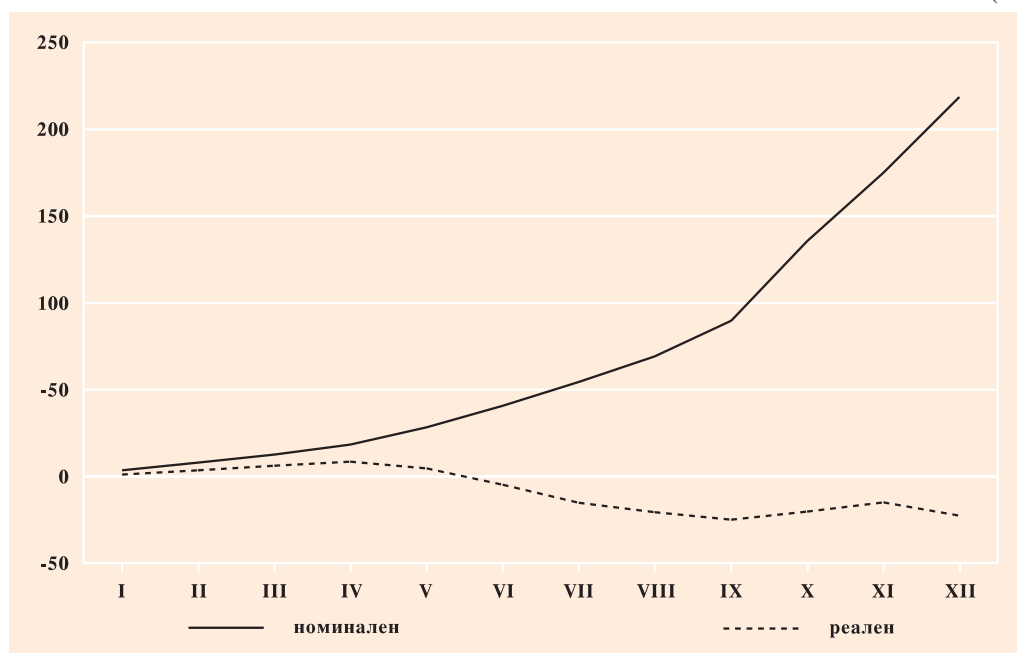
за неговото развитие кредитен ресурс, макар и на сравнително висока цена.

През периода май – септември лихвите по краткосрочните кредити (въпреки номиналния си ръст от 8.4% до над 12%) изостанаха от ускоряващата се инфлация. През тези месеци в реално изражение те станаха отрицателни и варираха в интервала от -3.6% до -11%, като за целия период с натрупване надхвърлиха -30%. За първите девет месеца на годината реалната цена на кредита достигна -20.6%, но при нарастващия общ недостиг на ресурс в банковата система влиянието на ценовия фактор върху националното стопанство започна да става все по-незначително.

През октомври и ноември номиналните лихви по краткосрочните кредити последваха рязкото увеличение на основния лихвен процент и достигнаха рекордно високите стойности 24.2% и 16.8%. Реакцията на търговските банки бе почти автоматична, макар че изпадналият в дълбока депресия реален сектор не бе в състояние редовно да плаща значително по-ниските лихви още през миналите месеци. При липсата на финансова дисциплина и твърдо бюджетно ограничение върху дейността на повечето стопански субекти повишаването на реалните лихви до около 6.5% месечно може да се счита за по-голяма тежест за банките, отколкото за националната икономика, тъй като продължи да води до ускореното им декапитализиране.

ЛИХВЕНИ ПРОЦЕНТИ ПО КРАТКОСРОЧНИ КРЕДИТИ ПРЕЗ 1996 г.
(с натрупване от началото на годината)

(%)

Източник: БНБ.

През декември лихвите по краткосрочните кредити станаха в реално изражение отново силно отрицателни, като за цялата 1996 г. реалното обезценяване на кредитния ресурс бе около 22.5%. Това равнище наред с острия недостиг на кредитен ресурс не позволи разпределението на кредита да се извършва на здрава пазарна основа. Неговата цена загуби до голяма степен естествената си роля на автоматичен регулатор, водещ както до равновесие между търсенето и предлагането, така и до най-рационалното му разпределяне между кредитополучателите единствено в зависимост от икономическата ефективност на техните проекти.

В течение на годината с нарастването на основния лихвен процент се увеличи и маржът между лихвите на търговските банки по кредитите и депозитите, като от 1.6 пункта през януари той достига 6.7 пункта през септември. През следващите месеци се наблюдава известен спад, но без да се напуска интервалът 5.5 – 6 пункта. Въпреки че в относително изражение мар-

жът между лихвите по депозитите и кредитите всъщност слабо намалява, отрицателният за банките и реалния сектор ефект на номиналното му нарастване не бива да се подценява. На фона на нарастващата несигурност в банковата система той отразява влошаване качеството на портфейла на търговските банки поради неблагоприятната стопанска конюнктура. Влиянието на посочения фактор съдейства за по-нататъшно задълбочаване на банковата криза, тъй като, от една страна, поради увеличаването на несъбираемите кредити води до по-нататъшна и по-бърза декапитализация на банките, а от друга – още повече потиска икономическата активност. В този смисъл само радикалното решаване на кризата в банковата система чрез оздравяване на предприятията от реалния сектор и на самите банки е основата, на която може да се очаква намаляване на маржа между лихвите по кредитите и депозитите до разумни размери, осигуряващи нормални условия за функциониране на икономиката и банките.

7. Емисионна дейност

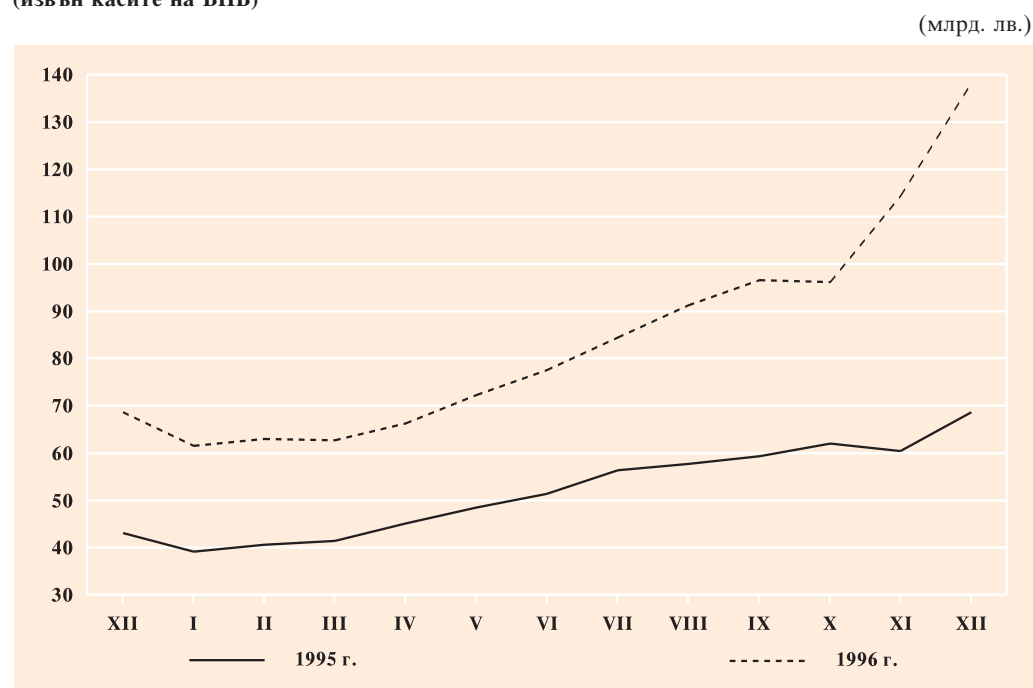
Количество на емисията

В края на 1996 г. парите в обращение, включващи парите в касите на търговските банки и извън тях, достигнаха 138.2 млрд. лв. Те нараснаха с 69.6 млрд. лв. в сравнение с края на 1995 г. (101.5%), което е три пъти по-ниско от динамиката на потребителските цени за същия период.

За цялата 1996 г. увеличението на широките пари изпревари с 23 процентни пункта нарастването на парите извън касите на БНБ. В края на полугодия разликата между тях бе 6.6 процентни пункта. Относителният дял на масата на парите в обращение към широките пари от 11.8% в края на 1995 г. намаля на 10.5% в края на 1996 г.

Анализирайки динамиката на масата на парите в обращение през годината, се вижда, че през януари 1996 г. се наблюдава намаляване в сравнение с края на 1995 г. През февруари и март има леко нарастване на този показател и в края на тримесечието той достигна 62.7 млрд. лв. – с 5.9 млрд. лв. по-ниско от нивото в края на 1995 г. През следващите три месеца масата на парите в обращение се увеличи общо с 14.8 млрд. лв.

ПАРИ В ОБРАЩЕНИЕ (извън касите на БНБ)

Източник: БНБ.

През третото тримесечие парите извън касите на БНБ продължиха да нарастват, като в края на деветмесечието увеличението общо е 19 млрд. лв. През октомври парите в обращение намаляха незначително вследствие решението на БНБ за рязкото покачване на основния лихвен процент. Високите лихвени равнища действаха краткотрайно и през ноември и декември не оказаха силно влияние върху склонността на населението към спестяване и съответно върху намаляване на парите в обращение. За последните два месеца на годината те нараснаха с 42 млрд. лв., или 43.6%.

Нарастването на парите в обращение се дължи главно на силните инфлационни процеси в страната и съпътстващото номинално увеличение на доходите на населението в резултат на увеличаване средствата за работна заплата, компенсация, пенсии, стипендии, помощи и др. Съществено влияние оказаха и възникналите затруднения в разплащателната система поради ликвидни проблеми на кредитните институции, обявяването в неплатежоспособност на няколко търговски банки и напрежението на валутния пазар особено през последните два месеца на годината. Все по-малкото доверие в банковата система продължи да оказва голямо влияние върху парите в обращение. Тегленето на влогове продължи, независимо че през октомври и ноември търговските банки предлагаха по левовите депозити лихвени проценти над месечната инфлация. Трудностите в разплащателната система подтикнаха фирмите да извършват разплащания за доставки на стоки и услуги в налични пари, което също оказва влияние върху увеличаване масата на парите в обращение.

Наличните пари в касите на търговските банки, след като нараснаха само с 0.2 млрд. лв. в края на полугодия, в края на 1996 г. се увеличиха значително и достигнаха 11.7 млрд. лв., т. е. нараснаха с 4.7 млрд. лв., или 67.1% спрямо 1995 г., когато бяха 7 млрд. лв. Увеличената касова ликвидност на търговските банки в края на 1996 г. се дължи основно на инфлацията и на нарасналия оборот, както и на очакванията за теглене на суми от населението по депозити поради недоверието в банковата система и необходимостта от налични пари във връзка с коледните и новогодишните празници.

Парите извън банките в края на 1996 г. достигнаха 126.5 млрд. лв., което е с 64.9 млрд. лв. повече от края на 1995 г., или 105.4%. Спрямо парите в обращение те са нараснали с 3.9 процентни пункта повече, но в сравнение с изменението на широките пари те нарастват с 19.1 процентни пункта по-малко.

Купюрен строеж

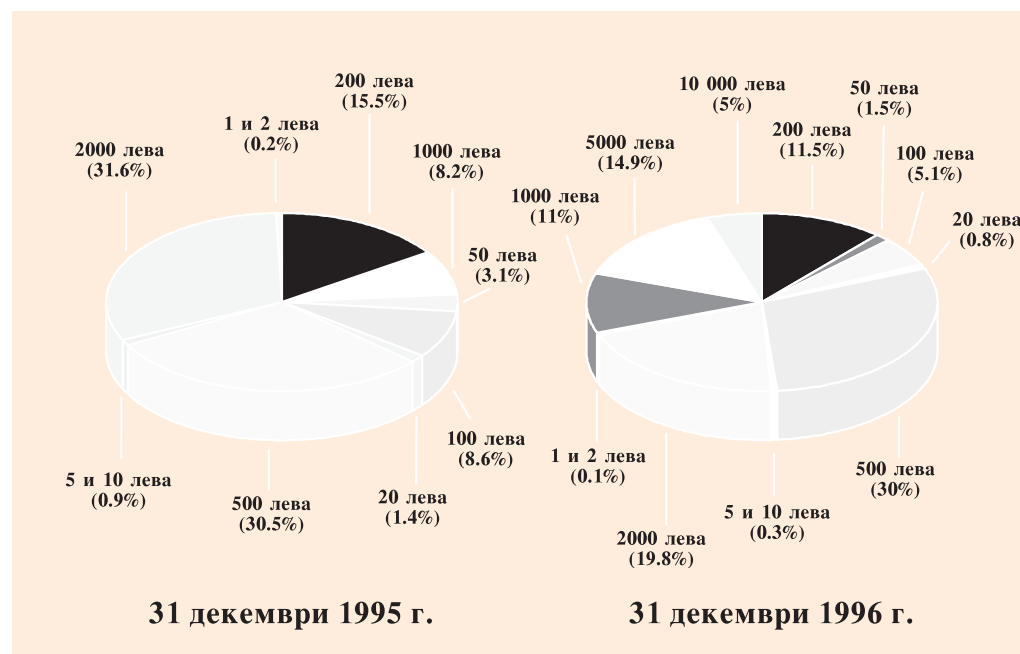
Динамиката на наличнопаричния оборот през 1996 г. предизвика промени и в купюрния строеж на емисията. В сравнение с края на 1995 г. за нормалното обслужване на наличнопаричния оборот по-удобни се оказаха купюрите с по-висок номинал (500, 1000, 2000, 5000 и 10 000 лева). В края на периода те представляваха 80.8% от стойността на банкнотите (при 70.3% в края на 1995 г.). В същото време относителният дял на бройките банкноти на тези купюри в общия брой банкноти е 23.2% (при 14.1% в края на 1995 г.).

През отчетния период БНБ продължи да изтегля от обращение банкнотите със стара символика след нормалното им изхабяване. По-интензивно се изтегляха банкнотите от 1, 2, 5 и 10 лева (емисии 1962 г. и 1974 г.), които се намираха в обращение до 31 декември 1996 г. До края на 1998 г. те ще се приемат за обмяна само на касите на БНБ.

„Средната“ банкнота, пусната в обращение в края на 1996 г., е 254 лева при 128 лева в края на 1995 г., т. е. увеличението е близо два пъти. Това се дължи, от една страна, на пусканите банкноти от по-високи номинали, а от друга – на изтеглените от оборот изхабени банкноти от ниски номинали. В сравнение с края на 1995 г. броят на банкнотите в обращение се увеличи с над 9 млн. въпреки излизането в края на годината от обращение на банкнотите от 1, 2, 5 и 10 лева (емисии 1962 г. и 1974 г.) и на засиленото изтегляне на изхабените банкноти от номинал 20 лева (емисии 1962 г. и 1974 г.) и 50 лева (емисия 1989 г.). Това се дължи основно на силните инфлационни процеси през годината, намалялото доверие в банковата система и нестабилността на валутния пазар.

Потребностите на паричното обращение от ниски номинали банкноти се задоволяваха с монети. Стремелът на БНБ и през 1996 г. бе да оптимизира купюрния строеж на парите в обращение и номиналното увеличение на наличнопаричния оборот да посреща с по-високи номинали банкноти и монети.

КУПЮРЕН СТРОЕЖ НА ЕМИСИЯТА ОТ БАНКНОТИ

* Относителният дял на купюрите е изчислен на база стойности.

Източник: БНБ.

През 1996 г. емисионната дейност се осъществяваше в условията на продължаваща и ускоряваща се инфлация. В съответствие с потребностите на паричното обращение на 17 юни 1996 г. БНБ пусна в обращение банкнота с номинал 5000 лева, а от 9 декември – с номинал 10 000 лева.

В края на 1996 г. започна проектирането на нова серия разменни монети с номинална стойност 10, 20 и 50 лева, емисия 1997 г. УС на БНБ предложи, а Министерският съвет определи номиналната стойност, съдържанието, формата и дизайна на новата серия разменни монети. Динамиката на инфлацията налага през 1997 г. да продължи работата по проектирането, производството и пускането в обращение на нови по-високи номинали банкноти и монети.

Емисия на възпоменателни монети

УС на БНБ одобри през февруари 1996 г. отсичането на четири възпоменателни монети с номинална стойност 1000 лева, емисия 1996 г., посветени на асоциирането на България към Европейската общност, Зимните олимпийски игри през 1998 г., 120-годишнината от Априлското въстание и българското корабоплаване. На основание чл. 25 от Закона за БНБ Министерският съвет определи номиналната стойност, съдържанието, формата и дизайна на следните сребърни монети: „Калиакра“, „Св. Иван Рилски“ и „Кънки-бягане“, първите две пуснати в обращение на 1 август, а третата – на 2 декември.

УС на БНБ одобри отсичането на две възпоменателни монети, посветени на Световното първенство по футбол във Франция през 1998 г., с номинална стойност 500 и 1000 лева, монета, посветена на 50-годишнината от основаването на УНИЦЕФ, с номинална стойност 1000 лева, и монета, посветена на 100 години от основаването на Националната художествена академия, с номинална стойност 500 лева. Министерският съвет определи номиналната стойност, съдържанието, формата и дизайна на четирите възпоменателни монети, емисии 1996 г. и 1997 г., от които БНБ пусна в обращение от 2 декември 1996 г. монета „Двама футболисти“ с номинална стойност 500 лв.

Благородни метали

В края на 1996 г. наличният златен резерв в трезорите на БНБ е 1 031 222 тройунции.

БНБ е изкупувала от производителите в страната придобитите количества благородни метали, както и златни монети от населението. В същото време от оборотната наличност са задоволявани нуждите на вътрешните потребители от благородни метали съгласно установения ред.

НАЛИЧНОСТ ОТ БЛАГОРОДНИ МЕТАЛИ В ГЛАВНАТА КАСА НА БНБ

(в тройунции)¹

Показатели	31.XII.1995 г.	31.XII.1996 г.
Златен резерв на БНБ ²	1 031 222	1 031 222
Оборотна наличност ³		
Злато	51 000	59 996
Сребро	530 548	867 326
Платина	11 949	12 239

¹ Една тройунция е равна на 31.10348 г.

² Златният резерв е на ключета борсов стандарт.

³ Оборотната наличност се състои от злато, сребро и платина в стандартен вид (ключе, лента и монети държавни емисии).

Източник: БНБ.

8. Валутна политика

Като неразделна част от паричната политика през 1996 г. валутната политика на БНБ също не постигна поставените цели. Поради дълбоката финансова и банкова криза националната валута номинално се обезцени с почти 590% за цялата година и бе един от главните фактори за ускоряване на инфлацията. Изменението на валутния курс бе относително по-плавно само през първото тримесечие, когато БНБ все още разполагаше с валутен резерв, позволяващ ѝ да се намесва на валутния пазар в подкрепа на лева. През следващите месеци се редуваха периоди на бързо, често дори скокообразно, обезценяване с периоди на временно стабилизиране, по-рядко изразяващо се в номинално поскъпване на лева. Те се определяха от опитите на БНБ за финансова стабилизация чрез затягане на паричната политика главно чрез левовите инструменти. Без последователна подкрепа от правителството чрез ускоряване процеса на елиминиране загубите в реалния сектор и техния трансфер в банковата система мерките на централната банка нямаха траен стабилизиращ ефект.

В условията на бързо нарастваща загуба на доверието в лева и в банките валутната политика на БНБ не можа да получи своята относителна, произтичаща от спецификата на международните плащания, самостоятелност в рамките на провежданата парична политика. Поддържането на външната стабилност на лева се определяше изцяло от развитието на финансовата криза в страната и опитите на БНБ за нейното овладяване. Периодите на ускорено обезценяване на лева не само бяха отражение на натрупващото се напрежение на валутния пазар вследствие на общата тенденция към задълбочаване на кризата, но имаха и силен последващ дестабилизиращ ефект върху цените и банките.

Натрупаният през 1996 г. опит ясно показва, че не могат да се постигнат целите на валутната политика за относителна външна стабилност на лева и плавно изменение на свободно плаващия валутен курс, без да се решат фундаменталните проблеми на паричната политика. В обстановката на банкова криза валутната политика е особено уязвима, като валутният курс се превръща в най-прозрачния индикатор, наблюдаван от всички икономически агенти, чрез който се съди за дълбочината на процесите и се формират очакванията за тяхното развитие. Наред с това обаче стабилността на валутния пазар се преценява главно в контекста на общите закономерности и затова кратките периоди на укрепване на лева не водят до трайно възстановяване на доверието в него.

Валутен пазар

Източник на чуждестранна валута, постъпила в банковата система и на пазара, бяха главно химическата промишленост (вкл. содовата, фармацевтичната и козметичната) и металургията, а също машиностроенето (вкл. корабостроенето, електротехниката и чуждестранните фирми от електрониката), строителството, производство на строителни материали, целулозно-хартиената, кожарската и шивашката, хранително-вкусовата промишленост, туризмът и др.

Крайни купувачи на чуждестранна валута бяха главно нефтопреработването, енергетиката, бюджетът и бюджетните организации, както и вносителите на автомобили, метали, захар и др.

Общият обем на регистрираните в БНБ сделки на валутния пазар (неизчислен от двойното отчитане на някои от операциите) възлезе на 4.4 млрд. щ. д. покупки и 4.8 млрд. щ. д. продажби. В сравнение с 1995 г. (период на рязко засилено предлагане на чуждестранна валута) обемът на пазара се сви с една трета. Същевременно той бе с една трета по-голям от регистрирания през 1993 г. и 1994 г. и още по-голям в сравнение с предходните две години.

СДЕЛКИ С ВАЛЪОР „СПОТ“

(млн. щ. д.)			
Обем на пазара	А. Купени	В. Продадени	С. Салдо
1. БНБ с клиенти	251.6	637.7	-386.1
с търговски банки без пълен лиценз	141.7	74.4	67.3
с фирми	52.4	11.5	40.9
с бюджетни организации	0.5	31.0	-30.5
с МФ за външния дълг		502.7	-502.7
други операции с МФ	31.1	17.9	13.2
с Агенцията по приватизация	25.8		25.8
други	0.1	0.2	-0.1
2. Търговски банки с пълен лиценз с клиенти	2438.5	2479.3	-40.8
3. Междубанков, само ТБ с пълен лиценз	639.8	652.1	*
4. Междубанков, вкл. БНБ (3+6А)	1045.2	1057.5	*
5. БНБ, общо (1+6)	657.0	1272.0	-615.0
6. БНБ с банки с пълен лиценз	405.4	634.3	-228.9
7. Междуфирмен**	19.2	19.2	
8. Общо с клиенти (1+2+7)	2709.3	3136.2	-426.9
в т. ч. банки с клиенти (1+2)	2690.1	3117.0	-426.9

Включени са сделки с валъор „днес“, „утре“ и „спот“ на банките, чиито операции се отчитат при изчисляването на централния валутен курс.

* Някои неточности в отчетността водят до минимална разлика между колоните за покупка и продажба, които за междубанковия пазар са идентични.

** Данните са за минималния размер на пазара по текущо наблюдение.

Източник: БНБ

В най-големия сектор на пазара – операциите на търговските банки с пълен лиценз с клиенти – има спад спрямо 1995 г. Както покупките, така и продажбите обаче надхвърлят сумите за всяка от годините (при новите условия на функциониране на пазара) преди 1995 г., при това сумата на чуждестранната валута, която банките купиха от клиенти през 1996 г., е по-голяма от продажбите им за клиенти преди това (през 1995 г.). Може да се направи извод, че валутата, която банките са изкупили от клиенти през 1996 г., е достатъчна, за да осигури с излишък средното потребление на чуждестранна валута от клиенти, характерно за всяка от годините след 1991 г. с изключение на 1995 г. През втората половина на 1996 г. валутата, която банките купиха от клиенти, бе повече от продадената на клиенти, което доведе до положително салдо на банките с клиенти. Отрицателното салдо за годината бе незначително и близо двойно по-малко от това за първото полугодие.³⁴

³⁴ В обема на операциите на търговските банки с пълен лиценз в групата „клиенти“ са включени банките с непълен лиценз и финансовите къщи. За разлика от операциите с нефинансови клиенти такова класифициране е относително, тъй като те действат като посредници не само за фирми, но и за участници в междубанковия пазар, и тази част от операциите фактически е разширение на междубанковия пазар. Тя не влияе обаче на салдото на банките с пълен лиценз с клиенти, тъй като при правилно отразяване е балансирана.

ДЯЛ НА МЕЖДУБАНКОВИТЕ ОПЕРАЦИИ И НЕТНИТЕ ОПЕРАЦИИ НА БНБ НА ВАЛУТНИЯ ПАЗАР

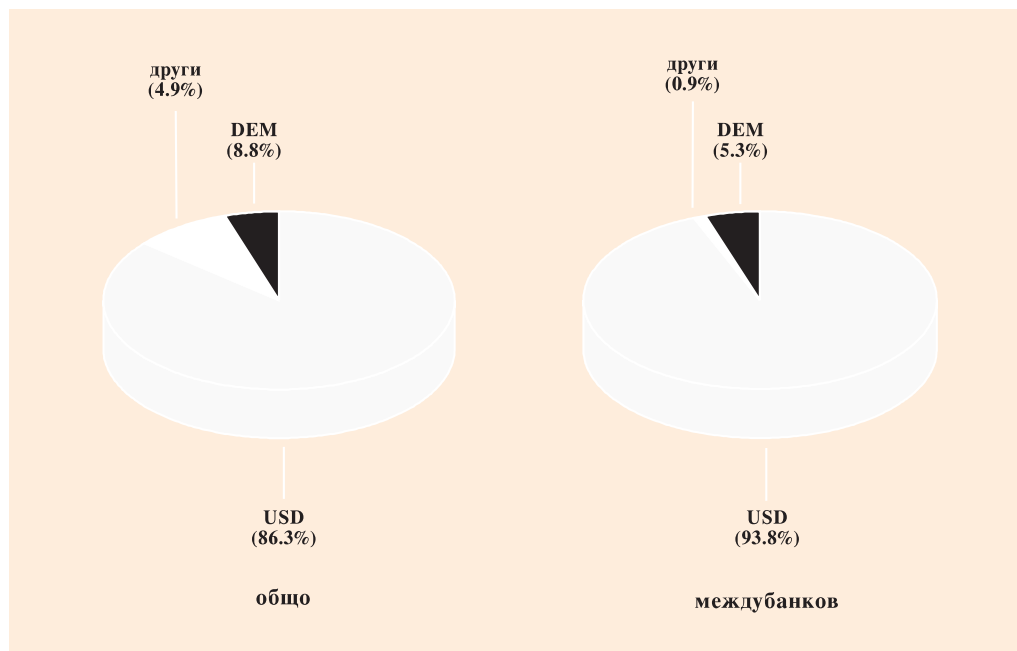
(%)

междубанков оборот/купена от клиенти валута (ТБ)	26.7
междубанков оборот/продадена на клиенти валута (ТБ)	26.3
междубанков оборот/купена от клиенти валута (ТБ и БНБ)	39.3
междубанков оборот/продадена на клиенти валута (ТБ и БНБ)	33.9
БНБ – нето продажби/продадена на клиенти валута (ТБ и БНБ)	19.7
БНБ – нето продажби/салдо с клиенти (ТБ и БНБ)	144.1

Източник: БНБ.

Натискът от свиването на обема на операциите с клиенти върху обема на междубанковите сделки се усети през второто полугодие. Нарасналият през първото полугодие дял на междубанковия оборот в пазара спадна главно за сметка на операциите между банките с пълен лиценз. Операциите им с централната банка останаха активни, като през второто полугодие БНБ отбеляза (макар и малко) положително салдо на търговията с чуждестранна валута „спот“ с търговските банки с пълен лиценз, което доведе до намаляване на отрицателното ѝ салдо с тях за цялата година в сравнение с това за първото полугодие. Салдото (230.4 млн. щ. д.) приблизително се равняваше на минималната оценка (221.6 млн. щ. д.) за обема на чуждестранната валута, която търговските банки с пълен лиценз закупили от БНБ и непосредствено продадоха за внос на енергоресурси (нефт, газ, въглища, ядрено гориво) или с която незабавно компенсираха такива продажби. (БНБ сама продаде на енергийни предприятия за внос на същите суровини още 11.3 млн. щ. д., което представляваше почти цялата сума на продажбите ѝ за фирми.)

СТРУКТУРА НА ВАЛУТНИЯ ПАЗАР ПРЕЗ 1996 г.

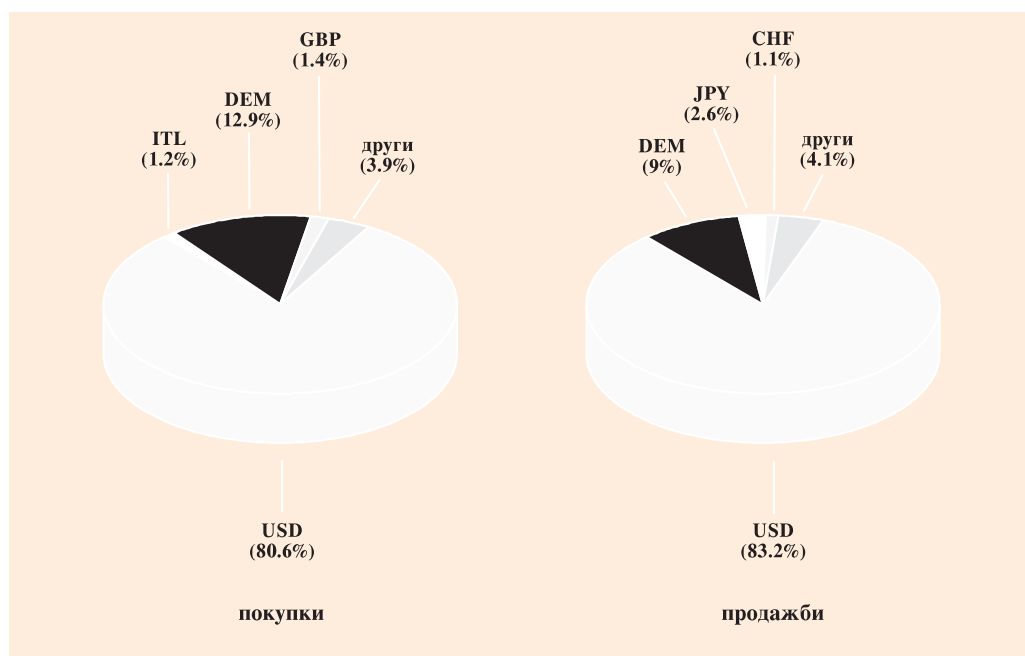
Източник: БНБ.

Операциите на БНБ на пазара „спот“ с други търговски банки (освен банките с пълен лиценз) доведоха до положително салдо за централната банка през първото и най-вече през второто полугодие. Това положително салдо бе най-голямото, което БНБ реализира сред различните сектори на операциите си.

Продадената от БНБ на Министерството на финансите чуждестранна валута за плащания (главници, лихви) по външния дълг (502.7 млн. щ. д.) бе повече от продадената през 1995 г., като увеличението почти се покриваше от получения през юли 1996 г. транш от четвъртото стъпен-бай споразумение с МВФ.

В структурата на пазара по валути, търгувани срещу левове на българския пазар, се запази преобладаването на щатския долар, втора по значение остана германската марка. В сравнение с 1995 г. се наблюдава леко увеличение дела на долара и намаление дела на марката при междубанковите операции, докато при операциите с клиенти има лек спад в дяловете както на долара, така и (особено при продажбите) на марката.

ПОКУПКИ ОТ КЛИЕНТИ И ПРОДАЖБИ НА КЛИЕНТИ ПРЕЗ 1996 г.

Източник: БНБ.

Обемът на регистрираните в търговските банки сделки за обмяна на чуждестранна валута срещу левове между фирми се увеличи в сравнение с 1994 г. и 1995 г., но остана по-малък от този през 1992 г. и 1993 г. В началото на февруари 1996 г. бе преустановена регистрацията на сделки като междуфирмени, при които единият партньор е финансово-брокерска къща, и затова обемът на сделките, отчетени като междуфирмени през първото полугодие, бе малък. В края на юни тази регистрация обаче бе възобновена.

Валутен курс

Оценката за номиналния ефективен курс³⁵ въз основа на „кошницата“ валути, съставляващи единицата специални права на тираж – СПТ – щатски долар, германска марка, японска йена, френски франк, британска лира, показва, че в течение на годината левът е поевтинял към СПТ 6.8 пъти (85.22%). Това е само статистическа съпоставка, тъй като курсът на лева не е официално прикрепен към тази или друга „кошница“ и съответно промяната в съотношението между лева и нея не сигнализира непосредствено за придвижване на ефективния валутен ресурс.

Промяната на осреднения номинален курс на лева към общата съвкупност от чуждестранни валути е от същия порядък, но поевтиняването е с по-малък размер, което отразява тенденцията резервните валути да поскъпват към съвкупността от останалите валути. Претеглено през обема на външната търговия за първите девет месеца на годината³⁶, курсът на лева през годината спадна 5.9 пъти (83.11%) спрямо съвкупността от валутите (57 на брой)

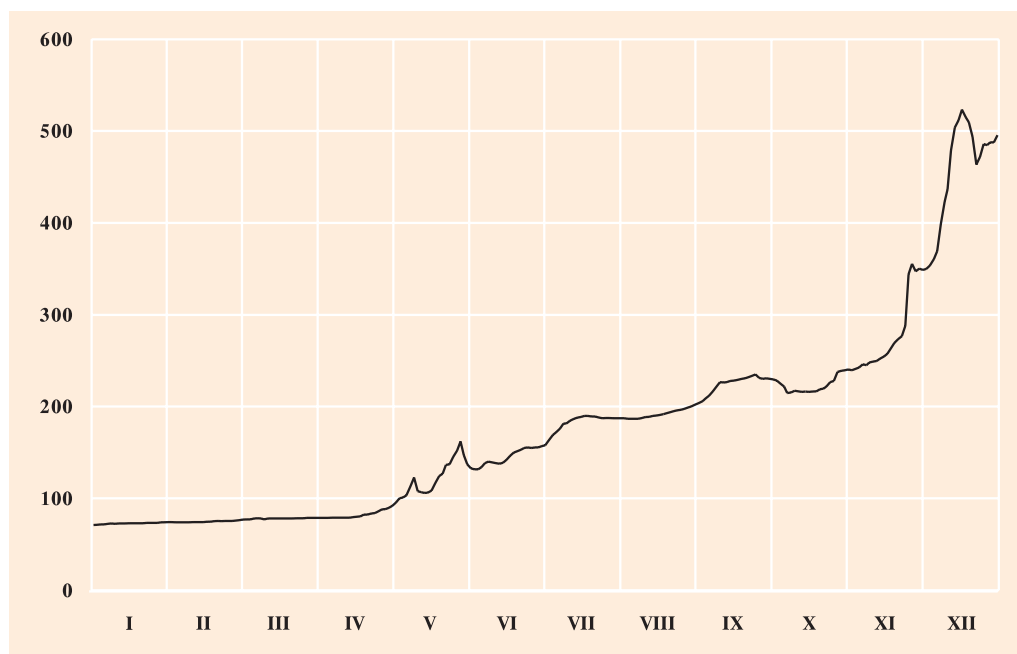
³⁵ Като осреднен курс към резервните валути, универсално използвани при международни разплащания.

³⁶ За разлика от Отчета за 1995 г. претеглянето е през обемите в доларов израз, тъй като поради силната промяна на курса на лева събирането на обемите в левов израз дава при изчисляването на географската структура за периода значително по-голям дял на структурата от по-късните месеци.

на 59 страни – търговски партньори на България.³⁷ Претеглено само през обема на българския износ, обезценяването на лева е почти 5.9 пъти (82.95%), а през обема на вноса – 6 пъти (83.28%). Спрямо съвкупността от валутите на 10-те най-големи външотърговски партньори на страната, с които бе направена съпоставка предходната година³⁸, промяната на курса на лева бе приблизително същата.

ЦЕНТРАЛЕН КУРС НА ЩАТСКИЯ ДОЛАР ПРЕЗ 1996 г.

(лева за 1 щ. д.)

Източник: БНБ.

Левът по-слабо поевтиня към някои валути, които са подложени на режим на постепенно обезценяване към резервните валути – чрез „наклонен коридор“ или „пълзящо прикрепване“: към руската рубла 5.5 пъти (81.71%), към унгарския форинт 5.6 пъти (81.99%), към полската злота 5.7 пъти (82.34%). Спадът на курса на лева към други основни валути, използвани за международни разплащания, и валути на основни търговски партньори на България бе, както следва: към швейцарския франк 6 пъти (83.22%), към японската йена 6.2 пъти (83.95%), към френския франк 6.5 пъти (84.70%), към гръцката драхма 6.7 пъти (85.10%), към украинската гривна 6.3 пъти (84.06%), към югославския динар 6.1 пъти (83.70%), към македонския денар 6 пъти (83.40%).

Колебливостта на обменния курс лев/щатски долар се усили през май с изтеглянето на валутни депозити и приключването на първия етап на кандидатпрезидентската кампания, в началото на септември, когато се насложиха спекулации около отлагането на поредния транш от четвъртото споразумение с МВФ, намаляването на валутния резерв на БНБ и предстоящото поставяне на търговски банки под особен надзор, през октомври с намаляването на повишения през септември до 300% основен лихвен процент на 240% и 180% и навечерието на президентските избори, и накрая през ноември – декември с изострянето на правителствената криза.³⁹

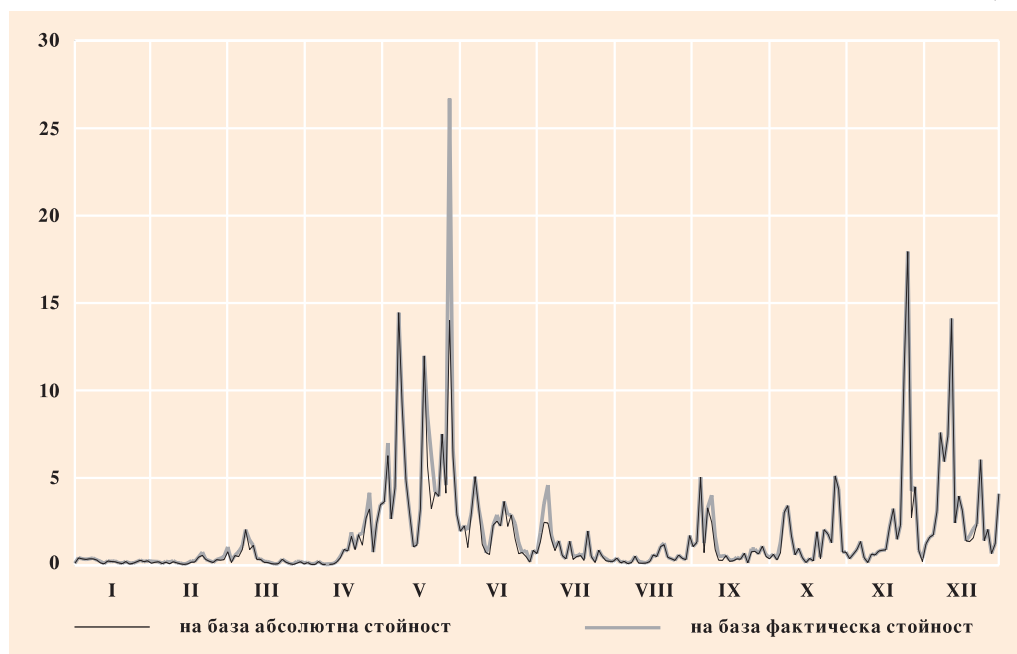
³⁷ За тези страни има публикувани данни на НСИ за търговията им с България и централен курс на БНБ за валутите им към лева.

³⁸ Без югославския динар, за който централен курс към лева се публикува от 1 декември 1995 г. и затова не бе включен в съпоставката за същата година.

³⁹ Колебливостта на база абсолютна стойност е изчислена за всеки работен ден чрез осредняване на абсолютните стойности на разликите между най-високия и най-ниския курс на междубанковия пазар през деня и между всеки от тях и средната котировка на приключване от предния

КОЛЕБЛИВОСТ НА ВАЛУТНИЯ КУРС ЛЕВ/ЩАТСКИ ДОЛАР ПРЕЗ 1996 г.

(%)

Източник: БНБ.

Валутни резерви

В началото на 1996 г. брутният валутен резерв на БНБ бе 1236.4 млн. щ. д., а в края – 483.4 млн. щ. д. Спадът за годината възлезе на 753 млн. щ. д., от които 661.6 млн. щ. д. са само за първото полугодие.

След първите големи плащания по външния дълг през януари и значителните интервенции на вътрешния валутен пазар (за компенсиране загубата на доверие в лева и последвалата я загуба на доверие в банковата система и за удовлетворяване на сезонното търсене на валута за внос на горива) през първото полугодие брутният валутен резерв на централната банка спадна от 1.2 на 0.6 млрд. щ. д. Задълженията към външни кредитори през този период се обслужваха, без да постъпва финансиране от чужбина. Достигнатото изключително ниско ниво и бързият темп, с който резервът слезе до него след един рекордно голям размер през 1995 г., при това натрупан почти без официално външно финансиране, имаха траен неблагоприятен ефект върху очакванията на всички икономически агенти през останалата част от годината.

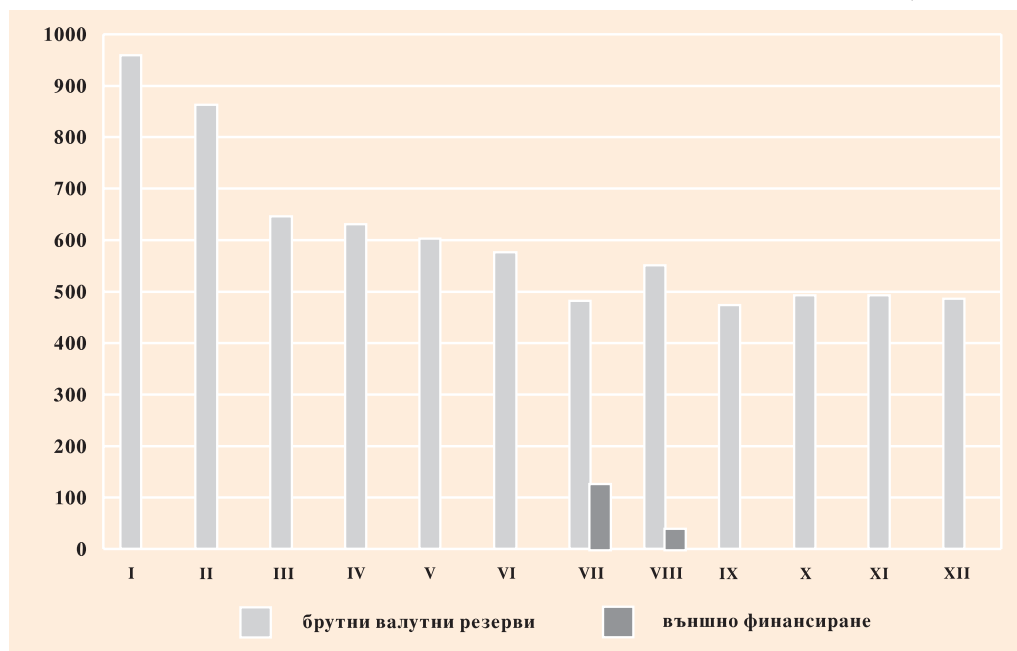
Вторите големи плащания по външния дълг в края на юли бяха компенсирани до известна степен с първия транш от четвъртото стенд-бай споразумение с МВФ. Поради друго значително плащане, осигурено с налични средства в средата на месеца, резервът към края на юли бе слязъл до 0.5 млрд. щ. д., на което ниво остана до края на годината. Отлагането на следващия транш бе причина за сътресението на вътрешния валутен пазар, а размерът на валутния резерв стана основен показател за очакваната стабилност на лева. След кратко смущение международният пазар на дългове се успокои, приемайки, че международните финансови институции ще предоставят финансиране на България за плащания по дълга. За това съдейства и запазилата се висока доходност на дълга, която поддържаше привлекателността му. През

ден. Индексът е превърнат в центове или проценти чрез делене на централния курс, изчислен предния ден и валиден за текущия. За отразяване влиянието не само на диапазона на котировките, но и на промяната в тренда на курса, е изчислена колебливостта на база фактическа стойност. В случаите, когато средната стойност между най-високия и най-ниския курс на долара е по-голяма от курса на приключване предния ден, колебливостта е средната величина от горепосочените компоненти във фактически, а не абсолютни стойности. В останалите случаи се взема абсолютната стойност на осреднените фактически величини на разликите между най-ниския и най-високия курс за текущия ден и между всеки от тях и средната котировка на приключване предния ден. Начинът на превръщане в проценти е запазен.

август постъпиха средства от заем от Европейската общност, но през следващия месец резервът отново спадна след извършени плащания на лихви по заеми от МВФ, ЕС и ЕАСТ. Тогава имаше и известен превес на продажбите на БНБ на вътрешния пазар, въпреки че през периода тя бе и активен купувач.

БРУТНИ ВАЛУТНИ РЕЗЕРВИ И ВЪНШНО ФИНАНСИРАНЕ ПРЕЗ 1996 г.

(млн. щ. д.)

Източник: БНБ.

При отсъствието на значителни приходи във валута от приватизация най-големият от разходите, извършени от резерва на БНБ през годината, бе за обслужване на външния дълг. Наред с продажбата за тази цел на чуждестранна валута на Министерството на финансите БНБ извърши плащания от резерва си, за да обслужи своите задължения към международни кредитори. Нетните продажби на чуждестранна валута за банките с пълен лиценз непосредствено компенсиряха внос на горива, но малкият размер на отрицателното салдо на тези банки с клиенти (много по-малък не само от това салдо, но и от нетния приток на чуждестранна валута от банките с непълен лиценз към БНБ) превърнаха в крайна сметка и тази компенсация в компенсация на изтеглените от страна на населението валутни депозити.

V. Банков надзор

1. Влияние на макроикономическата обстановка в страната върху банковата система

Неблагоприятното развитие на икономиката през 1996 г. и спадането на доверието в българския лев подействаха като катализатор на процесите в търговските банки. Банковият сектор в България изпита най-сериозната криза от началото на реформите след 1989 г. Основна причина за трусовете както в отделните банки, така и за банковата система като цяло е неадекватното управление на търговските банки, изразяващо се в неотчитане на кредитния, ликвидния и валутния риск, несъобразяване с реалната обстановка, непазване на принципа на предпазливостта и натрупване на големи експозиции към определени сектори на икономиката и към отделни клиенти. Всичко това доведе до влошаване на структурата на кредитния портфейл (увеличаване относителния дял на нередовните кредити) и формиране на негативен финансов резултат, породил продължаваща декапитализация на търговските банки. Неефективната правнонормативна уредба за събиране на вземанията от неизправни длъжници също способства за влошаване структурата на кредитния портфейл. Неразвитият пазар ограничи реализацията на обезпеченията. Високият марж между лихвите на отпуснатите кредити и на привлечените депозити не можа да стопи загубите и намали възможностите за обслужване на кредитите.

Липсата до началото на годината на законова уредба за банкови фалити и гарантиране на влоговете пречеше на централната банка да вземе радикални мерки към търговските банки с лошо финансово състояние и неплатежоспособност.

Управителният съвет на БНБ предприе редица действия като част от мерките, предвидени в споразумението с МВФ. Най-същественото от тях бе поставянето под особен надзор на 14 банки, за повечето от които бе отправено искане до съда за обявяването им в несъстоятелност. В тези банки се намират около 24% от активите на българската банкова система.

2. Финансово състояние на банковата система

За целите на анализа банките са разделени в четири групи.

Първата група включва седем големи държавни банки, съставляващи 67% от банковата система по балансово число към края на 1996 г. Тук влизат Булбанк и ДСК, като анализите за ДСК се правят само за счетоводните отчети. Големият относителен дял на тези две банки в групата, големите вариации на стойностите в различните периоди, както и специфичната структура на балансовите им сметки водят до нереални изводи за групата и за банковата система като цяло.

Втората група включва малки и средни банки предимно с частен акционерен капитал (само една е с преобладаваща държавна и една с общинска собственост). Тук влизат 17 банки и съставляват 7% от банковата система.

Третата група включва всички банки с чуждестранен акционерен капитал и банкови клонове. Групата се състои от три банки и четири банкови

клона, съставляващи 2% от банковата система.

Четвъртата група включва всички банки, за които БНБ е поискала от съдебната система откриване на производство по несъстоятелност. Тук са 14 банки, които съставляват 24% от банковата система.

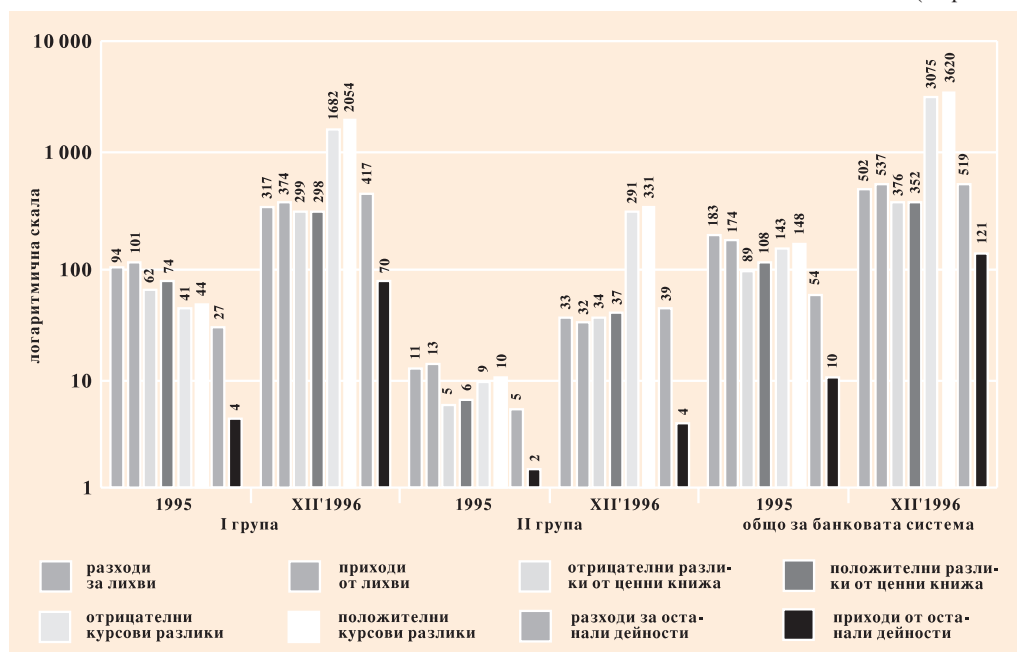
При анализа на финансовото състояние на търговските банки се акцентира върху банките от първите две групи, като се обхващат счетоводните отчети и отчетите по наредбите. Използвани са и методи за оценка на базата на съотношения и методи, общоприети в банковото дело. При разглеждане състоянието на отделните банки се използва и допълнителна разширена информация по състоянието на кредитния портфейл, привлечените средства и задбалансовите ангажименти. Отчетните стойности за декември 1996 г. са по предварителни данни.

Сборен отчет за приходи и разходи

В отчета за приходи и разходи към 31 декември 1996 г. се наблюдават следните основни тенденции: общите разходи нарастват 9.5 пъти, а темпът на нарастване на общите приходи е по-голям (10.5 пъти). Вследствие от това се формира висок положителен нетен финансов резултат в размер на 157.4 млрд. лв., което представлява рязка промяна в сравнение с 1995 г., когато се наблюдаваше отрицателен нетен финансов резултат в размер на -28.3 млрд. лв. Особено показателни са банките от I група, където печалбата нараства 20 пъти, а нито една от банките не регистрира загуба. Показателят печалба преди облагане/капиталова база за групата нараства от 12% за 1995 г. на 50.9% за 1996 г., а показателят печалба преди облагане/общо активи нараства от 0.6% за 1995 г. на 2.5% за 1996 г. Във II група печалбата също нараства (15 пъти), а загубите на банките спадат с 8%. Показателят печалба преди облагане/капиталова база за групата нараства от 8.5% за 1995 г. на 51.4% за 1996 г., а показателят печалба преди облагане/общо активи нараства от 0.8% за 1995 г. на 3.6% за 1996 г. В групата на банките под особен надзор данните за печалбата са твърде завишени поради неизвършването на необходимите разходи за законови провизии.

ИЗБРАНИ ПОКАЗАТЕЛИ ОТ СБОРНИЯ ОТЧЕТ ЗА ПРИХОДИ И РАЗХОДИ НА ТЪРГОВСКИТЕ БАНКИ

(млрд. лв.)

Източник: БНБ.

Най-голямо нарастване отбелязват позициите на приходите и разходите, формирани от курсови разлики поради рязкото обезценяване на националната парична единица спрямо щатския долар и другите конвертируеми валути. На-

растването на приходите и разходите от курсови разлики е съответно 24 пъти и 21 пъти, в резултат на което въпреки по-високите лихвени равнища техният относителен дял нараства до 77.8% за приходите и 66.1% за разходите (при съответно 31.3% и 30.1% за 1995 г.). Относителният дял на нелихвените приходи в общите приходи е 91.9% за I група и 95.2% за II група. Всички позиции от отчета за приходи и разходи рязко нарастват в сравнение с 1995 г. – така например сборната позиция всички приходи нараства 10 пъти. Обяснение на този факт са мощните инфлационни процеси, развили се в икономиката през 1996 г.

Високата положителна разлика между приходите и разходите от курсови разлики в размер на 545 млрд. лв. изцяло покрива отрицателната разлика между положителните и отрицателните разлики от операциите с ценни книжа (-24 млрд. лв.). За разлика от 1995 г. финансовите резултати от основните банкови операции са положителни – разликата между приходите и разходите за лихви е 35 млрд. лв. Трябва да се има предвид, че техният относителен дял в общите приходи е нисък – съответно 11.6% и 10.8%. Банките от I група имат висок положителен нетен доход от лихви на стойност 58 млрд. лв., докато банките от II и IV група имат отрицателен нетен доход от лихви – съответно -1.3 млрд. лв. и -23 млрд. лв. Относителният дял на нетния доход от лихви в балансовите активи е нисък (1.3% от I група и -0.5% от II група). Показателят разходи по икономически елементи/обща разходи бележи спад – за I група от 4.3% през 1995 г. на 0.7% през 1996 г.; за II група от 11.1% през 1995 г. на 1.9% през 1996 г. Високите нетни доходи от курсови разлики дават възможност на банките рязко да увеличат средствата, заделени за законови провизии – 445 млрд. лв., което в сравнение с 1995 г. представлява увеличение от 45 пъти. Но трябва да се има предвид, че немалка част от курсовите разлики са от преоценка на несъбираеми вземания, което силно деформира реалността на отчетените резултати.

Сборен баланс на търговските банки

Балансовото число към 31 декември 1996 г. общо за търговските банки е 3631 млрд. лв., което е нарастване с 234%. Основна причина е голямото обезценяване на националната валута. Балансовото число на основните банки е 2446 млрд. лв. В групата са включени Булбанк и ДСК, които са 48% от банковата система. Балансовото число на банките от втора група е 254 млрд. лв. Нарастването на балансовото число на банките от двете групи е от порядъка на това на цялата банкова система, т. е. двете групи банки са определящи за системата. Най-голям ръст на балансовото число е отбелязан в банките от трета група – 11 пъти. Последното може да се обясни със стремежа на чуждестранните банки за установяване в България (включване и на един нов клон), както и големия дял на валутните сметки.

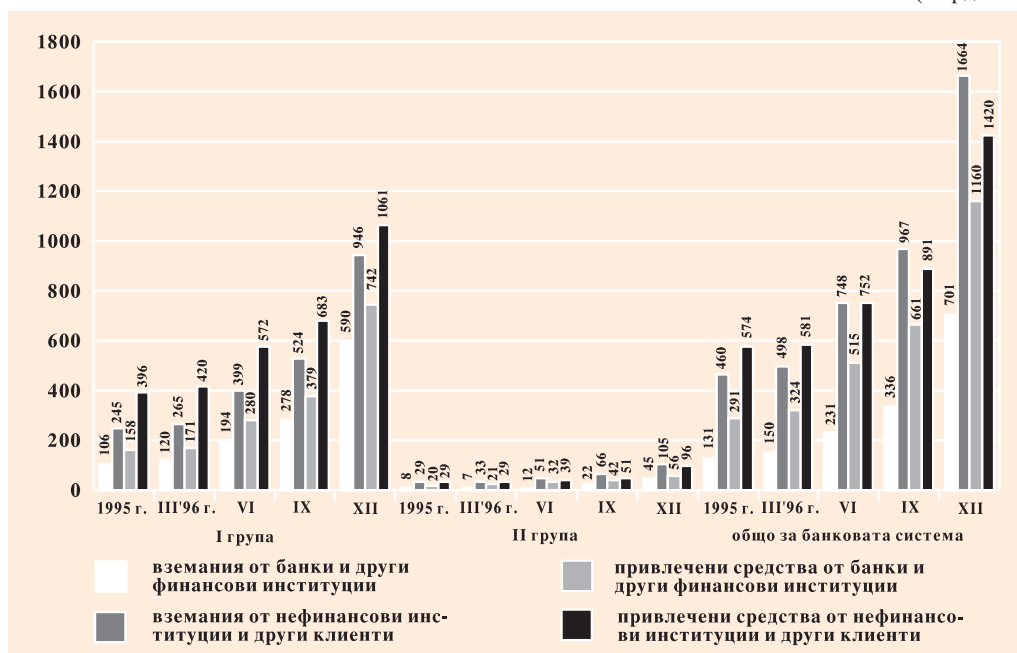
Счетоводният капитал на търговските банки е 184 млрд. лв., или увеличение със 156%. По-малкото нарастване на капитала спрямо балансовото число води до намаляване на относителния му дял. В банките от първа група е 51% от капитала. Трябва да се има предвид, че 17.4 млрд. лв. е невнесеният капитал, като 89% от него е в банките от втора група – „Вземанията по записани дялови вноски“ нарастват с повече от 10 млрд. лв. Наблюдава се огромен ръст на сметките „Резерви“ и „Печалба“ – повече от 12 пъти. Последното се дължи както на малките им абсолютни стойности в края на 1995 г., така и на големия им абсолютен ръст. Отчетена е печалба от 92 млрд. лв. и загуба от 53 млрд. лв. от банките, за които БНБ е поискала откриване производство по несъстоятелност. Печалбата е неправилно формирана поради неначислени лихви върху привлечените средства, подлежащи на гарантиране от Закона за държавна защита на влогове и сметки и незаделянето на провизии. Незаделените провизии са повече от 350 млрд. лв.

Привлечените средства са 2580 млрд. лв. и са нараснали със 198%, но е намалял относителният им дял в пасива до 71% при 80% за 1995 г. Тенденцията към намаляване на относителното им тегло се наблюдава във всички групи. За малките и средните банки е характерна ниската стойност на това тегло – под

60%. Увеличението на привлечените средства е за сметка на преоценката на тези във валута – повече от 80% от абсолютното нарастване, вследствие на което валутните сметки съставляват 70% от общата им сума (45% за 1995 г.). Пониският темп на нарастване на привлечените средства в левове – 62% (при инфлация за годината 311%), и темп на нарастване на тези във валута – 365% (при обезценяване на лева спрямо щатския долар от почти 600%), е пряко следствие от нарушената ликвидност на редица търговски банки, водещо до рязко спадане на доверието в банковата система и изтегляне на значителни суми от депозитни и други сметки на граждани и фирми.

ИЗБРАНИ ПОКАЗАТЕЛИ ОТ СБОРНИЯ БАЛАНС НА ТЪРГОВСКИТЕ БАНКИ

(млрд. лв.)

Източник: БНБ.

Привлечените средства от банки и други финансови институции бележат значително по-висок ръст (300%) от тези от нефинансови институции (148%), достигайки 45% от общо привлечените средства. Те нарастват както в левовия, така и във валутния си компонент. Това илюстрира тенденцията част от банките да привличат краткосрочни и скъпи ресурси от финансови институции при управление на ликвидността (ефективния среден годишен лихвен процент по финансови средства, получени на междубанковия пазар, е повече от 450% при 210% по срочните депозити). Трябва да се отбележи значителният размер на рефинансирането на търговските банки от БНБ и ДСК – над 150 млрд. лв.

Вземанията са за 2365 млн. лв. и представляват 65% от балансовото число (срещу 55% през 1995 г.), те са нараснали с 300%. Тази тенденция е за сметка на увеличението на вземанията от финансови институции (434%) и на вземанията от нефинансови институции (261%).

Вземанията от банки и други финансови институции нарастват за сметка на валутния си компонент (654%) и на левовия компонент – 115%. Тази тенденция се запазва и за вземанията от нефинансови институции, като процентът на нарастване е съответно 465% за валутния и 117% за левовия компонент, но по съпоставима оценка спрямо предходната 1995 г. реално са намалели. Тук трябва да се отчете и влиянието на подписаните с редица банки меморандуми за разбирателство, с които бе спряно кредитирането във валута и ограничено левовото кредитиране до 50 % от погашенията по главниците, а за банките с отрицателна капиталова адекватност бе спряно изцяло.

Вложенията във финансови дълготрайни активи нарастват със 79% и

имат едва 1% от балансовото число. По-голямата част от тях са акциите и съучастията, като са налице и разменените пакети с акции между банки и други финансови институции.

Нефинансовите активи от 52 млрд. лв. заемат само 1% от балансовото число и са нараснали с 33% спрямо предходната година. Това увеличение не отразява преоценката, свързана с инфлацията и реалната им пазарна цена, която би ги завишила неколkokратно.

Приходите за бъдещи отчетни периоди са намалели като относителен дял в балансовото число от 8% на 3%, което се дължи на това, че някои банки от I група са отчели дължимите и неплатени лихви от минали години като приходи от лихви за 1996 г. Редица банки продължават да отчитат неплатените лихви по перото приходи за бъдещи периоди, като това особено важи за банките от IV група – 64% от общата сума.

Задбалансовите активи нарастват с 255%, достигайки 2242 млрд. лв. В по-голямата си част те представляват ангажименти, което води до повишаване на риска, поет от търговските банки. При извършване на инспекции на място са установени редица нарушения, свързани с неосчетоводени задбалансово ангажименти от търговските банки.

Платежоспособност

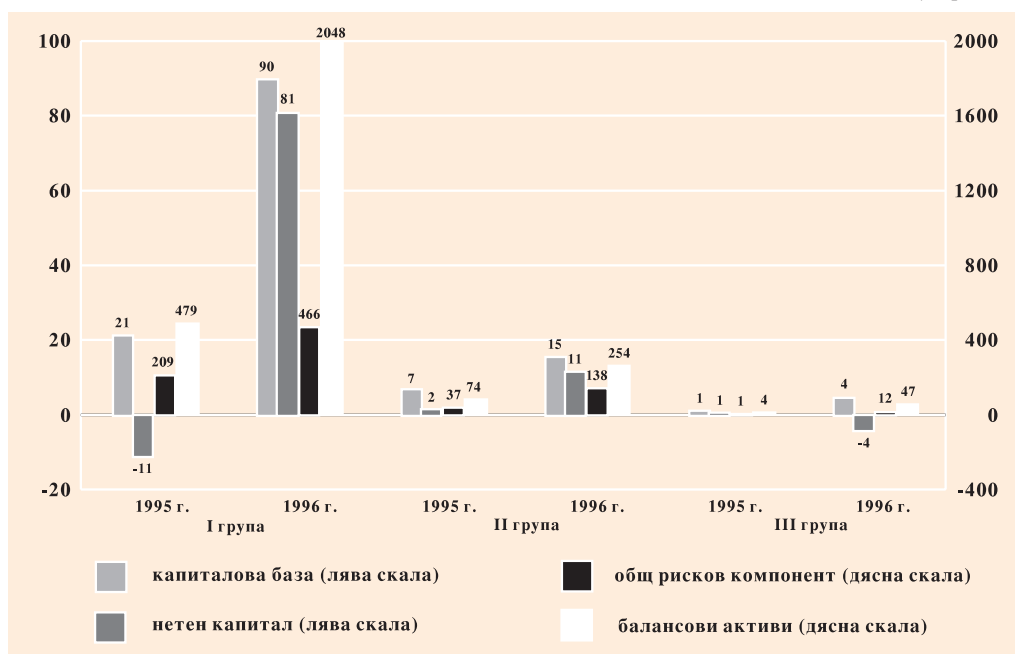
Съотношения за капиталова адекватност по Наредба № 8 на БНБ. Общата капиталова адекватност към края на 1996 г. е 19% за банките от I група и 11% за банките от II група. Сравнението спрямо предходната година не е коректно поради промяната в методиката на отчитане. При първа група високата капиталова адекватност се дължи на увеличението на първичния капитал на държавните банки чрез апортна вноска на валутни зункове по схемата Булбанк, вследствие на което капиталовата база на тази група нараства повече от четири пъти. По-ниският ръст на общия рисков компонент спрямо този на капиталовата база води до подобряване на общата капиталова адекватност. Последното е резултат на това, че банките от тази група силно занижават сумата на общия рисков компонент, която е едва 23% от сборното балансово число на групата. В групата само една банка отчита обща капиталова адекватност под изискуемия минимум от 8%. В групата на малките и средните банки пет отчитат капиталова адекватност под 8%, като техният пазарен дял в групата по балансово число е 46%. При правилно класифициране на кредитите по Наредба № 9 на БНБ значително би се увеличил недостигът на провизии за банките от II група, което ще доведе до намаляване на капиталовата база (с повече от 20 млрд. лв. – до отрицателна стойност) и свързаното с това намаление на общата капиталова адекватност.

За по-пълна оценка на платежоспособността е анализирано състоянието на банките по показателя нетен капитал и съотношенията за капиталова адекватност на база на общата сума на актива. Нетният капитал на държавните банки е 81 млрд. лв., а капиталовата адекватност върху общо активи е 3.9%. При отчитане на новите нормативи за провизиране на ЗУНК-облигациите нетният капитал на банките е отрицателен, т. е. разглеждането на капиталовата адекватност е непоказателно (аналогично и капиталовата база). Нетният капитал на банките от II група е 11 млрд. лв., а капиталовата адекватност върху общо активи е 4.5%. Нетният капитал на банките от III група е -4 млрд. лв. Недостатък на показателя нетен капитал е неотчитането на реалното състояние на класификацията на кредитите, водещо до подобни проблеми, както и при капиталовата база.

По-голямото увеличение на сумата на активите в сравнение с това на капиталовата база води до влошаване на показателя степен на покритие на активите. За I група показателят спада с 2.4 пункта до 4%, за II група с 6 пункта до 8%.

РЕГУЛАТОРИ ПО НАРЕДБА № 8 НА БНБ ЗА КАПИТАЛОВАТА АДЕКВАТНОСТ

(млрд. лв.)

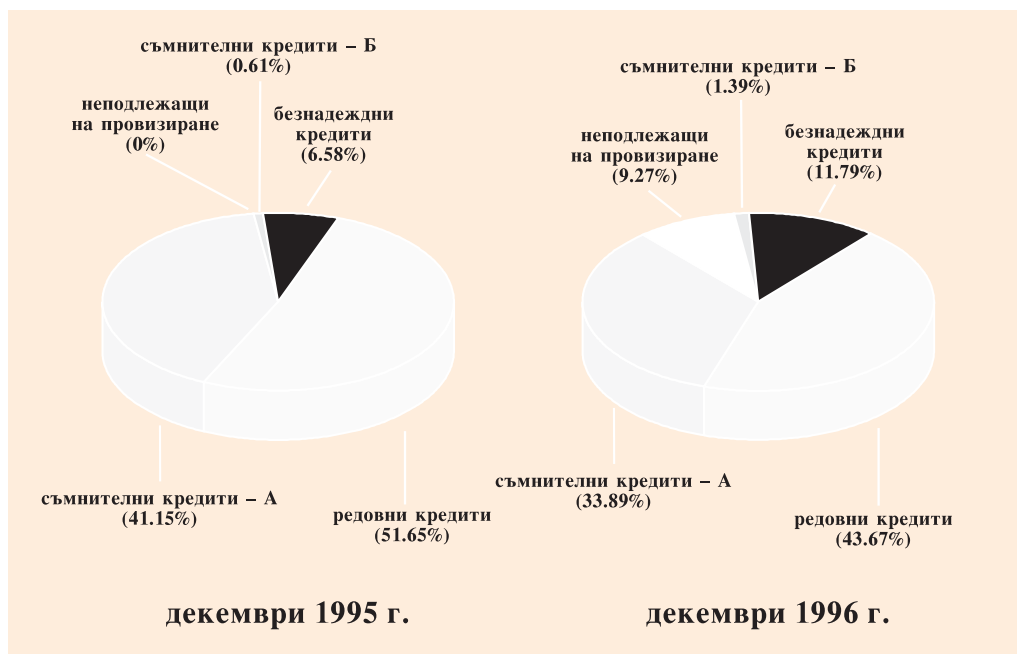
Източник: БНБ.

**Кредитен
риск**

Класифициране на кредитите и образуване на задължителни специални резерви по Наредба № 9 на БНБ. Кредитите по Наредба № 9 в големите банки са нараснали 5 пъти, достигайки 1810 млрд. лв., а в банките от II група 4 пъти – до 170 млрд. лв. Големият ръст на кредитите в банките от I и II група може да се обясни преди всичко с промяната на валутния курс. Трябва да се има предвид огромният дял на Булбанк с 1313 млрд. лв. кредити. Последното особено важи за редовните кредити от 847 млрд. лв. в банките от първите три групи – 773 млрд. лв. (91%) са на Булбанк. Кредитите в банките с преобладаващо чуждестранно участие бележат значителен ръст – 14 пъти надхвърлящ индекса на обезценяването на лева. Това се дължи преди всичко на стремежа им за утвърждаване на българския финансов пазар и насочването на клиенти от банките, изпитали ликвидни затруднения през годината. Към края на 1996 г. относителният дял на кредитите по Наредба № 9 на банките от III група спрямо тези от другите три групи е 2% (0.6% за 1995 г.).

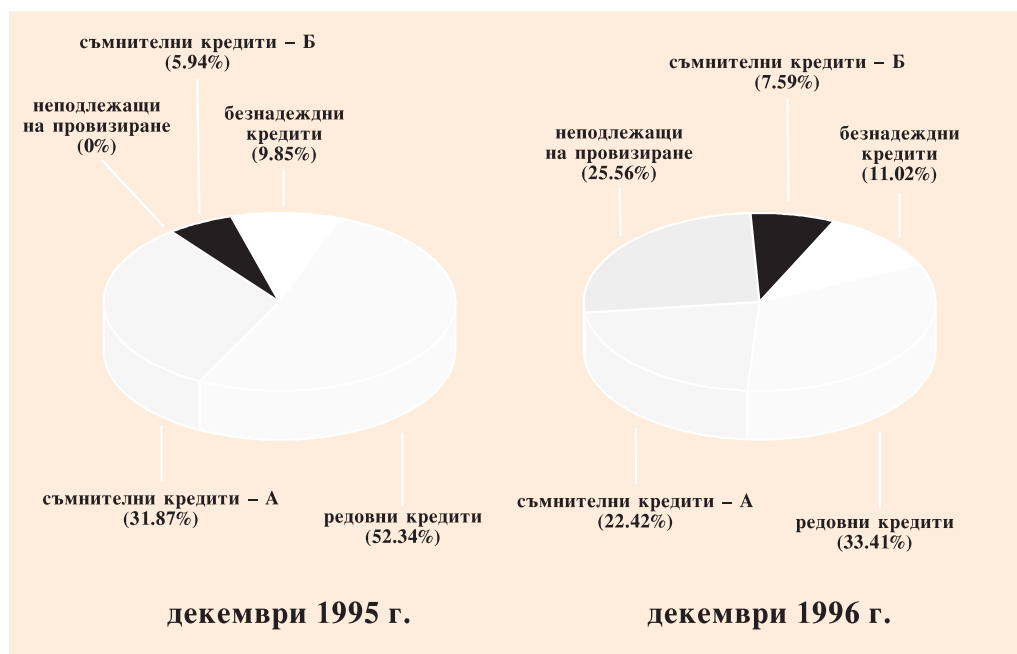
Най-голям е относителният ръст на кредитите, класифицирани като съмнителни група Б, и безнадеждни, вследствие на което относителният им дял нараства с 6 пункта (до 13%) за банките от I група, с 3 пункта (до 19%) за банките от II група и с 10 пункта (до 14%) за банките от III група. Наблюдава се намаление на относителния дял на редовните кредити – I група с 8 пункта (до 44%), II група с 19 пункта (до 33%) и с 11 пункта (до 0%) за банките от III група. Влошената структура на кредитния портфейл води до намаляване на доходността от кредитите и тяхната реална цена, а оттам и до намаление на капитала на търговските банки. Отчетеният кух финансов резултат от преоценката на валутните лоши кредити и нарастването на сумата несъбрани лихви подобряват изкуствено финансовото състояние на редица банки, без да изписват от балансите си несъбираемите кредити, които отчитат от години.

КЛАСИФИКАЦИЯ НА КРЕДИТИТЕ ПО НАРЕДБА № 9 НА БНБ – I ГРУПА

Източник: БНБ.

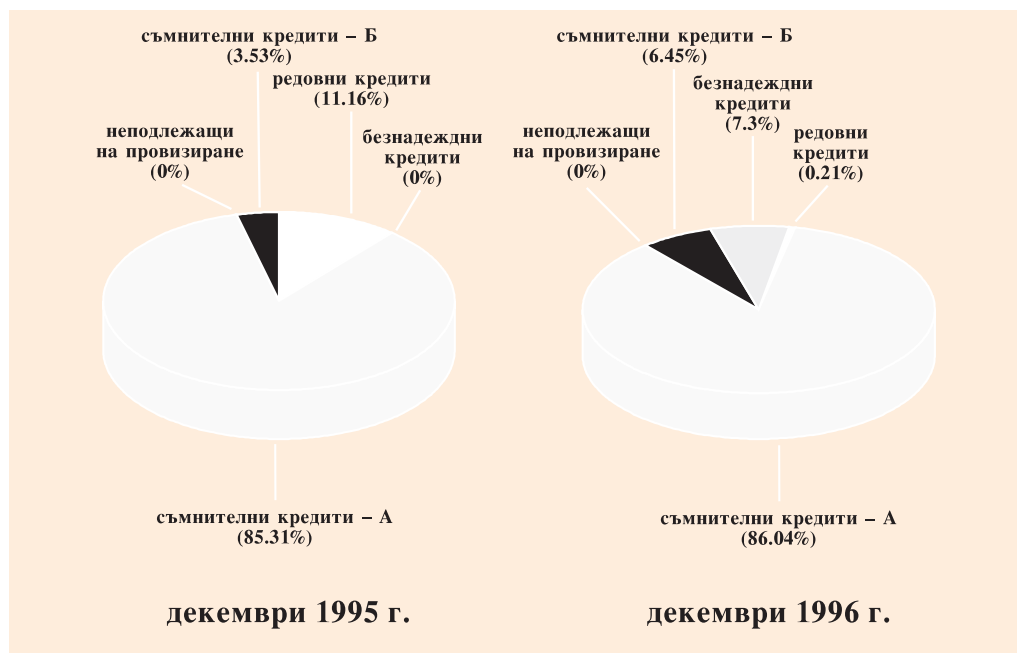
КЛАСИФИКАЦИЯ НА КРЕДИТИТЕ ПО НАРЕДБА № 9 НА БНБ – II ГРУПА

Източник: БНБ.

Съотношението безнадеждни кредити към капиталова база е 214%, т. е. непокриването на лошите кредити от капитала на търговските банки е с повече от 120 млрд. лв.

КЛАСИФИКАЦИЯ НА КРЕДИТИТЕ ПО НАРЕДБА № 9 НА БНБ – III ГРУПА

Източник: БНБ.

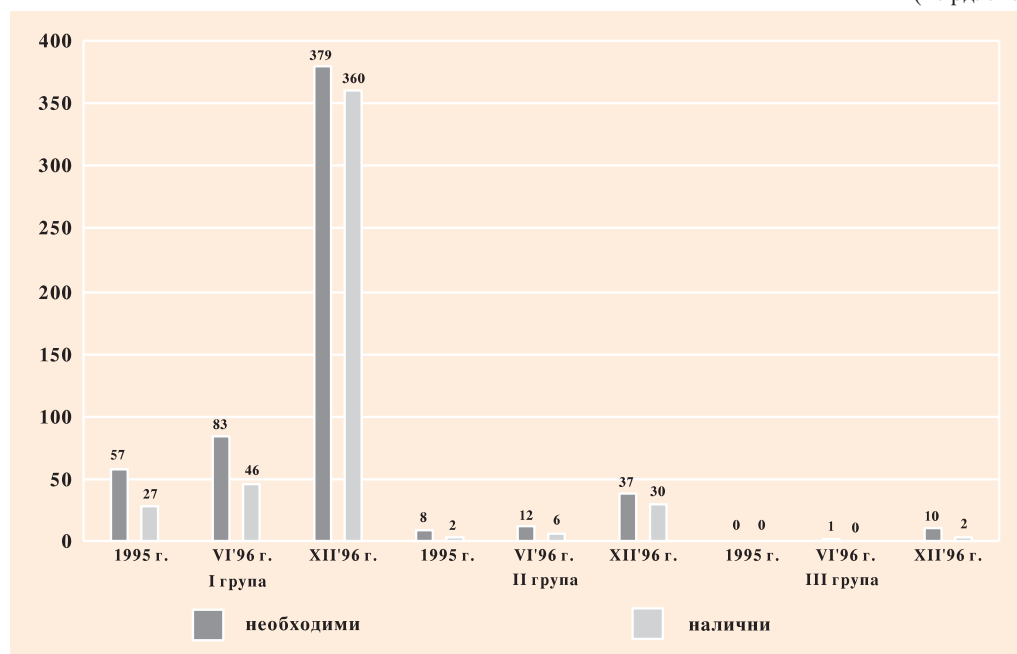
Законови провизии. Отчетеният положителен финансов резултат главно от валутна преоценка увеличава възможността на банките да заделят провизии, което води до значително подобряване на показателя налични към необходими провизии – до 95% за банките от I група (48% за 1995 г.) и до 80% за тези от II група (30% за 1995 г.). В банките от III група се наблюдава влошаване на показателя налични към необходими провизии – 25%. Общата сума на недостига на провизии е 27 млрд. лв. за банките от двете групи. Отчитането на сравнително голямата сума, класифицирана като съмнителни група А, неподлежащи на провизиране, както и промените от началото на 1997 г. за размера на необходимите провизии на валутните зункове и необходимостта да се заделят провизии за начислените, но неплатени лихви по необслужваните кредити, значително би увеличило недостига на специални провизии. Последното пряко ще резултира във влошаване на капиталовата база.

Големи кредити по Наредба № 7 на БНБ. Големите кредити в банките от I група нарастват със 120% (до 92 млрд. лв.). В резултат на по-големия ръст на капиталовата база съотношението на големи кредити/капитал намалява. Две от банките отчитат общ размер на големите кредити, надхвърлящ нормативно определения максимум от 8 пъти. Във II група големите кредити нарастват с 290% (до 47 млрд. лв.) Отчетено е превишение на общия размер на големите кредити над капитала от 3 пъти. Четири от банките не отговарят на нормативно определения максимум. Най-голям ръст на големите кредити има в банките от III група – 13 пъти. За една от банките размерът на големите кредити надхвърля 8 пъти капитала.

При правилното отчитане на капиталовата база на банките (т. е. реално намаление) по-голям размер кредити ще бъдат класифицирани като големи. Редица банки неправилно определят сумата на обезпеченията. Същите невинно отговарят на изискванията като обезпечения с първа поред ипотeka върху движимата вещ, свободни от всякакви тежести, имат установима пазарна цена, предадени са за държане от банката и движимата вещ е изцяло покрита със застраховка.

ЗАКОНОВИ ПРОВИЗИИ НА ТЪРГОВСКИТЕ БАНКИ

(млрд. лв.)

Източник: БНБ.

Ликвидност

Паричните средства нарастат със 195% (до 297 млрд. лв.). В резултат на по-малкия им ръст в сравнение с този на балансовото число относителният дял на това перо в сборния актив намалява с 1 пункт до 8%. Левовата част на паричните средства нараства едва с 44 млрд. лв. (73% – далеч по-малко от годишната инфлация), а валутната се увеличава с 375% в левова равностойност, реално намаление от 31% във валутна равностойност. Следва да се има предвид, че минималният задължителен резерв се включва в паричните средства и в края на 1996 г. банките имаха по-малък достъп до него, отколкото през 1995 г. Всичко това води до рязко влошаване на ликвидността на банковата система като цяло, в резултат на което редица търговски банки не могат да посрещнат своите текущи задължения към населението, разплащателната система между банките се претоварва и предизвиква недоверие в банковия сектор, изтегляне на голям обем депозити и избягване на разплащанията по банков път. Към редица банки в ликвидна криза са предприети специални надзорни мерки – поставяне под особен надзор и искане от съда за обявяване в несъстоятелност. Във II група има нарастване на паричните средства (същите се увеличават номинално с 353%) поради необходимостта от по-голяма наличност при теглене на депозити.

Държавните ценни книжа са 685 млрд. лв. и са нараснали със 172%, но относителният им дял спада от 23% през 1995 г. на 18.9% през 1996 г. Увеличението се дължи предимно на книжата, деноминирани във валута (72% от увеличението), дължащо се на обезценяването на националната парична единица. Последните в края на полугодията съставляват 56% от държавните ценни книжа, притежавани от търговските банки. По-голямата част (94%) от държавните ценни книжа са собственост на банките от I група, където няколко големи държавни банки притежават голям пакет ценни книжа, емитирани по Закона за уреждане на необслужваните кредити.

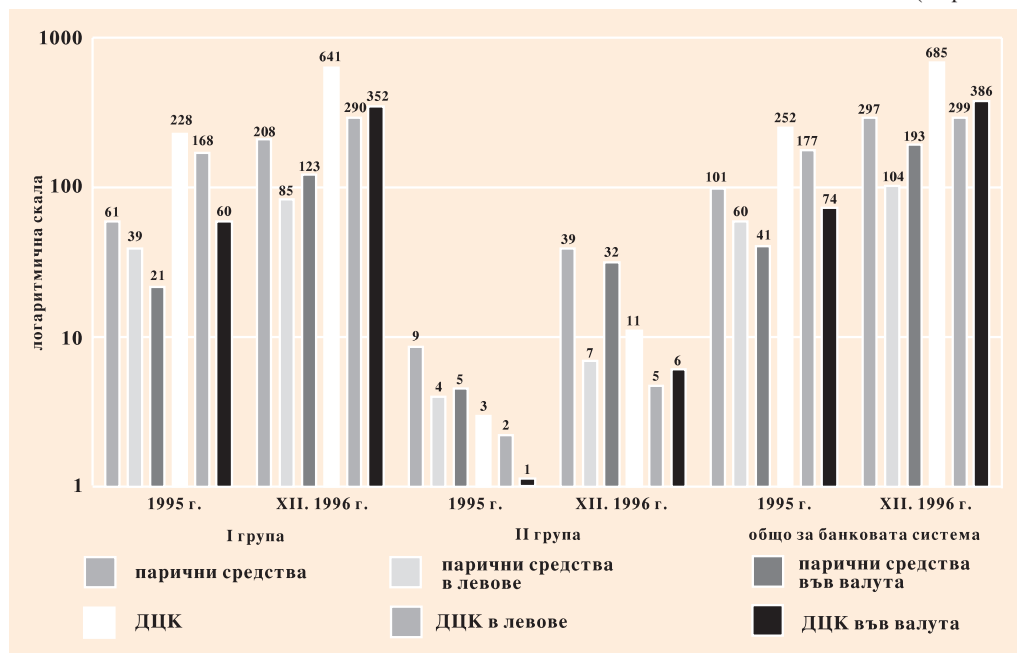
Относителното намаление на най-ликвидните сметки от активите на банките – паричните средства и държавните ценни книжа – е резултат от неотчитане на ликвидния риск от управлението на търговските банки в сложната макроикономическа обстановка през 1996 г., съчетана с нарастващо недоверие в банковата система.

Привлечените средства от нефинансови институции в ДСК са на обща стойност 290 млрд. лв., което представлява 48% от привлечените левови сред-

ства от нефинансови институции за банковата система. Очевидно е, че търговските банки не са в състояние да привличат достатъчно средства от вложителите и се налага да привличат средства от междубанковия пазар или от БНБ.

ЛИКВИДНОСТ

(млрд. лв.)

Източник: БНБ.

Относителният дял на вземанията в балансовите активи нараства от 54% през 1995 г. на 65% през 1996 г. – още един факт, който илюстрира влошаването на ликвидността на банковата система. Същият процес се потвърждава и от данните за отделните групи – в I група относителният дял на вземанията нараства от 53% на 63%, а във II група от 49% на 59%. Показателят общо вземания/общо привлечени средства също отбелязва нарастване за I група от 82% на 95% и за II група от 75% на 98% – тенденция, сочеща влошаването състояние на ликвидността на банковата система.

Валутен риск

Анализът на валутните позиции в редица банки и небанкови финансови институции показва възможност за реализиране на загуби при неблагоприятна промяна на валутните курсове и лихвените проценти поради големия размер на откритите валутни позиции. Според изискванията на Наредба № 4 банките с пълен лиценз следва да поддържат нетна открита валутна позиция до 30% от собствения капитал, а тези с частичен лиценз – до 15%. Същевременно банките от I група поддържат нетна открита валутна позиция към 31 декември 1996 г. в размер на 167%, а банките от II група – на 125%. Държавните банки отчитат дълга балансова открита валутна позиция от 240 млн. щ. д., а малките и средните банки – 74 млн. щ. д. Трябва да се отбележи големият относителен дял на валутните активи от общата сума на активите – 40% за I и 81% за II група.

При извършените проверки са установени следните нарушения: привличане на валутни средства на доверително управление от небанкови финансови институции; извършване на банкова дейност без необходимата за това лицензия; необосновано получаване на валутни средства на търговски банки от финансови къщи за участие на международния валутен пазар.

3. Мерки на банковия надзор за преодоляване на нестабилността на банковата система

Усъвършенстване на нормативната база

През 1996 г. бяха извършени значителни промени в законите и банковите регулации, отнасящи се до дейността на банковия надзор. По-важните от тях са:

- през май 1996 г. Народното събрание прие Закон за изменение и допълнение на Закона за банките и кредитното дело, с който бе създаден правният режим за обявяване на търговски банки в несъстоятелност, както и възможността за поставяне на банки под особен надзор при опасност от неплатежоспособност. През същия месец бе приет (а по-късно през септември изменен) Закон за държавна защита на влогове и сметки в търговски банки, за които БНБ е поискала откриване на производство по несъстоятелност, чрез който бе осигурена надеждна защита от бюджета на вложителите. Тези закони дадоха възможност на банковия надзор да предприеме радикални мерки към търговските банки с лошо финансово състояние и изпаднали в неплатежоспособност;

- приемане на Наредба за откритите позиции на банките в чуждестранна валута с цел ограничаване на валутния риск, поеман от търговските банки;

- промяна през февруари в Наредбата за капиталовата адекватност относно повишаване изискванията за минимално изискуем основен капитал за пълен лиценз 1200 млн. лв. и за частичен лиценз 800 млн. лв. и актуализирането на тази промяна през август – за пълен лиценз 2200 млн. лв. и за частичен лиценз 1400 млн. лв., която банките са длъжни да изпълнят до 31 март 1997 г.;

- промяна в Наредбата за капиталовата адекватност относно образуването на капиталовата база, която се намалява с дяловите участия на банката във финансови и нефинансови институции, а също и с недостига на законови провизии;

- промяна в Наредбата за класифициране на кредитите и образуване на законови провизии от банките, с която банките се задължават да провизират наличностите и вземанията в чуждестранна валута, портфейла от подлежащи на преценка ценни книжа и дължимите, но неплатени в срок, лихви.

Надзорни мерки за стабилизиране на банковата система

Още в началото на 1996 г. банковият надзор взе редица мерки, насочени към отделни банки и небанкови финансови институции с изключително тежко финансово състояние. Те бяха съгласувани с представители на МВФ в рамките на сключеното споразумение за макроикономическа и финансова стабилизация. По-съществените от тях са:

- прехвърляне без заплащане на притежаваните от акционери поименни акции с право на глас от БЗК „Витоша“ – АД, на БНБ в размер над 50%;

- отнемане на разрешенията на ТБ „Кристалбанк“ – АД, и на Частна земеделска и инвестиционна банка – АД, да извършват банкови сделки по чл. 1, ал. 2 от Закона за банките и кредитното дело;

- поставяне под особен надзор на БСИ „Минералбанк“ – АД, Първа частна банка – АД, Частна земеделска и инвестиционна банка – АД, ТБ „Кристалбанк“ – АД, ТБ „Агробизнесбанк“ – АД, и отправяне искане до съда за откриване на производство по несъстоятелност;

- подписване на меморандуми за разбирателство с 19 търговски банки с цел предприемане на действия по подобряване на финансовото им състояние. Мерките за тази цел включват:

- забрана за изплащане на дивиденди без предварително одобрение на БНБ;

- забрана за отпускането на нови левови и валутни кредити;

- предприемане на комплексни действия за събиране на отпуснатите кредити;

- ограничаване на оперативните разходи – разходи за работна заплата, разходи за клонове, офиси и представителства, закриване на неефективни структурни звена и клонове и съкращаване на персонала и др.;

- лимитиране на лихвените проценти по депозитите;
- реструктуриране на активите и продажба на активи с цел подобрене на ликвидността;

- поставяне през септември под особен надзор на други 9 търговски банки – Балканбанк – АД, Бизнесбанк – АД, Стопанска банка – АД, ТБ „Моллов“ – АД, ТБ „Славяни“ – АД, Търговска и спестовна банка – АД, ТБ „Ямбол“ – АД, Добруджанска търговска банка – АД, Елитбанк – АД, и отправяне искане до съда за откриване на производство по несъстоятелност (без Елитбанк – АД);

- ограничаване на вложенията на търговските банки в дълготрайни материални активи;

- увеличаване честотата и обхвата на проверките (инспекциите), провеждани в търговските банки от отдел „Ревизии“;

- увеличение обхвата и честотата на събираната информация от банките с нестабилно финансово състояние от отдел „Дистанционен контрол“; увеличаване на санкциите за ненавременна и неточно подадена информация;

- провеждане на срещи и разговори с потенциални инвеститори относно възможностите за придобиване на акции в българските търговски банки, включително за които е поискана процедура по несъстоятелност;

- увеличаване броя на проверките на небанковите финансови институции и налагане санкции за неспазване на банковите наредби и регулации, вкл. отнемане на лицензия;

- окончателно отнемане издаденото разрешение за извършване на банкови сделки на 34 обменни бюра, двама брокери и 39 финансово-брокерски къщи.

До този момент са поставени под особен надзор и е поискано от съда откриване на производство по несъстоятелност на 14 търговски банки, в които се съдържат около 24% от активите на българската банкова система. Следва да се отбележи, че прилаганата досега съдебна процедура относно обявяването на банките в несъстоятелност е твърде тромава. Съдът често отлага делата, допуска бившото ръководство на банките до участие в делата, изисква нови финансови експертизи за извършване на финансов анализ за доказване на неплатежоспособността на банките. При сегашния темп ще са необходими няколко години за решаване на делата за банките, които вече са поставени под особен надзор.

През 1996 г. не са издавани лицензии на нови банки и небанкови финансови институции.

С цел засилване на функциите и отговорността на банковия надзор бе извършено преустройство на управлението и увеличаване броя на персонала от 65 на 90 души. Към момента управление „Банков надзор“ на БНБ се състои от следните четири отдела:

- отдел „Надзорна политика“ с основни функции лицензиране на банки, обобщен контрол и мерки за въздействие, обобщени анализи за банковата система като цяло, разработване на банкови регулации и методически указания, международни връзки и връзки с други ведомства;

- отдел „Дистанционен (текущ) надзор“ с основни функции обработка на данните по отчетната (текуща) информация за банките, връзка с одиторите на търговските банки и анализ на техните доклади, кореспонденция с граждани и фирми по въпроси, свързани с надзираваните банки;

- отдел „Инспекции“ с основни функции по банков надзор на място (надзорни инспекции);

- отдел „Надзор на небанковите финансови институции“ с основни функции лицензионна дейност, дистанционен контрол и инспекции на място и санкции, вкл. отнемане на лицензия.

За целите на подобряване дейността и ефективността на банковия надзор и повишаване квалификацията на служителите са установени широки международни връзки със сродни международни институции по света, в т. ч. с банковия надзор на Германия и Дойче Бундесбанк, Федералната резервна система и Службата за контрол на паричното обращение на САЩ, Финансовия надзор на Финландия, централните банки на Израел и Великобритания.

VI. Финансови резултати от дейността на БНБ

Годишният баланс* на Българската народна банка е съставен след приключването на държавния бюджет и привеждането на активите и пасивите в чуждестранна валута в левове по действащия курс към 31 декември 1996 г. Преоценката на благородните метали в чужбина е извършвана ежедневно, на благородните метали, намиращи се в трезора на БНБ – на тримесечие на база средна цена на златото, а на 31 декември 1996 г. по цена на златото на Лондонската борса.

Отразени са и препоръките от извършения през отчетния период международен одит на БНБ относно отчитането на взаимоотношенията с Международния валутен фонд, както и за провизиране на трудносъбираеми кредити и начислените, но несъбрани лихви към 31 декември 1996 г.

Основният капитал на Българската народна банка е 200 млн. лв. съгласно чл. 7 от Закона за БНБ.

РАЗПРЕДЕЛЕНИЕ НА ГОДИШНОТО ПРЕВИШЕНИЕ НА ПРИХОДИТЕ НАД РАЗХОДИТЕ НА БНБ ЗА 1996 г.

	(хил. лв.)
I. Приходи на БНБ	524 224 733
II. Разходи на БНБ	386 978 841
III. Превишение на приходите над разходите (I – II)	137 245 892
Суми за разпределение:	
1. Фонд „Резервен“	15 209 072
2. Фонд „Други специални резерви“	577 945
3. Фонд „Подпомагане на банкови служители при особено тежки заболявания“	30 418
4. Провизиране на лихви съгласно чл. 8 от Закона за БНБ	76 409 606
5. Провизиране на главници съгласно чл. 8 от Закона за БНБ	21 474 039
6. Внесени в Министерството на финансите до ноември 1996 г.	23 544 813

Източник: БНБ.

Съгласно параграф 4 от Преходните и заключителни разпоредби от Закона за държавния бюджет БНБ трябваше да внася авансово всеки месец превишението на приходите над разходите в държавния бюджет, като до ноември сумата бе в размер на 23 544 813 хил. лв. Съгласно Решение на УС на БНБ и препоръките на международния одит в края на годината БНБ преустанови внасянето на средства в републиканския бюджет, като остатъкът от превишението на приходите над разходите след отчисленията, направени за фондовете и покриването на направената вноска в бюджета до ноември 1996 г., използва за провизиране на част от главниците по предоставените кредити, класифицирани като безнадеждни и трудносъбираеми.

Дяловото участие на България в международни финансови институции е 358 866 442 хил. лв.

* Годишният финансов отчет за 1996 г., който се представя в част VI на Отчета на БНБ за 1996 г., е проверен от главния ревизор на БНБ в съответствие с чл. 22 от Закона за БНБ.

Конкретното участие в международни финансови институции е, както следва:

			Левава равностойност
Международен валутен фонд – записано	SDR	354 177 850.00	247 801 949 463.90
Международен валутен фонд – внесено	SDR	110 722 150.00	77 560 555 711.10
Асоциация на националните номериращи агенции	BEF	557 700.00	8 483 732.40
Международна банка за икономическо сътрудничество	ECU	9 744 806.00	5 893 658 668.80
Европейска банка за възстановяване и развитие	ECU	16 590 000.00	10 033 632 000.00
Международна финансова корпорация	USD	1 789 000.00	871 869 150.00
Банка за международни разплащания	USD	4 853 725.00	2 365 462 878.75
Международна инвестиционна банка	ECU	20 432 704.52	12 357 699 693.70
Световна банка	USD	3 653 762.72	1 780 661 261.59
Многостранна агенция за гарантиране на инвестициите	USD	394 930.00	192 469 135.50
Всичко:			358 866 441 695.74

Източник: БНБ.

Българската народна банка запази дяловото си участие в Банковата консолидационна компания в размер на 1 469 008 хил. лв., в БАНКСЕРВИЗ – АД, в размер на 114 920 хил. лв. и увеличи участието си в БОРИКА – ЕООД, от 145 млн. лв. на 272 млн. лв. БНБ придоби стопроцентно участие в „Монетен двор“ – ООД, в размер на 120 901 хил. лв. Българската народна банка придоби акции в размер на 212 971 хил. лв. в ЧЗБ „Агробизнесбанк“ – АД, и 155 782 хил. лв. в БЗК „Витоша“ – АД.

Финансови приходи

Финансовите приходи на БНБ през 1996 г. са в размер на 524 224 733 хил. лв. Най-голям дял имат приходите от лихви в размер на 208 766 974 хил. лв., или 39.82%. Приходите от лихви по предоставени на Министерството на финансите кредити са 48 602 980 хил. лв., или 23.3% от общия приход от лихви.

Лихвите, начислени по предоставените кредити на търговските банки, са 134 197 713 хил. лв., или 64.28% от общите приходи от лихви. От тях към 31 декември 1996 г. не са платени 76 409 606 хил. лв., поради което за тази сума е направена провизия. БНБ е получила лихви от валутни операции в размер на 21 456 861 хил. лв., което е 10.3 % от общите приходи от лихви.

Приходите от операции с ценни книжа са 310 296 283 хил. лв., или 59.12% от общите финансови приходи. Разходите за операции с ценни книжа са 330 801 240 хил. лв. Нетният резултат от операциите с ценни книжа е 20 504 957 хил. лв. загуба. Това е цената за провеждането на рестриктивна парична политика, изразяваща се в изтегляне на ликвидност чрез операции на открития пазар.

Курсовите разлики от валутни операции са 4 220 479 хил. лв., което представлява 8.1% от всички финансови приходи. Приходите от такси и комисионни във валута са 137 462 хил. лв., или 0.3% от общите финансови приходи.

Финансови разходи

Финансовите разходи на БНБ са 383 417 269 хил. лв., от тях разходите за лихви са в размер на 48 926 487 хил. лв., или 12.8%. Структурата на платените лихви е следната:

	(хил. лв.)
- по текущи сметки на Министерството на финансите	5 103 013
- по депозити	2 203 974
- по валутни операции	7 738 989
- по разплащателни сметки	31 256 299
- по минимални резерви на търговските банки	916 925
- по други банкови операции	325 069
- по фонд ДФРР	1 382 218

Източник: БНБ.

Разходите за комисиони и такси във валута представляват 0.71% от общите разходи. Разходите за издръжка на текущата дейност на БНБ са в размер на 3 561 572 хил. лв., или 9.2% от общите разходи на БНБ.

Бюджет на БНБ

Приетият от Пленарния съвет на БНБ бюджет за 1996 г. бе в размер на 3 385 682 хил. лв. за издръжка на текущата дейност и 12 858 640 хил. лв. за инвестиции за материални и нематериални дълготрайни активи.

ИЗПЪЛНЕНИЕ НА БЮДЖЕТА НА БНБ ПРЕЗ 1996 г.

(хил. лв.)		
Показатели	Бюджет	Изпълнение
Раздел I		
Разходи за издръжка на текущата дейност	3 385 682	3 561 572
Разходи за паричното обращение	1 748 355	2 034 271
Разходи за труд и осигуровки	763 121	710 695
Разходи за материални услуги	817 580	774 856
Разходи за социална програма	56 626	41 750
Раздел II		
Инвестиции за дълготрайни материални и нематериални активи	12 858 640	15 611 469

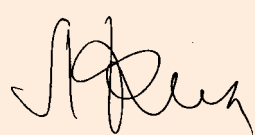
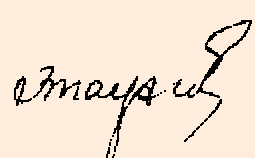
Източник: БНБ.

През 1996 г. продължи поетапното изграждане на Печатницата на БНБ, като бе въведен в експлоатация цехът за предпечатна подготовка.

Значителни средства бяха усвоени за изграждане на сградата на ул. „Московска“ № 7 в София, за сградата на банковия клон в Бургас, както и за възстановяване на инсталациите в централната сграда на БНБ.

През 1996 г. в изпълнение на решение на 37-ото народно събрание за първи път беше извършен международен одит на БНБ, който да провери годишния отчет, баланса и изпълнението на бюджета на БНБ за 1995 г. В съответствие с приетите международни процедури одиторът на БНБ беше избран чрез търг, за участие в който бяха поканени всички международни одиторски фирми, имащи представителство в страната: Arthur Andersen, Coopers & Lybrand, Ernst & Young, Deloitte & Touche, Price Waterhouse, BDO Binder, KPMG. Процедурите по подготовката и провеждането на търга, вкл. условията за изпълнение на заданието, бяха съгласувани с Пленарния съвет на БНБ и Сметната палата. Комисията за провеждане на търга се състоеше от 3 представители на БНБ, 2 на Сметната палата и 2 на Министерството на финансите. В търга, проведен на 6 и 7 септември 1996 г., участваха следните фирми: Arthur Andersen, Deloitte & Touche, Price Waterhouse, KPMG, BDO Binder. Комисията за провеждане на търга оцени по предварително приети критерии заявките на фирмите – техническите предложения, направени както в писмена форма, така и чрез устна презентация, съпоставяйки ги впоследствие с ценовите предложения, за да изготви крайното класиране и определи фирмата с най-добрата оферта. На заседанието си от 10 септември 1996 г. Пленарният съвет на БНБ избра фирмата Deloitte & Touche да извърши международния одит на БНБ, който започна на 16 септември и приключи на 15 ноември 1996 г. С резултата от одита беше запознато Народното събрание.

Баланс на Българската народна банка

	МЛН. ЛВ.	
	1995 г.	1996 г.
АКТИВИ		
Наличност в български монети	660	822
Наличност в чуждестранна валута	93	190
Участие в международни институции	16 238	358 866
Наличност в чуждестранни ценни книжа	50 522	200 370
Предоставени депозити и кредити на ТБ	111 022	313 925
Предоставени кредити на държавата	26 052	138 061
Ценни книжа	52 307	203 899
Други активи	45 950	266 843
Всичко	302 844	1 482 976
ПАСИВИ		
Основен капитал	200	200
Резервни и други фондове	102 047	307 146
Банкноти в обращение	68 146	137 268
Текущи и депозитни сметки	125 969	1 011 738
Други пасиви	6 482	26 624
Всичко	302 844	1 482 976
		
Кольо Парамов Главен ревизор	Любомир Филипов Управител	Ваня Пауновска Главен счетоводител

VII. Развитие на банковата и платежната система

1. Развитие на платежната система

През първото шестмесечие на 1996 г. продължи нарастването броя на входните точки на платежната система, които от 746 на през януари достигнаха 970 в края юли. През следващите месеци вследствие възникналите затруднения в банковия сектор броят на закритите или преобразувани в офиси банкови клонове за първи път надхвърли броя на новооткритите банкови клонове и в края на годината броят на входните точки на платежната система спадна на 962. Същевременно голям брой банкови клонове практически не участваха в платежния процес поради поставянето на редица банки под особен надзор и осъществяването на техните разплащания единствено от централата на банката.

По БИСЕРА – системата за безналични междубанкови разплащания – през периода са извършени 9 990 790 междубанкови разплащания на обща сума 3101 млрд. лв., като дневно са осъществявани разплащания средно за 12.209 млрд. лв. Както и през 1995 г., размерът на увеличението на извършваните безналични разплащания в левово изражение е значително под очакванията – оборотът на преводите в платежната система не надвишава 1.76 пъти размера на БВП, а през 1993 г. този показател бе над 3. Налице е и известно, макар и незначително (с около 1%), намаляване броя на безналичните разплащания спрямо 1995 г.

Сериозен фактор, повлиял в посока на относителното намаляване на междубанковите преводи, е реализирането на все по-голям брой вътрешни преводи чрез собствената клонова мрежа на редица по-големи банки.

БОРИКА

Към края на 1996 г. са инсталирани 70 броя банкомати, от които 27 в София и 28 устройства тип „терминал при търговец“, от които 20 в София. След внедряването през септември на допълнителен софтуер всички банкомати в системата на БОРИКА приемат международни карти EUROCARD/MASTERCARD, EUROCHECK и CIRRUS International.

През ноември БОРИКА извърши всички сертификационни процедури и тестове съвместно с една българска търговска банка и EUROPAY International по издаване на кредитни карти EUROCARD/MASTERCARD и осигури приемането на тези карти на всички устройства тип „терминал при търговец“ на БОРИКА.

2. Правно регулиране на банковата дейност

През 1996 г. се приеха важни законови и подзаконови нормативни актове, с които правната уредба на банковото дело значително се обогати.

Измененията в Закона за Българската народна банка (ДВ, бр. 32 от 1996 г.) се отнасят до мандата на членовете на Управителния съвет. При предсрочно прекратяване на мандат на член на УС новият член вече не довършва неговия мандат, а се избира, съответно назначава, за нов петгодишен мандат. Създаде се правна възможност мандатът на членовете на УС да се прекратява предсрочно и с акт на органа, който ги е избрал или назначил: по решение на Народното събрание с мнозинство 3/5 от всички народни представители – за управителя и подуправителите, и с указ на президента на републиката по предложение на управителя на БНБ – за останалите членове. Последните изменения ограничиха независимостта на централната банка в период на нарас-

тваща отговорност поради задълбочаващата се финансова криза.

Изключително важни промени се внесоха в Закона за банките и кредитното дело (ДВ, бр. 42 от 1996 г.). С тях значително се увеличиха правата и отговорностите на централната банка в защита интересите на кредиторите на банките.

Оздравителни мерки спрямо банка, която се намира в състояние на опасност от неплатежоспособност, могат да се прилагат от БНБ чрез поставянето ѝ под особен надзор, уредбата на който се съдържа в глава XIII. Целта на особения надзор, който по правната си същност е система от принудителни административни мерки, налагани от УС на БНБ, е да предотврати изпадането на банката в състояние на неплатежоспособност, когато са налице симптоми за такава опасност. За да се защитят интересите на кредиторите на банката, законодателят е предоставил на БНБ значителни правомощия: да отстрани от длъжност ръководството на банката, да ограничи дейността ѝ, да увеличи принудително размера на капитала ѝ, да отнеме правомощията на общото събрание на акционерите. През периода на особения надзор банката се ръководи от назначени от БНБ квестори. Резултатът от прилаганите мерки и състоянието на активите на банката обуславят по-нататъшната ѝ съдба – преустановяване на особения надзор или откриване на производство по несъстоятелност.

С новата глава XIV се създаде правна уредба на несъстоятелността на търговските банки, като разпоредбите на Търговския закон се прилагат субсидиарно. Отклоненията от общия режим на несъстоятелността отчитат спецификата на банката като търговец от особен вид. Съгласно новата правна уредба само БНБ може да отправи искане до съда за откриване на производство по несъстоятелност за банка. Решението, с което се установява неплатежоспособността на банка, се взема от УС на БНБ въз основа на законовите критерии за неплатежоспособност. Поради невъзможността от прилагането на оздравителни мерки в рамките на производството по несъстоятелност, когато констатира неплатежоспособност на банка, съдът с решението си открива производство по несъстоятелност и обявява банката в несъстоятелност, като постановява започване осребряване на имуществото.

Законът за държавна защита на влогове и сметки в търговски банки, за които БНБ е поискала откриване на производство по несъстоятелност (ДВ, бр. 46 от 1996 г., изм., бр. 90 от 1996 г.), е логичен резултат от настъпилата през 1996 г. криза на доверието в банковата система, породена от състоянието на неплатежоспособност на някои търговски банки. С този закон държавата гарантира за сметка на средства от държавния бюджет изплащането изцяло или частично на задълженията на банката, за която БНБ е поискала откриване на производство по несъстоятелност, към нейните многобройни вложители и други кредитори. За физическите лица защитата е в пълния размер на вземанията, включително вземания в чуждестранна валута, докато за юридическите лица защитата е само в левове в размер до половината от вземанията. От защита са лишени финансовите институции и лица, които са имали възможност да влияят върху политиката на банката или са я управлявали по начин, довел до изпадането ѝ в неплатежоспособност. Докато в първоначалната редакция на закона възможността на вложителите да се разпоредят със средствата по откритите им сметки бе поставена в зависимост от решението на БНБ да поиска откриване на производство по несъстоятелност на определена банка, с последващото изменение на закона тази възможност бе обвързана с влизането в сила на решението на съда за обявяване на банката в несъстоятелност.

С приемането на закона временно се преустанови действието на Наредба № 1 на БНБ за гарантиране на влоговете в банките, която гарантира при неплатежоспособност влоговете само на физически лица до определен размер, като плащането по валутните влогове се извършва в левове, докато законът предоставя защита на физическите лица в пълен размер независимо от валутата по влога.

Действието на закона е ограничено във времето до приемането на нов закон за гарантиране на влоговете, основан върху общо приети в световната практика нормативни решения. Като основа при разработването на новия закон ще се използва Наредба № 1 на БНБ.

Законът за мерките срещу изпирането на пари (ДВ, бр. 48 от 1996 г.) урежда мерките за предотвратяване и разкриване на действията по изпиране на пари, придобити чрез или по повод на престъпление, като задължава определени институции, сред които и банките, да идентифицират своите клиенти и да събират и съхраняват информацията относно определени банкови сделки, когато те са над определен размер или има съмнение за изпиране на пари. Информацията се обработва от създадена специализирана служба към МВР.

Законът за Държавната банка за инвестиции и развитие (ДВ, бр. 95 от 1996 г.) урежда устройството и дейността на банката в правната форма на акционерно дружество с преобладаващо държавно участие. Основната ѝ задача ще бъде да насърчава чрез инвестиции икономическото развитие на страната, като финансира с предимство малки и средни предприятия и други проекти в съответствие с целите на националната икономическа политика. Банката ще набира средства от предоставени ѝ кредити от местни и чуждестранни лица и чрез емитиране на облигации в страната и в чужбина, като изплащането на определени нейни задължения се гарантира от държавата.

С приетата от УС на БНБ Наредба № 4 за позициите на банките в чуждестранна валута (ДВ, бр. 9 от 1996 г., изм., бр. 64 от 1996 г.) се цели да се ограничат възможните загуби на банките в резултат от откритите им валутни позиции при неблагоприятна промяна на валутните курсове и лихвените проценти, като максималният размер на откритите валутни позиции към капитала се определя на 30 на сто – за банките с право да извършват банкови сделки в страната и в чужбина, и 15 на сто – за банките с право да извършват банкови сделки само в страната.

Съвместно с МФ е приета Наредба № 5 за условията и реда за емитиране, придобиване и изплащане на безналични държавни ценни книжа (ДВ, бр. 28 от 1996 г., изм., бр. 17 от 1997 г.) и Наредба № 19 за Централния депозитар за ценни книжа (ДВ, бр. 81 от 1996 г., изм., бр. 16 от 1997 г.).

С Наредба № 5 се уреждат условията и редът за придобиването на емитирани от МФ държавни ценни книжа на първичния и на вторичния пазар, изплащането на тези книжа и обратното им изкупуване преди падежа. Наредба № 19 регламентира устройството и дейността на Централния депозитар, създаден като акционерно дружество за регистриране безналични ценни книжа и сделките с тях.

Приетата от УС на БНБ Наредба № 18 за обмяна на повредени български банкноти и монети в обращение (ДВ, бр. 29 от 1996 г.) определя условията и реда, при които БНБ обменя повредени български банкноти и монети в обращение по пълна или частична номинална стойност.

3. Връзки с международни финансови институции

Международен валутен фонд

През 1996 г. продължиха редовните контакти с отделните мисии на Международния валутен фонд. През май и юни след продължително закъснение бяха договорени параметрите на четвъртото стенд-бай споразумение. В края на юли МВФ преведе по сметки на БНБ първия транш по това споразумение в размер на 80 млн. СПТ. Поради по-нататъшно неизпълнение на поети ангажменти по структурната реформа и отклонения по утвърдените критерии за поведение страната не получи следващите траншове.

През 1996 г. на МВФ са платени главници за 154.8 млн. СПТ (217 млн. щ. д.) и лихви за 21 млн. СПТ (29 млн. щ. д.) по ползвани кредити.

**Световна
банка**

Поради нерешителност и забавяне в структурната реформа правителството не можа да финализира започнатите преговори за заем за реструктуриране на реалния и банковия сектор. Липсата на финансиране от Световната банка още повече задълбочи кризата в страната и съдейства за прекъсването на четвъртото стенд-бай споразумение с МВФ.

По проекта за развитие на земеделието (т. нар. проект ADP) в размер на 55 млн. щ. д. през 1996 г. не са отпуснати средства. Продължен бе срокът за разглеждане на проекти до края на 1997 г.

Прекратена бе работата по кредитната линия за инвестиционно и експортно финансиране на малки и средни предприятия (т. нар. проект PDEF) в размер на 55 млн. щ. д. За годината са предоставени средства в размер на 1 073 037 щ. д. по три проекта, одобрени през 1995 г. По искане на правителството срокът за разглеждане на проекти по кредитната линия бе удължен до края на 1997 г.

Усвояването на средствата, предоставени от Световната банка по двете кредитни линии, е силно затруднено и недостатъчно. Следва да се отбележи отсъствието на достатъчно стабилни местни банки финансови посредници, които да отговарят на изискванията на проекта и да са в съответствие с действащите в страната банков наредби. Банките с чуждестранен капитал не проявяват интерес към инвестиционното кредитиране по проектите на Световната банка.

**Европейска
банка за
възстано-
вяване и
развитие**

До края на септември 1996 г. ЕБВР е одобрила 21 проекта в България общо за 210 млн. ЕКЮ. Осем проекта са във финансовия сектор, шест в земеделието, по два в транспорта и телекомуникациите и по един в енергетиката, застрахователното дело и потребителските стоки. Прогнозите на банката показват, че портфейлът на банката за България няма да достигне целта от 60:40 съотношение на частен/обществен сектор. Банката работи в България в тясна зависимост от споразуменията на правителството с МВФ и Световната банка.

**Европейска ин-
вестиционна
банка**

Кредитната линия, отпусната от Европейската инвестиционна банка за малки и средни предприятия (проект APPEX) в размер на 30 млн. ЕКЮ (40 млн. щ. д.), практически не работи. Предоставени са кредити за 3.8 млн. щ. д. Няма действащи банки посредници.

**Комисия на
Европейския
съюз**

След подписването на четвъртото стенд-бай споразумение с МВФ бе получен вторият транш в размер на 40 млн. ЕКЮ от договореното финансиране с ЕС, което бе спряно след прекъсването на третото стенд-бай споразумение през 1994 г.

По финансовото споразумение от 1992 г. на България се предоставят безвъзмездно 7.3 млн. ЕКЮ за кредитиране на малки и средни предприятия чрез банки посредници и БНБ в качеството на довереник на правителството. Срокът за превеждане на средствата е до 30 септември 1997 г. По първия транш България получи 4 млн. ЕКЮ. Достъп до кредитната линия на първия етап имат три български банки. Одобрени са 11 проекта на стойност 1.1 млн. ЕКЮ, като досега по тях са преведени 480 хил. ЕКЮ.

**Техническа
помощ за
реструкту-
риране на
банковата
система**

През 1996 г. БНБ активизира дейността си по координиране на техническата помощ, оказвана на БНБ и на банковия сектор в страната от международни финансови институции и по силата на двустранни споразумения и програми.

Продължиха специализираните мисии на Отдела за парична и валутна политика на МВФ, оказващи техническа помощ на БНБ в областта на оздравяването на банковата система, паричната политика и икономическия анализ.

По линия на Програмата PHARE през 1996 г. приключи Първата програма за страната, финансирана по Финансов меморандум 1991. В периода 1993 г. – 1996 г. бяха сключени договори за консултантска помощ на обща стойност 4.3 млн. ЕКЮ, с което бяха усвоени 98% от предоставените

средства. Разпределението на договорите и средствата по сектори е следното:

Сектор	Брой договори	Обща стойност (ЕКЮ)
БНБ	3	218 455
Търговски банки	11	2 885 443
Други институции (МБИ, АТБ)	5	1 215 428
Общо:	19	4 319 326

Източник: БНБ.

Данните сочат, че основната част от средствата е била насочена към търговските банки. В периода 1993 г. – 1996 г. бяха извършени пълни финансови и диагностични одити на пет държавни търговски банки и само диагностични одити на други три.

Значителна част от средствата бяха оползотворени за специализирано банково обучение (465 хил. ЕКЮ), осъществявано от Международния банков институт. През май 1996 г. започна изпълнението на Втората програма за техническа помощ за страната в областта на банковия сектор – техническа помощ за консолидираните банки, финансирана по Финансов меморандум 1993. Общият размер на финансовите средства, предоставени по този меморандум, възлиза на близо 3 млн. ЕКЮ. Бяха сключени три договора за техническа помощ: техническа помощ⁴⁰ за ТБ „Обединена българска банка“ – АД, в размер на 850 хил. щ. д., техническа помощ за ТБ „Биохим“ – АД, в размер на 895 хил. щ. д. и хоризонтална програма за обучение в търговските банки в размер на 999 хил. щ. д.

Както и при предишната програма основната цел на БНБ е оздравяването и финансовото стабилизиране на търговските банки. Втората годишна програма за техническа помощ за банковия сектор ще приключи през 1998 г.

4. Персонал и квалификация

Общата численост на персонала на Българска народна банка към 31 декември 1996 г. бе 1335 служители.

През изминалия период банката продължи да провежда открита политика по отношение на подбора и назначаването на персонал, като основни критерии бяха високата квалификация и професионалният опит на кандидатите. Трудовите възнаграждения и социалните придобивки на служителите бяха в съответствие с приетия в банката Колективен трудов договор и трудовото законодателство в страната.

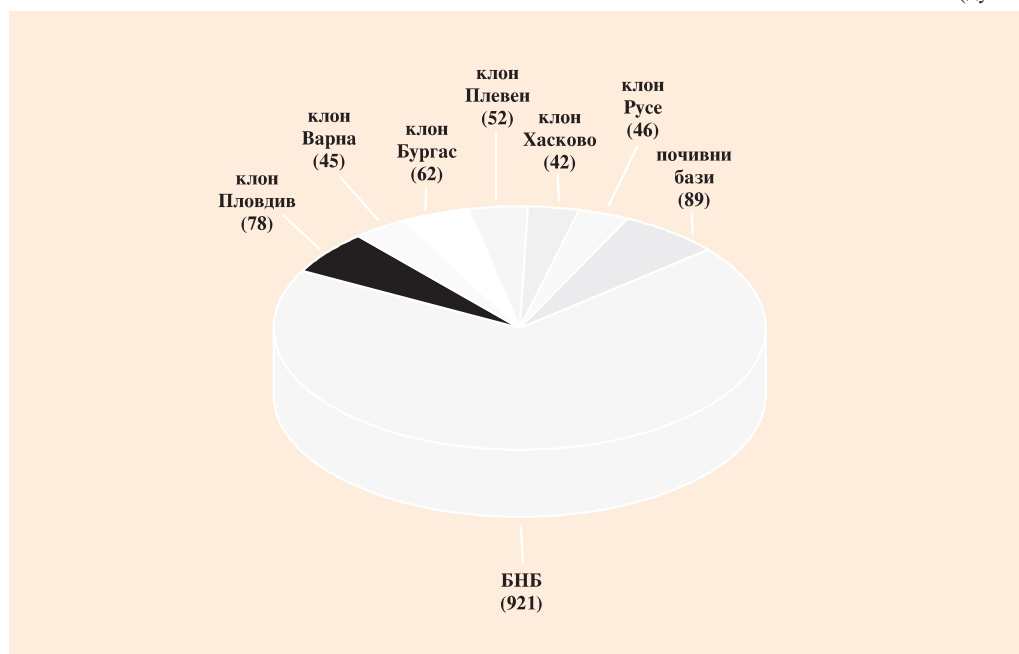
Продължиха традиционните контакти в областта на банковото обучение с централни банки, институти и научни центрове в чужбина. Приоритетни партньори на БНБ бяха централните банки на Англия, Австрия, Франция, Германия, Швейцария, Италия и Турция. Общо 99 служители на БНБ участваха в различни форми на квалификация в чужбина.

В тематичен план обучението обхваща основните аспекти от дейността на централната банка: парична политика, банков надзор, макроикономически анализ, валутни операции, банково счетоводство и платежни системи и др.

⁴⁰ Проектите са от вида Twinning Arrangements.

РАЗПРЕДЕЛЕНИЕ НА ПЕРСОНАЛА

(души)

Източник: БНБ.

В София бяха организирани три съвместни курса с централната банка на Франция по темите „Роля и функции на централната банка“, „Управление на наличнопаричния оборот“ и „Управление на клоновете на централната банка“. През юли бе организиран и курс по банков надзор в сътрудничество с централната банка на Великобритания.

Служители на БНБ участваха в програми и семинари на Международния банков институт.

**VIII. Основни насоки на паричната
политика на БНБ през 1997 г. и 1998 г.**

Преходът на България към пазарна икономика, започнал през февруари 1991 г. с либерализация на цените, валутния пазар и външната търговия, бързо изчерпа възможностите за макроикономическа стабилизация чрез монетарни мерки, защото не бе подкрепен от ефективно реструктуриране на реалния сектор посредством ускорена приватизация. В условията на остър недостиг на вътрешни финансови ресурси и липса на достъп до световните финансови пазари след обявения мораториум по външния дълг страната стана изцяло зависима от международните финансови институции. Финансирането от тях постъпваше само при строго спазване на договореностите за развитието на реформата и бе прекъснато още в края на 1992 г. при първите колебания в следваната макроикономическа политика.

Възстановяването на финансирането от официални източници през второто тримесечие на 1994 г. бе свързано със сделката с банките – кредиторки от Лондонския клуб, която бе важна стъпка за връщане на България към световните финансови пазари. Същевременно обаче стана ясно, че в резултат на забавената структурна реформа страната все още не е готова икономически да обслужва своя външен дълг въпреки неговото редуциране. Наред с това вътрешният дълг бързо се увеличаваше както поради нарастващи дефицити в държавния бюджет, така и поради поемането на допълнителен огромен квазифискален дефицит чрез замяната на необслужвани кредити на държавните предприятия с дългосрочни държавни ценни книжа.

Голямата тежест на вътрешния и външния държавен дълг на фона на закъснението в структурната реформа силно ограничи възможностите за провеждане на независима парична политика, насочена към поддържане стабилността на лева. Първата валутна криза през март 1994 г. ясно показва, че монетарните мерки не могат да компенсират забавянето в приватизацията и преориентирането на националното стопанство към изискванията на световните пазари. Затова въпреки относителното макроикономическо стабилизиране в резултат от затягането на паричната политика през втората половина на 1994 г. финансирането от международните финансови институции бе отново прекъснато.

През по-голямата част от 1995 г. БНБ се опитваше с рестриктивна парична политика да поддържа доверието в лева и чрез него финансовата стабилност в страната. През първото полугодие нейната лихвена политика бе насочена към създаване на лихвен диференциал, достатъчен да привлече приток от чуждестранна валута, за да се компенсира липсата на финансиране от официални източници в подкрепа на платежния баланс. Това обаче доведе до значително увеличаване на реалните лихви, което тежко засегна както бюджета, така и реалния сектор. Без съществени структурни промени в приходите и разходите натискът на фискалната политика за разхлабване на паричната рестрикция в течение на годината все повече се засилваше. Същевременно при липсата на твърди бюджетни ограничения през целия период на прехода от 1991 г. държавните предприятия изцяло прехвърляха своите загуби върху банките, което бързо ги декапитализираше и подготви кризата в банковата система, която се разрази през 1996 г. Забавянето на структурната реформа в реалния сектор отново се оказа решаващо – то бе и главната причина за безрезултатността на преговорите с МВФ за подписване на ново стенд-бай споразумение, което би възстановило външното финансиране за страната, а оттам и доверието в националната валута и банковата система. Така възможностите за провеждане на ефективна антиинфлационна парична политика бя-

ха практически блокирани от нарастващия бюджетен дефицит и дестабилизирането на банковата система.

Дълбоката криза, обхванала банковата система в страната през 1996 г., е отражение и следствие на продължилото в течение на години генериране на загуби в държавните предприятия в резултат от това, че те не се реструктурират по пътя на ускорената приватизация. На този фон слабият положителен икономически растеж, регистриран през 1994 – 1995 г., не бе базиран на ефективна производствена структура и затова се оказа временен. Същевременно не следва да се подценява и неблагоприятният обратен ефект на финансовата дестабилизация върху реалния сектор. Банковата криза тежко засегна националната икономика и доведе до изостряне на социалните и политическите конфликти в обществото. По този начин се затвори порочният кръг, произтичащ от липсата на радикални икономически реформи.

В тези условия паричната политика престана да бъде фактор за постигане на трайна финансова стабилност и нейното затягане през отделни периоди без подкрепа от останалите елементи на икономическата политика нямаше желания ефект. Програмата за икономически реформи, която бе договорена с МВФ по четвъртото стенд-бай споразумение през юли, не бе изпълнена още на първия преглед през септември. Основните фактори, съдействали за този неблагоприятен резултат, са както забавянето на структурната реформа, така и разминаванията в очакванията по отношение на дълбочината на рецесията в реалния сектор и степента на възвръщане на доверието в лева и банките, измерена чрез реалния размер на търсенето на пари. Последното доведе до липса на приходи от приватизация и външно финансиране от Световната банка, които въпреки значителния първичен излишък в държавния бюджет не съдействаха за намаляване на прекомерния натиск върху финансовите пазари и паричната политика. В крайна сметка главната причина за прекъсването на четвъртото стенд-бай споразумение с МВФ и провала на икономическата политика през 1996 г. бе липсата на политическа воля за бързо и последователно провеждане на непопулярни, но неизбежни икономически и финансови мерки, осигуряващи скъсване с миналото и поемане пътя на истинските реформи към пазарно стопанство.

В края на 1996 г. след като правителството не успя да осъществи необходимите пазарни промени и подаде оставка, икономическата и финансовата криза прерасна в политическа, която бързо започна да застрашава националната сигурност. Най-ярко изражение на кризата бе рязкото обезценяване на лева от началото на 1997 г., което за по-малко от месец и половина бе почти толкова, колкото за цялата 1996 г. Това доведе до бързо нарастване на социалната цена на прехода до непоносимо за по-голямата част от обществото равнище и наложи спешно и кардинално решаване на политическите, а оттам и на останалите проблеми.

В началото на февруари 1997 г. бе постигнат консенсус за предсрочни парламентарни избори и разширяване на правомощията на служебното правителство да преговаря с международните финансови институции за бърза финансова стабилизация. Коренният прелом в политическата обстановка бе подкрепен от първите стъпки на служебното правителство и действията на централната банка. Чрез затягане съответно на фискалната и паричната политика те не само пречупиха наблюдаваните тенденции към ускоряване на инфлацията и обезценяването на лева, но и осигуриха здрава основа за провеждане на бързи и плодотворни преговори с МВФ за финансова подкрепа на започналите ускорени пазарни реформи. Относителното поскъпване на лева, както и пресичането на хиперинфлацията в самото ѝ начало за сетен път показаха, че само координираните действия между правителството и централната банка могат да имат положителен ефект, водещ до трайна финансова и икономическа стабилизация.

Договореното в средата на март пето стенд-бай споразумение с МВФ включва пакет от икономически мерки, насочени към стабилизиране на националното стопанство, възвръщане на доверието в лева и банковата

система, намаляване до поносими за обществото размери на изключително високата социална цена на прехода, произтичаща от дълбочината на кризата през изтеклата година. Главното направление за постигане на посочените цели е решаването на структурните проблеми в реалния сектор по пътя на приватизацията и налагане на строга финансова дисциплина. Структурното переустройство в икономиката наред с въвеждането на паричен съвет в средата на годината ще позволят да се премине в средносрочна перспектива към умерен стопански растеж, стимулиран от експортноориентирано производство, гарантиращо безпроблемно обслужване на външния дълг и укрепване на платежния баланс.

Непосредствените задачи за дейността на БНБ, произтичащи от договореностите с МВФ, са: силно намаляване и бързо елиминиране на финансирането на държавния бюджет от централната банка; затягане на надзорните функции и по-нататъшно ограничаване на рефинансирането на търговските банки; развитие на инструментите на паричната политика в направление, подготвящо въвеждането на паричен съвет. Провеждането на радикална реформа в банковия сектор, насочена към укрепване на банките посредством повишаване на тяхната капиталова адекватност и ликвидност, както и реструктурирането и приватизацията в реалния сектор, водещи до чувствително намаляване на квазифискалните дефицити и ликвидиране на нежизнеспособните предприятия, са основа за успешната парична политика на БНБ в периода до въвеждането на паричния съвет.

В съответствие с действащия закон за БНБ главната цел на централната банка ще бъде поддържането на вътрешната и външната стабилност на лева. След рекордното ускоряване на инфлацията през първите два месеца на 1997 г. до 393% затягането на паричната и фискалната политика на фона на благоприятната политическа обстановка рязко смъкна месечната инфлация за март до 12.3%. БНБ ще се стреми чрез своята парична политика и със съдействието от страна на икономическата политика на правителството да запази средномесечната инфлация в интервала 10 – 15% през периода до въвеждането на паричен съвет. В условията на паричен съвет се предвижда по-нататъшен ускорен спад на инфлацията до около 2% месечно в края на годината. Поради регистрираните вече изключително високи равнища през първите месеци целта на БНБ ще бъде да ограничи ръста на потребителските цени за цялата 1997 г. до 700 – 750%.

При функционирането на паричен съвет през 1998 г. инфлацията ще продължи да спада в посока към темпа на поскъпване в страната, чиято парична единица е избрана за резервна валута. Може да се предполага, че поради инертност, особено в цените на нетъргуемите стоки и услуги, процесът на сходимост няма да е много бърз. В този смисъл за постижима цел следва да се разглежда спад на годишната инфлация до 15 – 20% в края на 1998 г. Постигането ѝ ще се определя вече не от провеждането от централната банка на независима парична политика, която с въвеждането на паричния съвет ще бъде изоставена, а от успешното функциониране на паричния съвет.

След като в началото на годината, главно поради политическата нестабилност, левът се обезцени към долара с близо 500%, през втората половина на февруари и март в резултат от благоприятното разрешаване на политическата криза и значителното затягане на фискалната и паричната политика на новото служебно правителство и БНБ той възвърна почти наполовина позициите си към американската валута. Огромното първоначално обезценяване на лева доведе до мигновен скок в инфлацията, а последвалото частично поскъпване – само до стабилизиране на цените. В тези условия за първото тримесечие на 1997 г. левът реално поскъпна спрямо щатския долар с около 40%, но остана без съществено реално изменение в сравнение с края на 1995 г.

Равнището на валутния курс до въвеждането на паричен съвет в средата на 1997 г. е важен фактор както за поддържане на финансовата стабилност дотогава, така и за осигуряване конкурентната способност на българския износ. Отчитайки достигнатото в края на март равнище и посочените вече це-

ли относно инфлацията, БНБ ще се стреми да не допусне резки колебания в съотношението на лева към щатския долар до въвеждането на паричния съвет. При пазарен натиск за ускоряване на обезценяването на лева ще се предприемат адекватни затягащи мерки за изтегляне на свръхликвидността чрез левовите инструменти.

Съществено значение за възвръщането на доверието в лева ще има изменението на брутните валутни резерви на БНБ особено в периода до въвеждането на паричния съвет. След спадането на резерва без златото до изключително ниското равнище от 408 млн. щ. д. в края на февруари, което се равнява на около 1 месец внос, през април той надхвърли 1 млрд. щ. д. в резултат от получаването на 179 млн. щ. д. от МВФ, 150 млн. щ. д. от финализирана приватизационна сделка и значителни нетни покупки на БНБ на валутния пазар. До въвеждането на паричен съвет паричната политика на БНБ ще бъде насочена към по-нататъшно укрепване на валутния резерв до ниво, позволяващо нормален старт на паричния съвет. След това равнището на резерва ще започне да зависи единствено от вътрешното търсене на пари и от притока на чуждестранен капитал. При ускорена приватизация, сравнително консервативна прогноза за скоростта на възстановяване на доверието в банковата система и в лева и отчитане на предвиденото външно финансиране в петото стенд-бай споразумение с МВФ може да се очаква, че в течение на годината валутният резерв на страната без златото ще продължи да се увеличава в сравнение с нивото му при въвеждането на паричния съвет.

Настройването на паричните инструменти на БНБ към изискванията на бъдещия паричен съвет въпреки повишения риск, произтичащ от политическата нестабилност, започна още в началото на 1997 г. Промените в паричната политика на БНБ целяха постепенно съкращаване броя на прилаганите инструменти и намаляване степента на тяхното използване. Следвайки тази насока, в края на януари БНБ прекрати ежедневните си търгове за обратни репооперации на открития пазар, чрез които дотогава регулираше ликвидността в банковата система. Запазени бяха обратните репооперации само за 1 – 2 дни, които се провеждат на ниско лихвено равнище и по същество нямат активен характер. Същевременно Министерството на финансите въведе ежедневни аукциони за 7- и 28-дневни сконтови ДЦК. Те започнаха да осигуряват не само основните средства за финансиране на нуждите на държавния бюджет, но станаха важен инструмент за поддържане на ликвидността в банковата система. Тези условия подготвят финансовите пазари за въвеждането на паричния съвет, когато БНБ ще се оттегли напълно от открития пазар и търговските банки ще започнат да разчитат изцяло на междубанковия пазар. Особено благоприятен фактор за развитието на посочените процеси бе същественото намаляване на политическия риск след разрешаването на политическата криза в началото на февруари.

В съответствие с общите принципи на бъдещия паричен съвет в края на януари 1997 г. БНБ съществено промени и лихвената си политика. Докато преди тя бе активно използвана предимно за борба с инфлацията, сега степента на дискретност при нейното определяне бе намалена за сметка на засилване влиянието на пазарните фактори. БНБ реши да определя основния лихвен процент на базата на ефективната доходност до падежа на най-краткосрочните ДЦК, чийто пазар практически е най-развит. Така бе направена важна стъпка към пълното освобождаване на лихвите, което е характерно при функционирането на паричния съвет. Това позволява в периода до неговото въвеждане да се създаде достатъчно тясна връзка между лихвите и търсенето и предлагането на финансовите пазари, което впоследствие ще гарантира тяхното нормално функциониране и развитие.

В периода до въвеждането на паричен съвет паричната политика на БНБ ще продължи да зависи от състоянието на държавния бюджет и потребностите от банково финансиране на неговия касов дефицит. Отпускането на пряк кредит от 115 млрд. лв. в края на 1996 г. значително ограничи възможностите на БНБ да провежда стабилизационна политика и резултатите не

закъсняха: рязко обезценяване на лева и скок на цените в началото на 1997 г. С промените в паричните инструменти на БНБ в процеса на подготовка за въвеждане на паричен съвет зависимостта на паричната политика от фискалната силно нараства. В тези условия активността на БНБ постепенно се намалява и отговорността за постигане и поддържане на финансова стабилност в страната все повече пада върху фискалната политика на правителството.

Приетата обща схема за финансиране на държавния бюджет до приемането на закон за бюджета за 1997 г. не изключва отпускането на пряк кредит от БНБ за правителството въпреки инфлационния му ефект. В създалата се усложнена обстановка за овладяване на инфлацията е най-важно бюджетът сам да се въздържа от искания за пряк кредит от централната банка. При липсата на работещ парламент, който при необходимост непосредствено да координира действията на фискалната и паричната политика, за да запази финансовите пазари, БНБ е принудена в крайна сметка да кредитира пряко правителството, макар че печатането на пари противоречи на основната цел на паричната ѝ политика. В този смисъл ефективността на борбата с инфлацията се определя от способността на правителството да финансира своите потребности чрез продажба на ДЦК на търговски банки, фирми и граждани, приходи от приватизацията и външни източници и така доброволно да се ограничава и дори напълно да се отказва от даденото му от закона право да ползва пряк кредит от централната банка.

Прекъсването на нетния поток на кредит за правителството от БНБ през февруари 1997 г. имаше благоприятен стабилизиращ ефект. За това съдействаха съгласуваните действия в областта на паричната и фискалната политика, които относително плавно пренасочиха свободните ресурси на търговските банки и ДСК от репооперациите с БНБ на открития пазар към ежедневните първични аукциони за краткосрочни ДЦК. По-нататъшният приток на свежи банкови ресурси за финансиране на касовия дефицит ще зависи от степента на укрепване търсенето на пари, започнало вече да се наблюдава в резултат от стабилизирането на лева. Доколкото този процес е относително бавен и зависи също от възвръщането на доверието в банковата система, което е още по-трудно, е важно да се използват максимално алтернативните неинфлационни източници.

Сред тях възможностите на небанковото финансиране далеч не са изчерпани. Регистрираният повишен интерес към индексните ДЦК под влиянието на скока на цените в началото на годината съдейства за постигане целите на паричната политика. Вярно е, че първоначално това е твърде скъпо за бюджета, но цената напълно отразява качеството на ресурса – неинфлационно финансиране за шест месеца, което служи за мост до реструктурирането на приходите и разходите на бюджета в условията на паричен съвет. С овладяването на инфлацията естествено е интересът на гражданите и фирмите да се пренасочи към сконтовите ДЦК, които ще осигурят значително по-евтин, но и по-краткосрочен източник за кредитиране на бюджета.

В периода на очакване на по-големи приходи от приватизацията съществена подкрепа за антиинфлационната политика на БНБ е привличането на чуждестранни инвеститори за покупка на ДЦК. За това ще съдейства постепенното либерализиране на пазара на ДЦК, емитирани по ЗУНК, чието раздвижване ще освободи ресурси на търговските банки и ще увеличи кредитните им възможности за правителствения и реалния сектор. Важно е също така да се използва наблюдаваният повишен интерес от нерезиденти към покупка на ДЦК с матуритет над 6 месеца, които по закон се признават за чуждестранна инвестиция. Макар че цената на този ресурс първоначално е сравнително висока, при разширяване на неговото използване могат да се покрият не само нуждите на бюджета, но и да се увеличи валутният резерв, което би съдействало за по-нататъшно ускоряване на възстановяването на доверието в лева. Същевременно постепенното пренасочване на потребностите на бюджета към относително по-дългосрочен ресурс ще позволи съществено да се съкрати неговото търсене на средства на аукционите за най-краткосрочни ДЦК.

При равни други условия това ще доведе до значително намаляване на основния лихвен процент, а чрез него и до съкращаване на разходите за обслужването на закупените (включително и от чуждестранните инвеститори) по-дългосрочни ДЦК, доходът по които е плаващ. Така ще се получи не само възстановяване на нормалния наклон на кривата на доходността, но и ще се осигури цялостното ѝ преместване надолу. Това ще има благоприятен ефект както за паричната политика, защото ще стимулира инвестирането в по-дългосрочни инструменти, така и за фискалната, защото ще осигурява по-евтин неинфлационен източник за финансиране.

Разширяването на приходите от приватизация, небанковото и външното финансиране за бюджета ще позволи да се намали натискът на правителствения сектор за изместване на реалния сектор на кредитния пазар. Ако през 1997 г. касовият дефицит се ограничи до 4% от БВП и голяма част от неговото нетно финансиране не е от банковата система, прирастът на ресурси в резултат на възвръщането на доверието в банковата система може да се насочи към кредитиране на реалния сектор. Аналогична ситуация, особено поради въведения паричен съвет, може да се очаква и за 1998 г., когато дефицитът в бюджета следва да се намали до 2 – 3% от БВП, и отново да се финансира частично от банковата система. В създалата се обстановка през периода 1997 – 1998 г. кредитните условия биха били благоприятни за реструктуриране на реалния сектор, като ще могат да се осигурят достатъчно ресурси при относително по-ниски лихви.

Провеждането на правилна парична политика, а след въвеждането на паричен съвет неговите строги правила в съчетание с още по-силна система за банков надзор са факторите, които в средносрочна перспектива ще допринесат за изграждането на стабилна банкова система, за която БНБ отговаря по силата на закона. След изолирането на 15 търговски банки през 1996 г. системно значение за банковия сектор имат шест държавни търговски банки (без ДСК). Обезценяването на лева от началото на годината съществено подобри тяхното положение, тъй като те всички са на дълги валутни позиции, при отчитане на притежаваните от тях деноминирани във валута ДЦК, емитирани по ЗУНК. С решението на правителството за рекапитализиране на една голяма държавна банка вече всички държавни банки са достатъчно ликвидни и с висока капиталова адекватност, позволяваща им успешно да функционират в условията на паричен съвет. За по-нататъшно повишаване на тяхната ликвидност ще съдейства постепенното освобождаване на вторичния пазар на ДЦК, емитирани по ЗУНК, към които се проявява засилен интерес както за приватизация, така и за инвестиране.

Проблемите на държавните банки, свързани с усъвършенстването на тяхното управление, ще се решават по пътя на приватизацията. БНБ и правителството ще координират своята дейност за премахване на всички законодателни и други пречки за привличане на стратегически чуждестранни инвеститори, които ще съдействат за укрепване репутацията на българските банки. За постигане на тази цел в договореностите по петото стенд-бай споразумение с МВФ се предвижда да се финализира приватизацията на две от държавните банки до края на септември 1997 г. Програмата за банкова приватизация включва също две други банки да бъдат приватизирани до края на 1997 г., а останалите две – до средата на 1998 г., за да може до края на същата година страната да разчита на здрав банков сектор, основан на частни кредитни институции.

БНБ още повече ще засили функциите си по банков надзор както преди, така и след въвеждането на паричен съвет. Във връзка с ограничаването на кредитирането от последна инстанция на всички банки се поставят конкретни цели по отношение на капиталовата им адекватност. Те са: 6% до края на 1997 г., 8% до края на юни 1998 г., 10% до края на 1998 г. и 12% до края на юни 1999 г. Всички държавни банки веднага след приватизиране ще имат поне 8% капиталова адекватност. Банките, които не постигнат минималната капиталова адекватност в съответния срок, ще подписват програми за достига-

не на това равнище, които ще се следят ежемесечно от управлението по банков надзор на БНБ.

Предстоят по-нататъшни промени в нормативната база за увеличаване правомощията на банковия надзор. Ще се промени ЗБКД в частта за лицензиране на банките. С цел ускоряване процеса на ликвидация на неплатежоспособните банки се налага разработването на нов закон, който да замести съответната част от ЗБКД. Предстои промяна в Наредбата за лицензиите, издавани от БНБ с цел повишаване изискванията към ръководството на банките, както и в Наредбата за класифициране на кредитите и образуване на законови провизии от банките, Наредбата за ликвидността на банките и др.

Основен проблем на търговските банки в България е увеличаване относителния дял на нередовните кредити в структурата на кредитния портфейл. С цел решаването на този проблем БНБ ще съдейства за създаването на кредитен регистър, чрез който банките ще обменят информация за своите клиенти кредитополучатели. По линията на банковия надзор ще продължат да се увеличават честотата и обхватът на проверките (инспекциите), провеждани на място в банките, както и обхватът и честотата на събираната информация от тях.

В съответствие с постигнатия консенсус на политическите сили и договореностите на страната по петото стенд-бай споразумение с МВФ преминаването на БНБ към функциониране по правилата на паричен съвет ще се извърши след приемане на съответни поправки в Закона за БНБ от 38-ото народно събрание. Основните принципи на въвеждането на паричен съвет вече са определени и включват: 1) пълно покриване и неограничен обмен на резервните пари срещу чуждестранна валута по фиксиран курс от страна на емисионното управление на БНБ; 2) забрана за всякакво кредитиране на правителството от БНБ; 3) подкрепа на търговски банки на дискретна основа само при системен риск и в рамките на разполагаемия ресурс на банковото управление на БНБ; 4) пълно освобождаване на лихвените проценти, които ще се определят от търсенето и предлагането на междубанковия пазар.

Промените във функциите на БНБ ще доведат до адекватни промени в нейната структура. Главните от тях са насочени към създаване на относително независими звена (управления), в които ще се концентрират типичните за паричния съвет дейности. Ще бъдат напълно обособени (с отделни счетоводни баланси) емисионно управление (паричен съвет), което ще разполага със 100% валутно покритие на наличните пари и банковите резерви, и банково управление, отговарящо за кредитиране от последна инстанция при ясни правила. Банковият надзор ще се осъществява от трето независимо управление, също включено в БНБ.

Въвеждането на паричен съвет ще изисква по-нататъшно засилване на координацията между функциите и дейността на БНБ и правителството. За целта ще е целесъобразно да се внесат съответни промени в Закона за БНБ, разширяващи текстовете по сегашния чл. 3, според който при определяне на общите насоки на паричната и кредитната политика БНБ и Министерският съвет се информират взаимно за своите действия. Тези текстове следва да гарантират съответствието между водената от правителството макроикономическа политика и строгите принципи на паричния съвет.

Особено важно за бъдещото безрисково функциониране на паричния съвет е по висш законодателен път да се изключи напълно възможността да се кредитира правителството от централната банка. Практиката показва, че смисълът на чл. 46 от Закона за БНБ, според който централната банка може да предоставя на държавата временни кредити (аванси) при точно определени условия, съществено се променя чрез някои текстове в специализираните закони за държавния бюджет или приеманите впоследствие изменения в тях. Включването в тях на възможността за отпускане на дългосрочен пряк кредит от БНБ за правителството обезсмисля юридическото съществуване на чл. 46 независимо от съображенията, които са ръководили законодателя при приемането на тези актове. Най-ярък пример за това е промяната в Закона за

бюджета за 1996 г. За разрешаването на посочения проблем вероятно е необходима конституционна разпоредба.

Рестриктивната фискална и парична политика на фона на политическото стабилизиране през март и април 1997 г. доведоха до относително укрепване на доверието в страната както в българските, така и в чуждестранните инвеститори. Съществуващият лихвен диференциал, макар и постепенно спадащ с намаляването на основния лихвен процент, привлича значителен поток от чуждестранна валута, който не само е допълнителен ресурс за бюджета, но и съдейства за попълване на валутния резерв. Формирането на ясно парламентарно мнозинство в подкрепа на реформата също има важно стабилизиращо въздействие. В създалата се обстановка нараства необходимостта от ускоряване на започнатата радикална реформа, за да не се пропусне отново благоприятният в политическо и финансово-икономическо отношение момент, както това стана през 1995 г.